

OUNASJOEN VÄLIMURTEEN VARIAATIO

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
3.4.2020

Reetta Kautto

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimusaihe, tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoitteet	1
1.2. Kittilä paikkakuntana ja murrealueena	3
1.3. Tutkimusaineiston esittely	6
1.4. Aiempi tutkimus	10
1.5. Keskeiset käsitteet	12
2. TUTKITTAVAT KIELENPIIRTEET	14
2.1. Jälkitavujen vokaalienvälinen <i>h</i>	14
2.2. Jälkitavujen <i>eA</i> - ja <i>OA</i> -yhtymät	15
2.3. Inessiivin pääte	16
2.4. <i>st</i> -yhtymän assimilaatio	17
3. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN JA METODINEN VIITEKEHYS	18
3.1. Dialektologia	18
3.2. Tutkimusmetodi	19
4. JÄLKITAVUJEN VOKAALIENVÄLISEN <i>h</i>:N MUOTORYHMITTÄINEN ANALYYSI	21
4.1. Nominien illatiivi	21
4.2. <i>MA</i> -infinitiivin illatiivi	27
4.3. Passiivin preesens	28
4.4. Passiivin imperfekti	30
4.5. Kolmannen persoonan possessiivisuffiksi	31
4.6. <i>NUT</i> -partisiipin vokaalivartaloiset muodot	33
4.7. <i>Us</i> - ja <i>UttA</i> -johdokset	35
4.8. Kolmannen persoonan imperatiivi	36
4.9. <i>hinen</i> - ja <i>hAinen</i> -nomininit	37
4.10. <i>kAAn</i> -liitepartikkeli	38
4.11. <i>alahalla</i> -tyyppiset adverbit	39
4.12. Adverbit <i>oikein</i> ja <i>melkein</i>	40
4.13. <i>*eh</i> - ja <i>*ek</i> -nominien vokaalivartaloiset muodot	42

4.14. <i>s : h</i> -nominien vokaalivartaloiset muodot	44
4.15. * <i>eh</i> - ja * <i>ek</i> -nominien ja <i>s : h</i> -nominien vokaalivartaloisten muotojen monikon partitiivityyppi <i>lääkhejä, lamphaja</i>	46
4.16. Yhteenveto jälkitavujen vokaalienvälisen <i>h:n</i> analyysistä	48
 5. JÄLKITAVUJEN <i>eA</i>-YHTYMÄN MUOTORYHMITTÄINEN ANALYYSI	 52
5.1. <i>e</i> -vartaloisten verbien <i>A</i> -infinitiivit	52
5.2. Supistumaverbit	53
5.3. <i>eA</i> -nomininit ja niistä johdetut adverbit	54
5.4. <i>e</i> -vartaloisten nominien yksikön partitiivi	56
5.5. Yhteenveto jälkitavujen <i>eA</i> -yhtymän analyysistä	57
 6. JÄLKITAVUJEN <i>OA</i>-YHTYMÄN MUOTORYHMITTÄINEN ANALYYSI	 59
6.1. <i>O</i> -vartaloisten verbien <i>A</i> -infinitiivit	59
6.2. Supistumaverbit	60
6.3. <i>O</i> -nominien ja niihin mukautuneiden <i>oi</i> -nominien yksikön partitiivi	61
6.4. Yhteenveto jälkitavujen <i>OA</i> -yhtymän analyysistä	63
 7. INESSIIVIN PÄÄTTEEN VARIAATIO	 65
 8. <i>st</i>-YHTYMÄN VARIAATIO INFINITIIVIMUODOISSA	 66
 9. PÄÄTÄNTÖ	 67
 LÄHTEET	 71

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaihe, tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoitteet

Pro gradu -tutkielmassani perehdyn siihen, miten jälkitavujen vokaalienvälinen *h*, jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymät, inessiivin pääte sekä *st*-yhtymä varioivat Kittilän kunnan alueella puhuttavassa Ounasjoen välimurteessa. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, mikä on Kittilän murteen luonne Kemin ja Tornion murteen välissä, sillä se sisältää piirteitä molemmista murteista. Muoto-opin arkistosta saamaani tutkimusaineistoa luokittelemalla aion saada selville, millaista variaatiota aineistossa esiintyy Kemin ja Tornion murteen mukaisten muotojen välillä. Etsin tutkimuksessani vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Millaisia muotoryhmittäisiä eroja jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n variaatiossa on nähtävissä?
- Millaisia muotoryhmittäisiä eroja jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymien variaatiossa on nähtävissä?
- Miten inessiivin päätteet varioivat Kittilän murteessa?
- Miten *st*-yhtymä varioi infinitiivimuodoissa kittiläläisessä puhekielessä?
- Millaisia äänneopillisia eroja tutkittavien kielenpiirteiden variaatiossa on nähtävissä?
- Millaisena kielenpiirteiden alueellinen variaatio näyttäytyy Kittilän kunnassa?
- Esiintyykö Kittilän murteessa enemmän Kemin vai Tornion murteen mukaisia piirteitä?
- Mikä on Kittilän murteen luonne Kemin ja Tornion murteen välissä?

Olen itse syntyperäinen kittiläläinen ja asunut Kittilän kirkonkylällä ensimmäiset 20 vuotta elämästäni. Olen jo pitkään ollut kiinnostunut murteista yleisesti, mutta erityisesti kotiseutuni murre on kiehtonut minua aina. Viimeistään suomen kielen pääaineopinnot ja sitä kautta murteisiin tutustuminen tarkemmin ovat lisänneet innostustani murteita kohtaan. Lisäksi kittiläläisten maallikoiden kanssa käydyt keskustelut alueen murteesta ovat syventäneet kiinnostustani perehtyä aiheeseen. Kandidaatintutkielmassani (Kautto 2018) perehdyin siihen, miten muualta kuin Lapista kotoisin olevat ei-kielitieteilijät imitoivat

peräpohjalaismurteita. Halusin pro gradu -tutkielman aiheesta minulle vielä henkilökohtaisemman, minkä vuoksi päätin keskittyä tutkimuksessani juuri kotipitäjäni Kittilän murteeseen.

Kyseiset äänne- ja muoto-opilliset kielenpiirteet ovat valikoituneet tutkittaviksi syystä, sillä ne ovat yleisiä tavallisessa puheessa ja ne erottavat Kemin ja Tornion murteet toisistaan. Mantilan (2000: 188) mukaan muun muassa myös näitä piirteitä on yleisemminkin käytetty erottelemaan suomen murteita toisistaan. Henkilökohtainen kiinnostukseni jälkitavujen vokaalienvälistä *h*:ta kohtaan on yhtenä syynä ohjannut tutkimaan piirteen esiintymistä kotiseudullani. Koska piirre on yksi näkyvimmistä peräpohjalaismurteiden tunnusmerkeistä, koen sen olevan olennainen osa Kittilässä puhuttavaan murteeseen kohdistuvaa tutkimusta. Niin tutkimustiedon (ks. Cannelin 1888, Airila 1912) kuin oman kokemuksenikin mukaan Kittilässä tavataan enimmäkseen *h*:n Kemin murteen mukaisia muotoja. Olenkin tutkimukseni avulla kiinnostunut selvittämään, esiintyykö *h* aineistossa mahdollisesti myös Tornion murteen mukaisissa muodoissa ja jos esiintyy, missä määrin. Vaikka jälkitavujen *eA*- ja *OA*-vokaaliyhtymien on aikaisemmin tutkittu vaihtelevan Kittilän murteessa, esiintyvät ne oman kokemuksen mukaan nykyään enimmäkseen Tornion murteelle tyypillisessä yleiskielisessä muodossa. Geminaatta-inessiivin (*-ssA*) on tutkittu olevan vallitseva variantti Kittilässä puhuttavassa murteessa, minkä lisäksi oma kokemukseni alueen murteesta vahvistaa kyseistä käsitystä. Kettusen mukaan *juossa*, *pessä* -tyyppiset infinitiivimuodot esiintyvät Kittilässä kuten Kemin murteessakin. (Kettunen 1930: 91.) Mielenkiintoista onkin selvittää, kuinka runsasta vaihtelu välimurteen puhuma-alueella aikaisemmin kerätyn aineiston perusteella todellisuudessa on.

Tutkimukseni täyttää aukon tutkimuskentässä, sillä yksittäisiä tutkimuksia Kittilän murteesta on olemassa verrattain vähän. Tutkimuksia Kittilän murteesta ei myöskään ole tehty vuoden 2002 jälkeen. Vaikka esimerkiksi jälkitavujen vokaalienvälistä *h*:ta on tutkittu paljon, minua kiinnostaa selvittää millaisia tuloksia piirteen variaatiosta kotipitäjänsäni voin saada kyseistä aineistoa hyödyntämällä. Kittilän murteesta onkin olemassa Muoto-opin arkiston kokoelmassa laajasti aineistoa, jonka pohjalta vastaavanlaista tutkimusta ei ole aikaisemmin tehty.

Suomen välimurteissa variaatio muodostuu yleensä ympäröivien murteiden edustuksista. Sama pätee myös Kittilän eli Ounasjoen välimurteessa, jossa varianttien esiintymissuhteet voivat vaihdella Kemin ja Tornion murteiden mukaisissa muodoissa eri puolilla aluetta. Tähän vaikuttaa keskenään erilaisten idiolektien keskittyminen tietyille alueille. Mahdollista on myös vaihtelu yksittäisissä idiolekteissa, jolloin puhuja käyttää joko yhtä tai useampaa varianttia samasta piirteestä. (Uusitupa, Koivisto & Palander 2017: 94.) Vaikka yksilöllisen vaihtelun tutkiminen aineistosta olisi mahdollista, keskityn tutkimuksessani varianttien esiintymissuhteisiin yleisemmällä tasolla. Muotoryhmittäisen variaation lisäksi siis tutkailen varianttien alueellista vaihtelua, sillä aineistoni informantit ovat kotoisin eri puolilta Kittilän kuntaa.

1.2. Kittilä paikkakuntana ja murrealueena

Vuonna 1868 perustettu Kittilän kunta sijaitsee Tunturi-Lapissa, noin 150 kilometriä Napapiiriltä pohjoiseen ja sen naapurikuntia ovat etelässä Rovaniemi, lännessä Kolari ja Muonio, pohjoisessa Inari ja Enontekiö sekä idässä Sodankylä (ks. kartta 1). Kittilä on pinta-alaltaan 8 263,9 neliökilometriä ja kyliä kunnassa on noin 30, joista suurimmat ovat Kittilän kirkonkylä sekä Sirkka. Asukkaita Kittilässä on noin 6400, mutta muuttovoittoisen kunnan asukasmäärä kasvaa koko ajan. Syynä kunnan muuttovoittoisuuteen lienevät alueen suurimmat toimialat: matkailu ja kaivosteollisuus. (Kittilän kunnan kotisivut.)

Kittilässä sijaitsee Euroopan suurimpiin luokiteltu kultakaivos, ympärivuotinen matkailukeskus Levi sekä vilkas lentoasema, jonne on runsaasti yhteyksiä Suomesta ja talvisezonkina myös muualta Euroopasta. Kittilän alueelle ulottuu myös suosittu Pallas-Yllästunturin kansallispuisto sekä monia muita luontokohteita. Kunnan läpi virtaa vapaa Ounasjoki, joka saa alkunsa Enontekiöltä ja laskeutuu Rovaniemelle. (Kittilän kunnan kotisivut.)

KARTTA 1. Kittilän kunnan kotisivuilla (2020) esiintyvä kartta.

Kemin Lappiin 1500-luvulta lähtien kuulunut Kittilä oli aikaisemmin metsäsaamelaisten asuttama lapinkylä, jossa elinkeinoja olivat pääasiassa metsästys ja kalastus. Koska metsäsaamelaisilla oli poroja vain vähän eivätkä heidän elinkeinonsa edellyttäneet jatkuvaa siirtymistä paikasta toiseen, heidän asuinpaikkansa olivat suurilta osin vakinaisia. (Virrankoski 1973: 73–74.) Suomalainen uudisasutus levisi Kittilään 1630-luvulta alkaen, minkä myötä saamelainen perinne ja elämäntapa alkoivat vähitellen hävitä. 1600-luvun lopussa Kittilästä olikin muodostunut pitkälle suomalaistunut uudisasutuspiitäjä, jossa maatalous yhdistyi porotalouden kanssa. (Virrankoski 1973: 80–82; Niemelä 1989: 92.) Nykyäänkin saamelaisperinteet ovat näkyvissä monen paikallisen asukkaan elinkeinossa eli porotalouden harjoittamisessa.

Kittilän murre on osa peräpohjalaisia murteita, ja se kuuluu Kemin murrealueeseen yhdessä Kemin, Rovaniemen, Simon, Keminmaan, Tervolan, Sodankylän ja Inarin kanssa (Mantila 2015: 254). Cannelin (1888: 2–3) on alun perin pitänyt mahdollisena Kittilän murteen luokittelemista myös Tornion murrealueeseen, mutta päätenyt luokittelemaan

murteen kuitenkin Kemin murrealueeseen kuuluvaksi. Airila (1912) on myöhemmin todennut, että Kittilä on epäilemättä pidettävä erillään Tornion murrealueesta. Hänen näkemyksensä mukaan Kittilän voi yhtä hyvin erottaa myös Kemin murrealueesta, jos murretta tarkastelee Kemin murteen näkökulmasta. Koska kyseessä on laaja murrealue, on sitä Airilan mukaan käsiteltävä erikseen päämurteiden välimurteenä. Tästä syystä hän nimittää Kittilän murretta Ounasjoen välimurteeksi, vaikka Ounasjoen eteläjuoksu kuuluu-kin Kemin murrealueeseen. (Airila 1912: 6–11.)

Kittilän murteelle tyypillisiä piirteitä ovat esimerkiksi (Airila 1912: 6–7; Kettunen 1930: 91–92; Koskelainen 1990: 28–29):

- jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n säilyminen
- kato yleiskielen *d*:n vastineena (samalla paikalla voivat esiintyä myös siirtymä-äänteet *j*, *v* ja *h*)
- *ts*-yhtymän edustajana on vaihteluton *tt*
- jälkitavujen *eA* ja *OA*-yhtymät edustuvat sekä Tornion (*eA*, *OA*) että Kemin (*iA*, *UA*) murteen tapaan
- persoonapronominit *mie*, *sie*, *met*, *tet* ja *het*
- monikon 1. ja 2. persoonan persoonapäätteet ovat verbien taivutusmuodoissa *-(m)ma*, *-(t)ta*
- verbien monikon 3. persoonan imperfekti- ja konditionaalimuodot tyyppiä *het menit* 'menivät' (myös passiivissa)
- monikon partitiivityyppi *lamphaja*
- *st*-yhtymän astevaihtelu *pessä* 'pestä'
- geminaatta-*s*:llinen inessiivin päätte *-ssa*
- *mUs*-superlatiivi
- yleisgeminaatio.

Selitys Kittilän murteen Kemistä poikkeavalle kannalle löytyy Mantilan (2000: 191–193) mukaan hallinnollisista rajoista, sillä Kemin Lappiin kuulunut Kittilä on 1600-luvun alkuun saakka ollut kiinteästi yhteydessä Tornion Lappiin. Esimerkiksi inessiivin päätte *-ssa*, *-ssä* yhdistää Kittilän murteen Tornionjoen murteisiin, kun infinitiivimuodot *juossa* ja *pessä* yhdistävät murteen puolestaan Kemijoen murteisiin. Kittilän murteessa vaihtelevat myös jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymät sekä Tornion (*korkea*, *kipeä*, *maitoa*, *perintöä*)

että Kemin (*korkia, kipiä, maitua, perintyä*) murteen mukaisissa muodoissa. (Kettunen 1930: 85, 91.)

1.3. Tutkimusaineiston esittely

Tässä alaluvussa kerron yleisesti Muoto-opin arkistosta sekä sieltä saamastani tutkimusaineistosta. Kerron pääpiirteittäin, miten aineisto on kerätty ja millaisia kielenoppaita aineistonkeruussa on ollut mukana. Esittelen myös, mistä eri kylistä aineiston kielenoppaat ovat kotoisin ja mitä taustatietoja heistä hyödynnän omassa tutkimuksessani. Kerron lyhyesti myös siitä, miten yksinkertaistan Harju-Auttin käyttämiä litterointiperiaatteita.

Helsingin yliopistossa sijaitseva Muoto-opin arkisto tarjoaa tutkijoille kieliopillisesti järjestettyä aineistoa eri pitäjien murteesta. Arkistoa käytetään kielitieteellisten tutkimusten lisäksi muun muassa Suomen murteiden sanakirjan ja kielikartastojen aineistona. Arkiston kokoelmissa on systemaattisesti järjestettyä kieliopillista aineistoa noin joka kolmannelta pitäjänmurteesta, joiden esimerkit on järjestetty signumeittain paperisille arkistolipuille. Kokoelmia arkistoon ovat nauhoittaneet ja muistiin merkinneet koulutetut stipendiaatit eri puolilla Suomea. (Helsingin yliopiston kotisivut.)

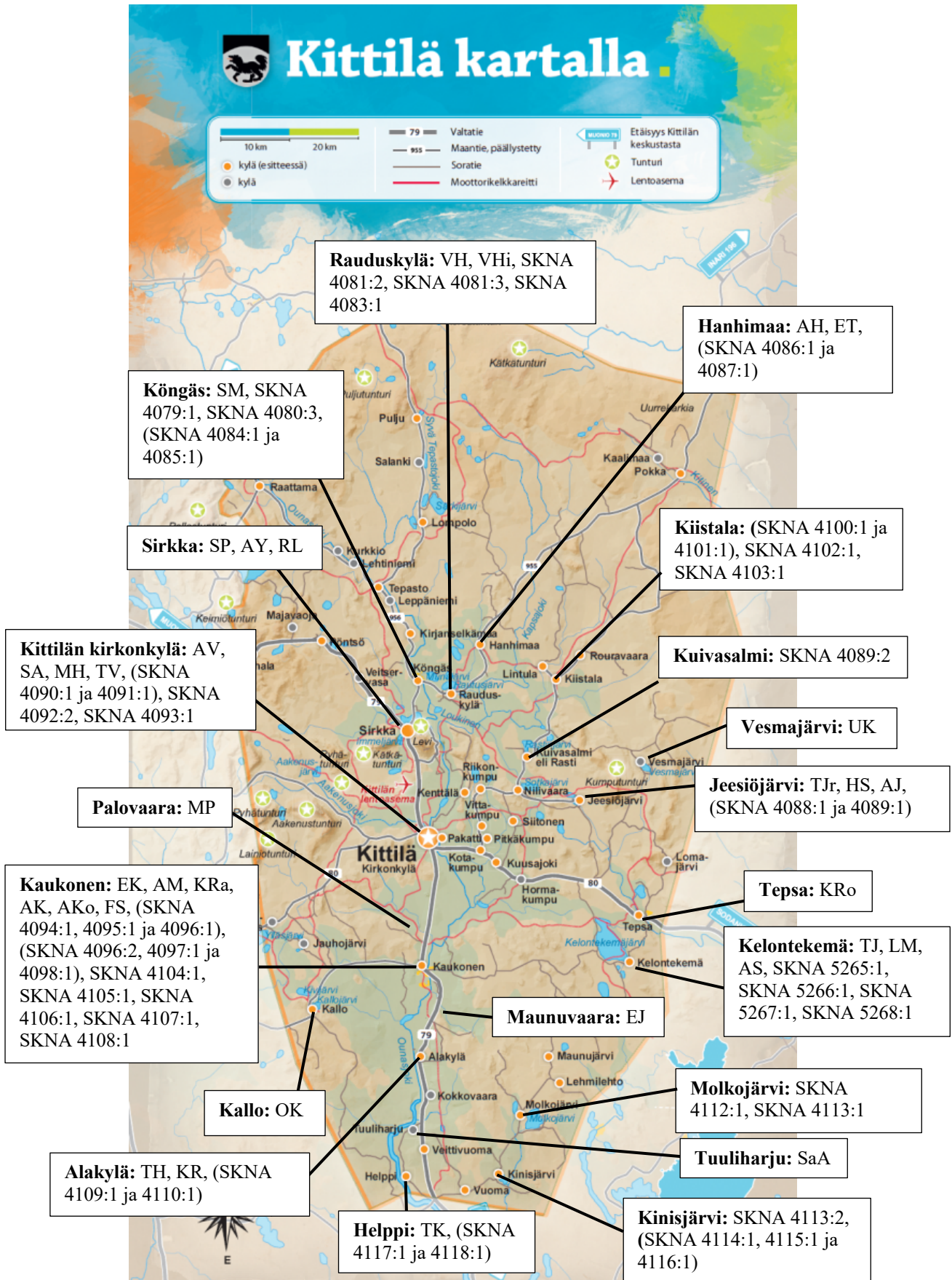
Muoto-opin arkistosta on olemassa myös digitaalinen versio, joka pohjautuu pääosin paperimuotoiseen arkistoon. Digitaalisessa arkistossa on pdf-kuvat kaikista arkiston paperilipuista, joiden lisäksi aineistoa on myös jonkin verran täydennetty. (Helsingin yliopiston kotisivut.) Olenkin omassa tutkimuksessani hyödyntänyt alkuperäisistä paperilipuista skannattua kokoelmaa varmistaakseni sen, ettei mitään olennaisia murre-esimerkkejä jää tutkimuksestani puuttumaan.

Tutkimukseni aineistona on Kittilän murteen kokoelma, jonka Marketta Harju-Autti on kerännyt vuosina 1984–1992 eri puolilla Kittilän kuntaa. Keräämiensä murrenäytteiden lisäksi Harju-Autti on täydentänyt Kittilän kokoelmaa 1960-luvulla äänitettyjen murrenauhoitteiden kopioista, jotka ovat peräisin Oulun yliopiston nauhoitearkistosta. Kittilän muoto-opin kokoelma pitää sisällään yhteensä 3256 lippua. Lippujen lisäksi käytössäni on myös Harju-Auttin kirjoittama keruukertomus. Apuna aineiston jäsentämisessä käytän *Muoto-opin arkiston opasta* (Suutari toim. 2003).

Kokoelman keruumenetelmänä on ollut vapaa puhe. Informanteiksi Harju-Autti on valinnut muun muassa hänelle entuudestaan tuttuja, mielestään hyviä puhujia sekä vanhustentalon asukkaita. Vanhustentalo on valikoitunut haastattelupaikaksi, sillä vanhustentalossa eri puolilta kuntaa muuttaneita kielenoppaita on ollut helposti saatavilla. Informantit ovat siis iäkkäitä ja suuri osa heistä on korkeintaan kansakoulun käyneitä syntyperäisiä kittiläläisiä.

Keruukertomuksen avulla on mahdollista selvittää variaation taustaa, sillä se sisältää taustatietoja jokaisesta aineiston kielenoppaasta. Koska keskityn tutkimuksessani muotoryhmittäisen variaation lisäksi alueelliseen variaatioon, kerron kielenoppaista ainoastaan heidän nimikirjaimensa ja kotipaikkansa. Muiden taustatietojen kertomista en koe tutkimukseni kannalta tarpeelliseksi.

Yksilöllinen vaihtelu on pyritty osoittamaan Muoto-opin arkiston kokoelmissa merkitsemällä murre-esimerkkeihin kielenoppaan nimikirjaimet (Juusela 1989: 19). Merkitseen nimikirjaimet myös aineistosta poimimiini esimerkkeihin, jotta pystyn analyysissäni vertailemaan piirteiden alueellista variaatiota. Oulun yliopiston nauhoitearkistosta peräisin oleviin esimerkkeihin Harju-Autti on merkinnyt alkuperäiset Suomen kielen nauhoitearkiston numerot, joiden merkitsemistä jatkan myös omassa tutkimuksessani. Karttaan 2 olen sijoittanut aineiston kielenoppaiden nimikirjaimet ja nauhoitearkiston numerot heidän kotikyliinsä. Olen pyrkinyt merkitsemään sulkeilla ne nauhoitearkiston numerot, jotka tarkoittavat samaa informanttia.

KARTTA 2. Kittilän kunnan kotisivuilla (2020) esiintyvä kartta, johon olen sijoittanut aineiston kielenoppaat kotipaikkoihinsa.

Kuten kartasta 2 näkee, kielenoppaita on runsaasti kunnan etelä- ja itäosista. Läheltä kunnan länsirajaa on ainoastaan yksi kielenopas (Kallo: OK) ja läheltä kunnan pohjoisrajaa ei puolestaan ole ainuttakaan kielenopasta. Koska kunnan läntisimmistä ja kaikista pohjoisimmista kylistä ei kielenoppaita ole, ei näiden alueiden puhekielestä voi tehdä minäänlaisia yleistyksiä.

Harju-Autti on merkinnyt keruukertomukseen yhden kielenoppaan kotipaikaksi Palovaaran, jonka hän kertoo sijaitsevan Kaukosen ja Alakylän välillä. Karttoja tutkiessani löysin Kittilän alueelta viisi eri Palovaaraa, mutta yksikään niistä ei sijaitse Kaukosen ja Alakylän välimaastossa. Päätellenkin, että Harju-Autti tarkoittaa keruukertomuksessaan Kittilän ja Kaukosen välillä sijaitsevaa Palovaaraa, jonne olen kartassa 2 sijoittanut kyseisen kielenoppaan. Olen myös merkinnyt Ala-Kittilästä kotoisin olevat kielenoppaat kirkonkylälle, sillä Ala-Kittilä sijaitsee Kittilän kirkonkylän eteläosassa.

Aineistoa litteroidessaan Harju-Autti on pyrkinyt noudattamaan Terho Itkosen *Nimestäjän oppaasta* (1964) peräisin olevia karkean tarkekirjoituksen periaatteita, jotka ovat olleet myös Mantilan ja Pääkkösen (2010: 30–33) tutkimuksen esitystekniikan taustalla. Yksinkertaistan Harju-Auttin käyttämiä litterointiperiaatteita seuraavien periaatteiden osalta:

- merkitsen pitkää vokaalia kahdella vokaalilla
- merkitsen erisnimet isolla alkukirjaimella
- merkitsen *ü*:tä *y*:llä.

Keruukertomuksessaan Harju-Autti kertoo merkitsevänsä *h*:n jälkeistä vokaalia aina lyhyenä:

Tarkekirjoituksessa olen pyrkinyt noudattamaan karkean tarkekirjoituksen periaatteita. Vokaalin olen *h*:n jälkeen säännöllisesti merkinnyt lyhyenä, esim. *tulthin*, *talhön*.

Aineistoon tutustuessani kuitenkin huomasin, että Harju-Autti on joissain tapauksissa merkinnyt *h*:n jälkeisen vokaalin myös pitkänä. Tämä seikka vaikeuttaa vertailua Kemin ja Tornion murteiden mukaisten muotojen välillä, sillä juuri *h*:n jälkeisen vokaalin kvantiteetin perusteella vertailua olisi mahdollista tehdä. Mahdollista siis on, että *h*:n jälkeisiä

pitkiä vokaaleja on esiintynyt informanttien puheessa enemmänkin, kuin Harju-Auttin merkinnät osoittavat.

Sen sijaan jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien merkitsemistä Harju-Autti on kommentoinut keruukertomuksessaan seuraavasti:

Olen käyttänyt alusta asti katkoalleviivausta jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien esimerkeissä silloin kun esimerkiksi kaksitavuisten *e*-vartaloisten nominien yksikön partitiivi on tyyppiä *joki₁a* eikä *joke₁a* sekä *o*-vartaloisten verbien 1. infinitiivi tyyppiä *sanu₁a* eikä *sano₁a*. Alussa ehkä tulkitsin, että nämä olivat ”poikkeuksellista” Kittilän murteessa. Nyt koko työn jälkeen ratkaisisin asian toisin ja jättäisin alleviivaukset pois. Edustukset kuuluvat Kittilän murteeseen ja sijoittuvat kunnan etelä- ja itäosiin.

iA- ja *UA*-variantillisten *A*-loppuisten vokaaliyhtymien tunnistaminen aineistosta on siis ollut helppoa kyseisen merkintätavan vuoksi. Kittilän murteessa on aiemmankin tutkimustiedon mukaan tavattavissa Kemin murteen mukaisia *iA*- ja *UA*-variantillisia muotoja, jotka Harju-Autti on ensin tulkinnut poikkeaviksi ja myöhemmin murteeseen kuuluviksi.

1.4. Aiempi tutkimus

Tässä alaluvussa esittelen tutkimusaiheeseeni liittyviä aiempia tutkimuksia. Ensimmäisenä paneudun Kittilän murteesta ja murrealueesta tehtyihin tutkimuksiin, minkä jälkeen esittelen tutkiini kielenpiirteisiin liittyviä aiempia tutkimuksia. Lopuksi kerron myös välimurteisiin liittyvistä tutkimuksista.

Kittilän murrealuetta on tähän mennessä tutkittu suhteellisen vähän, eikä yksikään aikaisemmista tutkimuksista keskity ainoastaan tässä tutkimuksessa käsittelemiini kielenpiirteisiin. Kittilän murteen äännehistoriaan on aikaisemmin tutustunut Päiviö Alaranta (1949), jonka tutkimusta en pystynyt käsiini saamaan. Jouko Koskelainen (1990) on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut Kittilän murteen muuttumista muun muassa *h*:n ja jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien osalta. Hyödynnän Koskelaisen tutkimusta vertailemalla saamiani tuloksia hänen tutkimuksensa tuloksiin niiden muotoryhmien osalta, joita hän on tutkinut. Vertailussa on kuitenkin huomioitava, että Koskelaisen sosiolingvistinen tutkimus koskee murteen muuttumista ja omani niin sanottua vanhaa murretta.

Huomionarvoista myös on, että oman tutkimukseni aineisto on kerätty ennen Koskelaisen aineistoa. Rauni Toivanen (1995) on keskittynyt pro gradu -tutkielmassaan monikon 1. ja 3. persoonan muotojen vaihteluun ja *se*-pronominin tehtäviin Kittilän murteessa. Muut alueen fennistiset tutkimukset keskittyvät sanastoon ja nimistöön. Leena Siirtola (1979) on pro gradu -tutkielmassaan perehtynyt kittiläläisten nuorten käyttämään poronhoito-sanastoon. Kittilässä sijaitsevan Sirkkan kylän luontonimistä pro gradu -tutkielman on tehnyt Minna Rautiola (2002).

Jälkitavujen vokaalienvälinen *h* on piirre, jota on tutkittu laajasti peräpohjalaisissa murteissa. Kielenpiirrettä on tutkittu myös muissa murteissa, minkä vuoksi esittelenkin jälkitavujen vokaalienvälistä *h*:ta käsittelevistä tutkimuksista ne, jotka ovat oman tutkimukseni kannalta keskeisimpiä. Harri Mantila (1992) on väitöskirjassaan kartoittanut yksityiskohtaisesti *h*:n variaatiota peräpohjalaisissa murteissa. Väitöskirjansa lisäksi Mantila (2015) on selvittänyt kokoavassa artikkelissaan, miten kielenpiirre edustuu nykyisessä peräpohjalaisessa puhekielessä. Johanna Vaattovaara (2009) on väitöskirjassaan tarkastellut *h*:n edustumista Tornionjokilaaksossa (ks. myös Vaattovaara 1999). Leila Häyhä (1991) on pro gradu -tutkielmassaan perehtynyt *h*:n esiintymiseen Tornion puhekielessä. Kemijärven nykypuhekielessä kielenpiirteen edustumista on tutkinut Sanna Kotajärvi (2004) ja Pelkosenniemen ja Savukosken murteessa *h*:n edustusta on puolestaan tutkinut Antti Rekilä (2017).

Tutkimuksia myös jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymien variaatiosta pohjoissuomalaisessa puhekielessä on olemassa runsaasti. Miia Koivisto (1997: 94–117) on koonnut yhteen tuloksia 25 eri tutkimuksesta, joissa on selvitetty jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien variaatiota. Minna Zaman-Zadeh (1995) on lisensiaatintyössään tutkinut jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien variaatiota Kuusamon nykypuhekielessä. Myös Iina Luosujärvi (2013) on pro gradu -tutkielmassaan perehtynyt muun muassa jälkitavujen *A*-loppuisiin vokaaliyhtymiin kuusamolaisnuorten puhekielessä. Iissä kielenpiirteiden variaatiota on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut Lea Millaskangas (2018).

Pirkko Nuolijärvi ja Marja-Leena Sorjonen kokoavat teoksessaan *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruuhankkeen pohjalta* (2005) yhteen tutkimustuloksia vuonna 1989 aloitetusta murteenseuruuhankkeesta. Hankkeessa

on seurattu myös jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymien variaatiota kuudella eri paikkakunnalla. Yksi paikkakunnista, jolla piirteen variaatiota on tutkittu, on Tornion murrealueella sijaitseva Alatornio. Piirrettä ovat tutkineet muun muassa myös Leena Silvennoinen (1981), Aila Mielikäinen (1982, 1991) sekä Niina Kunnas (2007).

Päivi Alapuranen on artikkelissaan ”Joidenkin yksittäisten ja suppea-alaisten piirteiden vaihtelusta” (1997) vertaillut sekä yksinäis-s:llisen inessiivin että *st*-yhtymän assimilaation esiintyvyyttä jo aikaisemmin tehtyjen tutkimusten perusteella. Inessiivin päätteen variaatiota on aikaisemmin tutkinut myös Maija Luoma (2016). Hän on tutkimuksessaan vertaillut inessiivin päätteen variaatiota Kannuksen murteessa vuosina 1963 ja 2015. Aikaisemmin mainitsemani Lea Millaskangas (2018) on *A*-loppuisten vokaaliyhtymien lisäksi perehtynyt myös siihen, miten inessiivin pääte varioi lissä.

Perinteinen fennistinen dialektologia on keskittynyt enimmäkseen päämurteistojen tutkimukseen, koska siirtymäalueet ovat olleet metodisesti hankalasti lähestyttäviä kohteita tutkia. Kiinnostus siirtymämurteita ja niissä esiintyviä ilmiöitä kohtaan on kuitenkin kasvanut viime vuosikymmeninä. (Palander 1996: 360.) Laajimman tutkimuksen tällaisten murteiden variaatiosta on tehnyt Marjatta Palander (1996) tutkiessaan vaihtelua Savonlinnan seudun välimurteissa. Kaisu Juusela (1996) on väitöskirjassaan tutkinut jälkitavun *i*-loppuisen diftongin edustusta törmäysmurteeksi nimeämässään Töysän murteessa. Pro gradu -tutkielmiakin on aiheesta tehty. Esimerkiksi Riikka Ylitalo (1999) on perehtynyt Yli-Iin ja Pudasjärven väliseen murrerajaan, Kaija Oikarainen (2002) Posion rajamurteen muutokseen ja variaatioon sekä Jenni Vilmunen (2016) *k:n* ja *t:n* radikaaliin astevaihteluun Raahen rajamurteessa.

1.5. Keskeiset käsitteet

Tässä alaluvussa määrittelen tutkielmani kannalta olennaisia käsitteitä. **Kielenpiirteillä** tarkoitan tutkimiani jälkitavujen vokaalienvälistä *h*:ta, jälkitavujen *eA*- ja *OA*-vokaaliyhtymiä, inessiivin päätettä (*-sA* tai *-ssA*) sekä *juossa*, *pessä* -tyyppisiä infinitiivimuotoja. Nimitän jälkitavujen vokaalienvälistä *h*:ta myös pelkästään ***h:ksi*** ja muotoja, joissa *h* esiintyy ***h:llisiksi*** muodoiksi. **Varianteilla** puolestaan tarkoitan tutkittavien kielenpiirteiden konkreettisia edustumia.

Pitkän ajan kuluessa eri suunnista tulneiden asutuskerrostumien vaikutuksesta syntyneillä **siirtymä-** ja **välimurteilla** tarkoitetaan aluemurteita, joissa on kahden tai useamman ympäröivän murteiston piirteitä ja jotka jäävät selvien keskus- tai ydinalueiden väliin (Mielikäinen & Palander 2014: 58). Tällaisen alueen kieli on erilaisista aineksista koostuvaa murretta, jossa voi keskenään varioida kahden tai useamman ympäristömurteen edustustapoja. Yleisimmin edustuksen valta-alueiden rajoilla eri variantit esiintyvätkin rinnakkain. (Palander 1996: 14, 2001: 22.)

Mantilan ja Pääkkösen (2010: 238) mukaan nimityksiä *välimurre* ja *siirtymämurre* käytetään rinnakkain ja synonyymisesti. Uusituvan, Koiviston ja Palanderin mukaan siirtymämurteen nimitys on kuitenkin yhä useammin korvautunut termillä *välimurre* jo 1970-luvulta alkaen. Yhtenä syynä *välimurre*-termin yleistymiseen voitaisiin pitää sen lyhyttä ja neutraaliutta. Nimitykset voidaan ymmärtää myös siten, että *välimurre*-termi korostaa alueellisuutta ja *siirtymämurre*-termi puolestaan murteen muuttumista tilasta toiseen joko paikallisesti tai ajallisesti. (Uusitupa ym. 2017: 92–93.) Sen sijaan *sekamurre*-nimitystä voidaan pitää arvottavana ja toissijaisena verrattuna ydinalueiden murteisiin, minkä vuoksi sen käyttö on nykyisin vähäisempää (Mantila & Pääkkönen 2010: 244, Uusitupa ym. 2017: 93). Tämän vuoksi käytän tutkielmassani nimitystä *välimurre* Airilan (1912) ja Kettusen (1930) tapaan.

Käsitteiden *siirtymämurre*, *välimurre* ja *sekamurre* lisäksi fennistiikassa on tavattavissa myös termi **törmäsmurre**. *Törmäsmurre*, kuten myös *välimurre*, on saanut alkunsa eriaikaisten asutuskomponenttien kohtaamisesta (Uusitupa ym. 2017: 93). Nimitystä on ensimmäisen kerran käyttänyt Kaisu Juusela (1989) tutkiessaan Töysän pitäjän murretta, jossa savolaiset, hämäläiset ja eteläpohjalaiset murrepiirteet niin sanotusti törmäivät toisiinsa pienessä yhtymäkohdassa. *Törmäsmurre* sisältääkin tavallisesti piirteitä törmäykseen osallistuneista murteista, mutta niiden lisäksi se voi sisältää myös omia piirteitä (Juusela 1989: 11, 322). Termi **rajamurre** ei ole Uusituvan, Koiviston ja Palanderin (2017: 97) mukaan fennistiikassa vakiintunut termi ja sen sijasta käytetäänkin tavallisimmin edellä mainittuja muita käsitteitä. Olipa sitten kyse mistä tahansa nimityksestä, kaikki ne kuitenkin viittaavat murrealueiden reunoilla puhuttaviin kielimuotoihin, joissa esiintyy piirteitä ympäröivistä murteista.

2. TUTKITTAVAT KIELENPIIRTEET

Tässä luvussa esittelen tutkimani kielenpiirteet. Luvussa 2.1. kerron jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n synnystä ja siitä, miten piirre esiintyy eri murteissa. Luvussa 2.2. perehdyn jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymiin ja siihen, miten piirre varioi Peräpohjolassa. Luvussa 2.3. esittelen suomen murteissa esiintyvät inessiivin päätteet ja luvussa 2.4. kerron *st*-yhtymän assimilaatiosta infinitiivimuodoissa.

2.1. Jälkitavujen vokaalienvälinen *h*

Jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n säilyminen on piirre, joka yhdistää kaikkia peräpohjalaismurteita: Kemijärven, Kemin, Tornion, Jällivaaran ja Ruijan murretta. Juuri *h*:n edustusta on käytetty erottelukriteerinä peräpohjalaisia murteita alaryhmiin jaoteltaessa, sillä piirre on altis muutoksille ja se esiintyy eri tavoin alueittain. (Mantila 1992: 1.) Piirre esiintyy myös Etelä-Pohjanmaan murteessa useimmissa tapauksissa alkuperäisessä asemassaan eli vokaalien välissä sekä Vetelin seudun keskipohjalaisissa murteissa pitkälti samaan tapaan kuin peräpohjalaisissa murteissa (Matikainen 1997: 145; Mantila 1992: 8–9; Mielikäinen & Palander 2014: 160). Peräpohjalaismurteissa esiintyvät kaikki ääntenmuutokset, jotka vokaalienväliselle *h*:lle ovat tapahtuneet (Mantila 1992: 1).

Jälkitavujen vokaalienvälinen *h* on myöhäiskantasuomessa syntynyt heikkohälyinen laryngaalinen spirantti, jonka ajatellaan syntyneen sibilanteista *š*, *s*, *ž*, ja *z*. Jälkitavujen vokaalien välissä on tapahtunut yhteisitämerensuomalainen kehityskulku $s (> z) > h$. $š > h$ -muutos on tapahtunut sanan alussa, sisällä ja lopussa, kun muut muutokset ovat puolestaan tapahtuneet ainoastaan sanan sisällä. Suomen murteissa ja kirjakielessä *h* on säilynyt pääpainollisen tavun jäljessä mutta yleensä kadonnut silloin, kun se on sijainnut sanassa kauempana. Poikkeuksia $s (> z) > h$ -muutoksessa ovat tapaukset, joissa edeltävän tavun alussa on saman ääntenmuutoksen aiheuttamana jo tullut *h*. Tällöin muutos on jäänyt tapahtumatta. *h*:n myöhäiskantasuomalainen synty voidaan perustella balttilaisten lainasanojen äänneasusta saamen kielessä ja itämerensuomessa, sillä saamessa balttilaiset lainat ovat sibilantillisia. (Mantila 1992: 3; Lehtinen 2007: 188.)

Kemijärven murteessa *h* on säilynyt alkuperäisellä paikallaan vokaalien välissä (*mennähän, talohon*) kun taas Kemin murteessa *h*:n edellä oleva vokaali on kadonnut nykykäsityksen mukaan sisäheiton tuloksena (*menhän, talhon*). Tornion murteessa piirre esiintyy muutoin samalla tavalla kuin Keminkin murteessa, mutta *h*:n jäljessä voi olla pitkä vokaali (*menhään, talhoon*). (Cannelin 1888: 3–4; Paunonen 1987: 211–212; Mantila 1992: 1.) Niin sanottuja toisen asteen metateeseja, joissa *h* on siirtynyt sisäheittoisista tai meta-teettisistä muodoista edeltävän soinnillisen konsonantin eteen (*sauhnaan*), on tavattavissa enimmäkseen Tornion murteessa (Airila 1912: 146–150; Mantila 1992: 1). Mantilan mukaan Tornion murteessa esiintyy vähin ja tietyissä rajatuissa konteksteissa katoedustusta (*tehneet, pohjaan*), *h*:n säilymistä vokaalien välissä (*kylähän, kaltiohon, savotoihin*) sekä assimilaatiota (*klassiin, pithäässeän, sanottiin*). Kittilässä *h* esiintyy yleensä Kemin ja Vetelinjoen murteille tyypillisessä *rikhat, seiphäille* -tyyppisessä metateettisessä muodossa. *h*:n metateesia onkin tavattavissa Kittilässä kahdessa yleisimmässä esiintymisympäristössään runsaasti. (Airila 1912: 7; Mantila 1992: 12–13, 117–118.)

Koskelainen (1990) on sosiolingvistisessä tutkimuksessaan perehtynyt muun muassa *h*:n säilymiseen Kittilän murteessa. Hänen tutkimuksensa mukaan jälkitavujen vokaalienvälinen *h* on säilynyt Kittilän murteessa vahvasti, sillä sen säilymäprosentti on kaikki muotoryhmät yhteen laskettuna keskimäärin 92. Keskimääräisesti kaikista murteellisimpia ovat vanhimmat puhujat ja toiseksi parhaiten *h* on säilynyt nuorten puheessa. Keskiikäisten puhujien ero vanhimpiin puhujiin on huomattava, vaikka *h*:n säilymäprosentti onkin kaikilla informanteilla keskimääräisesti korkea. Koskelaisen tutkimuksessa on nähtävissä myös *h*:n muotoryhmittäinen väistyminen. Kaikista parhaiten *h* on säilynyt passiivissa ja illatiivimuodoissa, kun taas adverbiaalimuodoissa ja *s*- ja *h*-loppuisissa nomineissa yleiskielistyminen on pidemmällä. (Koskelainen 1990: 33–40.) Mielenkiintoista olisikin selvittää, mikä on *h*:n tilanne Kittilässä nykypäivänä, mutta ennen nykymurteen tutkimista on perehdyttävä niin kutsuttuun vanhaan murteeseen.

2.2. Jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymät

Jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymien yleiskielen mukaisia muotoja vastaavat murteissa yleensä *iA*- ja *UA*-yhtymät sekä pitkät vokaalit *ee* ja *oo*. *iA*- ja *UA*-variantit ovat yleisiä

pohjalaismurteissa, joiden lisäksi ne ovat levinneet myös lounaismurteisiin ja Peräpohjo-
laan. (Pääkkönen 1994: 289–290; VISK 2008 § 26.) Monoftongiedustuksen mukaiset *ee-*
ja *OO-*variantit (*korkee, kattoo*) puolestaan ovat nykyisin levinneet kaikkialle puhuttuun
suomeen. Monoftongiutuminen on yleistynyt puhekielen piirre, jonka naiset ja nuoret
omaksuvat herkimmin. Monoftongimuodot ovat yleisempiä pääkaupunkiseudun puhekie-
lessä sekä hämäläis- ja savolaismurteissa, minkä vuoksi en oleta niiden esiintyvän omassa
aineistossani. (VISK 2008 § 26; Mantila 1997: 16–18; Koivisto 1997: 94.)

Jälkitavujen *eA-* ja *OA-*vokaaliyhtymät edustuvat Kemin murteessa vanhastaan *iA-* ja *UA-*
variantillisina (*korkia, kattua*) ja Torniossa yleiskielen tapaan (*korkea, kattoo*) (Cannelin
1888: 5; Rapola 1969: 133). Koska jälkitavujen *eA-* ja *OA-*yhtymissä tavunraja on hyvin
selkeä, rajalla kuullaan usein myös erivahvuisia siirtymä-äänteitä, esimerkiksi *j*, *v* tai *w*
(Mantila ja Pääkkönen 2010: 206). Kittilän murteessa on tavattavissa sekä Tornion että
Kemin murteen mukaisia variantteja jälkitavujen *eA-* ja *OA-*yhtymistä (Airila 1912: 7).
Koskelaisen (1990) tekemän tutkimuksen mukaan Kittilän murteessa yleisimpiä ovat
kaikkien informanttiryhmiä kesken yleiskieliset *eA-* ja *OA-*variantit. Murteen kaksija-
koinen edustus kuitenkin näkyy vanhemman polven puheessa, sillä *iA-* ja *UA-*variantilli-
set vokaaliyhtymät esiintyvät enimmäkseen heidän puheessaan. Vaikka monoftongiedus-
tuksen esiintyminen onkin hyvin vähäistä, on se tyypillisintä nuoremmille puhujille.
(Koskelainen 1990: 86–94.)

2.3. Inessiivin pääte

Suomen murteissa on inessiivin päätteellä kaksi päävarianttia: *-sA* (*täsä talosa*) ja *-ssA*
(*tässä talossa*). Yksinäis-*s*:llinen variantti on suomen länsimurteiden läntisimpien osien
muoto-opin erikoispiirre, jonka esiintymisalue ulottuu läntiseltä Uudeltamaalta Lounais-
Suomen, Ala- ja Ylä-Satakunnan, Etelä-Pohjanmaan, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan läpi
aina Kemiin ja Rovaniemelle asti. Piirre voi Pääkkösen (1994) mukaan olla eteläkan-
tasuomalaista perua, sillä sitä esiintyy myös vatjan ja viron kielissä. Suurimpaan osaan
Suomea levinnyt yleiskielinen geminaatta-inessiivi puolestaan on tyypillinen itämur-
teissa, joiden lisäksi sitä esiintyy hämäläismurteissa sekä itäisissä ja pohjoisissa peräpoh-
jalaismurteissa. Kyseinen variantti voi Pääkkösen mukaan edustaa sekä muinaishämä-

läistä että muinaiskarjalaista perimää. Etelä-Suomessa on tavattavissa myös loppuheittoinen variantti *-s*, jonka esiintyminen aineistossani on epätodennäköistä. (Pääkkönen 1994: 289; Rapola 1969: 69; Wiik 2006: 170–171; VISK 2008 § 82.) Näiden lisäksi Etelä-Pohjanmaalla esiintyy täysin oma variantti *-hnA* (esim. *mihnä* ’missä’), joka on alun perin kehittynyt muodosta *-snA* siten, että *s* on muuttunut *h*:ksi (Rapola 1969: 70–71; Wiik 2006: 172).

Valtaosassa peräpohjalaismurteita vallitsee yleiskielen mukainen variantti. Kemin murteessa inessiivi edustuu vanhastaan siis yksinäis-s:llisenä (*täsä*), mutta Torniossa puolestaan geminaatallisena (*tässä*). Kittilän murteessa on perinteisesti tavattu Tornion murteelle ja yleiskielelle ominainen geminaatallinen variantti. (Cannelin 1888: 4–5; Airila 1912: 1, 6; Kettunen 1930: 83, 89, 91.)

2.4. *st*-yhtymän assimilaatio

Suomessa on kaksi aluetta, joiden murteissa *t* on astevaihtelussa ollessaan *s*:n jäljessä: Peräpohjola Tornionjokilaaksoa lukuun ottamatta ja Kaakkois-Suomi. Kettunen kertoo *kin juossa, pessä* -variantin olevan peräisin Karjalasta. Astevaihtelukonsonantti, tässä tapauksessa *s*, assimiloituu edeltäväksi konsonantiksi, jos näillä kahdella konsonantilla on sama ääntymäpaikka (esim. *juosta* > *juossa*). (Cannelin 1888: 32; Kettunen 1930: 89–90; Rapola 1969: 82; Wiik 2006: 81.)

Kemin murteelle ovat tyypillisiä infinitiivimuodot *juossa, pessä*, kun Torniossa niitä vastaavat yleiskielen mukaiset variantit *juosta, pestä*. Kittilässä edustuu tavallisesti Kemin murteen mukainen assimiloitunut variantti. (Airila 1912: 6; Cannelin 1888: 5; Kettunen 1930: 89–91.) Nykyistä Keminmaan ja Tornion kunnanrajaa on aikaisemmin vastannut Kemin–Kaakaman vanha nautintaraja, jonka kohdille Mantila arvelee karjalaisvaikutuksen (eli myös *juossa, pessä* -variantin) Peräpohjolassa pysähtyneen. Tornion murteesta sen sijaan voisi olla löydettävissä vanhempia länsisuomalaisia ja alueen alkuperäisimpiä murrepiirteitä. (Mantila 2000: 191–192.)

3. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN JA METODINEN VIITEKEHYS

3.1. Dialektologia

Murteiden systemaattinen tarkastelu sai maailmanlaajuisesti alkunsa 1800-luvun puolivälin jälkeen, vaikka keskustelua murteista käytiin jo paljon aikaisemmin (Chambers & Trudgill 1980: 15–16). Myös suomalaisella murteentutkimuksella on pitkät perinteet 1800-luvun lopulta tähän päivään asti. Ensimmäisissä äänne- ja muotohistoriallisissa tutkimuksissa kuvattiin joko yhden pitäjänmurteen tai laajemman murrealueen fonologinen järjestelmä, jota sitten verrattiin myöhäiskantasuomeen. (Palander 2000: 436.) Perinteinen dialektologinen tutkimus on keskittynyt kuvaamaan paikallismurteita ja niiden välisiä suhteita pääosin äänneopillisen tutkimuksen näkökulmasta. Yhtenä vahvimpana fennistisen dialektologian osa-alueena ovat pitkään olleet juuri eri murrealueiden äännehistoriat, joiden aitojen esimerkkien avulla on ollut mahdollista tehdä myös muoto- ja lauseopillista sekä sanastollista tutkimusta. (Mielikäinen 1995: 321; Palander 2000: 436.) Myös yksittäiset kielenilmiöt ovat nousseet dialektologiassa tutkimuskohteiksi 1900-luvun loppupuolella. Yksittäisiä kielenilmiöitä tutkimalla on pyritty selvittämään ilmiöiden kehitystä kokonaisuudessaan. (Palander 2000: 437.)

Dialektologian tavoitteena on kuvata suomen kielen historiallista kehitystä ja siihen vaikuttaneita tekijöitä. Aikaisemmin murteentutkimuksessa pyrittiin pitkään kuvaamaan kaikkein vanhimpien puhujien kielimuotoa, sillä tehtävänä oli säilyttää tietoja paikallis-murteista seuraaville sukupolville. Tutkimukset esittelivätkin alueittain juuri vanhan polven tyypillisimmän murteen. (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 11–12; Palander 2000: 436; Mielikäinen 1995: 321.) Niin kauan kuin murteita on Suomessa systemaattisesti tutkittu, kielenkäyttäjää on haastateltu eri puolilla maata. Kun vanhimpien sukupolvien kielimuotoa on kielentutkimuksessa koottu arkistoihin, tärkeintä haastatteluissa on ollut saada talteen mahdollisimman paljon asianomaisen puhetta vanhoista ajoista. Murteiden nauhoitustyössä informanteiksi valikoituikin tavallisesti matalasti koulutettuja paikkakunnalla syntyneitä vanhuksia, jotka olivat hyviä kertomaan tarinoita. (Nuolijärvi 2005: 242–244, 250; Chambers & Trudgill 1980: 33.)

3.2. Tutkimusmetodi

Kielen variaation tutkimiseen on tähän päivään mennessä kehitetty monenlaisia menetelmiä. Oma tutkimukseni poikkeaa aikaisemmista dialektologisista tutkimuksista kuitenkin aineistonsa puolesta. Dialektologisissa tutkimuksissa on ollut tapana kerätä aineisto itse ja verrata kerättyä aineistoa Muoto-opin arkiston kokoelmiin. Tässä tutkimuksessa sen sijaan on tutkittavana itse kokoelma. Aineistoanalyysissäni hyödynnän muotoryhmittäistä jaottelua kootessani yhteen kielenpiirteistä tekemiäni havaintoja. Mielikäisen (1982) mukaan suomen kielen rakenne aiheuttaa hankaluuksia vaihtelevien varianttien tilastoinnissa, sillä variantteja voidaan joutua poimimaan ja laskemaan eri tavoin eri muuttujissa. Esimerkkinä hän käyttää juuri vokaalienvälistä *h*:ta, jonka säilymässä ja kadossa ei riitä ainoastaan kokonaistulos, vaan aineistosta täytyy erotella havainnot muotoryhmittäin. Myös *a*, *ä* -loppuiset vokaaliyhtymät on eriteltävä muotoryhmittäin, sillä vokaaliyhtymät eivät ole keskenään täysin symmetrisiä. (Mielikäinen 1982: 279.)

Muotoryhmät, joissa jälkitavujen vokaalienvälistä *h*:ta tutkin, ovat seuraavat: nominien illatiivi, MA-infinitiivin illatiivi, passiivin preesens ja imperfekti, kolmannen persoonan possessiivisuffiksi, NUT-partisiipin vokaalivartaloiset muodot, *Us*-nominat ja *UttA*-verbit, kolmannen persoonan imperatiivi, *hinen*- ja *hAinen*-nominat, *kAAn*-liitepartikkeli, *alahalla*-tyyppiset abverbit, **ek*- ja **eh*-nominien vokaalivartaloiset muodot sekä *s* : *h* -nominien vokaalivartaloiset muodot. Tutkin myös adverbeista *oikein* ja *melkein* muodostettuja *h*:llisiä asuja. (ks. Vaattovaara 2009: 156.) *h*:n muotoryhmittäiseen jaotteluun ja analyysiin otan mallia Mantilan (1992) väitöskirjasta. Etenen käyttämässäni tutkimusmenetelmässä etsimällä ensin Kittilän kokoelmasta kaikki signumit, joissa tutkimiani muotoryhmiä esiintyy. Merkitsen tekemäni havainnot aineistoon, minkä jälkeen jaottelen aineistosta löytämäni variantit muotoryhmittäin. Muotoryhmä kerrallaan vertailen, kuinka paljon aineistossa esiintyy erilaisia variantteja ja kumman murteen mukaisia muotoja aineistossa esiintyy enemmän.

Käytän jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymien analysoinnissa samanlaista metodologia kuin *h*:n kohdalla. Tutkin jälkitavujen *eA*-yhtymien variaatiota *e*-vartaloisten verbien A-infinitiveissä, supistumaverbeissa, *eA*-nomineissa ja niistä johdetuissa adverbeissa sekä *e*-varta-

loisten nominien yksikön partitiivissa. *OA*-yhtymien variaatiota tutkin puolestaan *A*-infinitiveissä, supistumaverbeissä sekä *o*-nominien ja niihin mukautuneiden *oi*-nominien yksikön partitiivissa.

Inessiivin päätteitä analysoidessa etsin aineistosta ensin kaikki inessiivimuodot, minkä jälkeen jaottelen ne eri varianttien mukaan. Samalla tavalla toimin myös *st*-yhtymän assimilaatiota analysoidessani. Lopuksi kokoan kaikista kielenpiirteistä tekemäni havainnot yhteen ja vertailen, esiintyykö aineistossa enemmän Kemin vai Tornion murteen mukaisia variantteja.

4. JÄLKITAVUJEN VOKAALIENVÄLISEN *h*:N MUOTORYHMITTÄINEN ANALYYSI

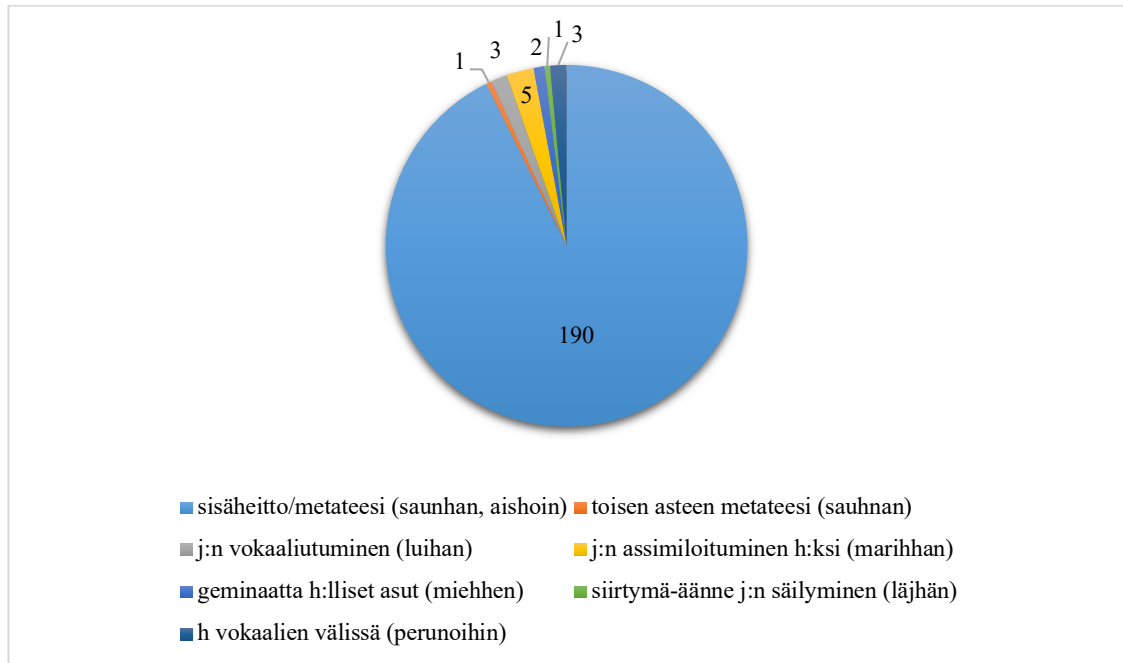
Tässä alaluvussa analysoin jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n variaatiota muotoryhmittäin. Jälkitavujen vokaalienvälinen *h* esiintyy nominien illatiivissa, MA-infinitiivin illatiivissa, passiivin preesensissä, passiivin imperfektissä, kolmannen persoonan possessiivisuffiksissa, NUT-partisiipin vokaalivartaloisissa muodoissa, *Us*- ja *UttA*-johdoksissa, kolmannen persoonan imperatiiveissa, *hinen*- ja *hAinen*-nomineissa, *kAAAn*-liitepartikkelissa, *alahalla*-tyyppisissä adverbeissa, **ek*- ja **eh*-nominien vokaalivartaloisissa muodoissa, *s : h* -nominien vokaalivartaloisissa muodoissa sekä analogisissa yleistymissä *oikhein* ja *melkhein*. Esittelen jokaisessa muotoryhmässä esiintyvät variantit ja havainnollistan analyysiani aineistoesimerkein. Lihavoin tutkimuksen kohteena olevan kielenpiirteen jokaiseen esimerkkiin.

4.1. Nominien illatiivi

Nominien illatiivi edustuu Kittilän murteessa vanhastaan sisäheittoisena tai metateettisena varianttina (esim. *talhon*, *talhoin*) aivan kuten Kemin murteessakin. Kyseinen edustus on peräpohjalaismurteiden valtaedustus Kemijärveä ja Sallaa lukuun ottamatta. Vaihtelua esiintyy ainoastaan *h*:n jälkeisen vokaalin kvantiteetissa – Kemissä *h*:n jäljessä tavataan lyhyt vokaali, Torniossa puolestaan pitkä. (Cannelin 1888: 4; Mantila 1992: 1, 119.)

Illatiivimuodoissa pääpainollisen tavun loppuun tuleva *j* on *h*:n edellä vokaaliutunut, esim. *luihan* (< *lujhan* < *lujahan*) 'lujaan'. Mantilan mukaan Kemin murrealueella *j* on useimmin säilynyt, mutta myös vokaaliutumisesta on havaintoja Kemin murrealueeseen kuuluvan Rovaniemen alueelta. Sisäheittoa ei ole aina tapahtunut vokaaliyhtymän jälkeen (esim. *Muoniohon*). Illatiivimuodoissa sisäheitto on mahdollinen *eA*, *OA*, *UA*, *iA*, ja *iO*-loppuisten nominien yksikön illatiiveissa (esim. *asihaan*, *Torniihon*). (Mantila 1992: 120–121.)

Aineistossani mahdollisia ovat myös Tornion murteelle tyypilliset toisen asteen metateesitapaukset (esim. *sauhnaan*) ja Kemin murrealueella esiintyvän siirtymä-äänne *j:n* säilyminen (Mantila 1992: 121). Kuvioon 1 olen koonnut aineistosta havaitsemani yksikön illatiivimuodot. Käsittelen erikseen *seen*, *siin* -päätteen edustuksen.

KUVIO 1. Nominien illatiivin edustus.

Kuviosta 1 on nähtävissä, että sisäheittoinen tai metateettinen illatiivivariantti on aineistossani vallitseva. Monikon illatiivi esiintyy aineistossa *siin* -päätteellisiä muotoja lukuun ottamatta suurimmaksi osaksi tyypin *naulhoin* 'nauloihin' mukaisesti painottoman *i*-loppuisen diftongin tapauksessa. Esimerkkeihin (1–21) olen koonnut yksikön ja monikon illatiivien sisäheittoisia/metateettisia muotoja:

- (1) *met pääsimä menemhän sinne omhañ koti(at tuone (KR)*
- (2) *ei sieltä ole heinää tehty enää pithän aikhan nyt sittek ku ol lehemät hävitetty (TH)*
- (3) *mie lähim methäñ ku toiset lähethin evakhon (EJ)*
- (4) *nyt ei näläkhän tapeta ainakhañ kethän (AM)*
- (5) *enkä mie tykkää varmhan itekhän (AY)*
- (6) *se syntymäpaikka muistuu niñ kovasti mielhen (KR)*
- (7) *se om Molokojärvenh tullu ensinä [suvun kantaisä] (EJ)*
- (8) *se om menny niñ huonhoñ kunthon että se ei luota ithensä (TH)*
- (9) *se oli pannu säñkhym maati (EJ)*
- (10) *mie olen navethan syntyny (EK)*
- (11) *nykki kuiten om mennyt täältä mustikhan [naapurit] (AY)*
- (12) *panthin sinne, Ounasrinthen sairalthan (KRö)*

- (13) *siitä oli **Säresthöv** vielä pitkä matka (AK)*
- (14) *niin että se **astihoim** mennee (SKNA 4101:1)*
- (15) *ne om menhet, **kihloin** ensij ja, sitte on on siitä menhet, vihille. (LM)*
- (16) *isävaina pani hevosen **aishoin** että - - (KR)*
- (17) *oli **lihapulhij** joku pannu sieniä (AY)*
- (18) *se ei eläny isän kuolemaj **jälkhiij** kauwon (AY)*
- (19) *semmosiä räikeitä juttuja panhal **lehthin** (AK)*
- (20) *ku lasket veen **houshuin** (SKNA 4091:1)*
- (21) *sano, panep pesemätöntä villalanka, niihiij **kuolaimhin** (AK)*

Aineistossa on havaittavissa myös sellaisia sisäheittoisia muotoja, joissa vokaaliyhtymän välissä alun perin olleen siirtymä-äänteen ajatellaan vokaaliutuneen (esim. *lattijahan* ~ *latti'ahan* > *lattijhan* > *lattihan*). Kyseiset muodot ovat tyypillisiä Kittilän murteelle, eivätkä ne ole täysin tuntemattomia Tornionkaan alueella. Tornion, Jällivaaran ja Ruijan murteessa *h:n* edellä olevan vokaalin kvantiteetti vaihtelee, ja tämä näkyy myös omassa aineistossani. (Airila 1912: 226–227; Kettunen 1930: 92; Mantila 1992: 121.) Pitkä vokaali *h:n* edellä on kuitenkin selkeästi yleisempi kuin lyhyt. Variaation voi havaita esimerkeistä (22–34):

- (22) *semmonen, rohkeampi, joka on tarttunu **asihaan**, ko hätä tulee (EK)*
- (23) *ja levitti navetam **porstuuhaj** ja (SKNA 4095: 1)*
- (24) *matot jäit **laattiihan**, verhot lashin, kaikki (AY)*
- (25) *aina sitte, johonki **korkeeham** paikhan koitethim panna (AKo)*
- (26) *piimä siihel laitethij ja panthin **kaltiihon** (KR)*
- (27) *ja sitte, tulima **torniuhon**, ja annethin sitä tummaa leipää (KR)*
- (28) *se oli hirttäny ittensä ja pojam pannu vain **kompssiuhon** puuhun (EJ)*
- (29) *mehän tulimma **torniuhon**, tehimmää sem maihinnousun (KR_a)*
- (30) *taasen otethan **huomiuhon** sepän työt (TK)*
- (31) *tästä on kakskymmentä kilometriä tuonek **kiveliuhon** (AK)*
- (32) *kallojärvestä lähtee kallojoki ja laskee **lainiuhoj** ja, laini'ohal laskee ounas-jokhen (OK)*
- (33) *se alako sitte päivämieheksi, tuohon **yhtiuhon** ja (SKNA 4097: 1)*
- (34) *kaksi soppii yhthen **ahkiuhon** (SKNA 4099: 1)*

Kuten kuvio 1 osoittaa, aineistosta ilmenee yksi Tornion murteelle tyypillinen toisen asteen metateesitapaus, jonka tuottanut informantti (AK) on kotoisin Kaukosen kylästä, noin 20 kilometriä Kittilän kirkonkylältä Rovaniemen suuntaan. Tapaus on nähtävissä esimerkissä (35):

- (35) *sem piti kääntää, keula **väyhlän** käsin, loshiij käsij ja (AK)*

Kuten kuviosta 1 käy ilmi, tapauksia, joissa *j* on *h*:n edellä vokaaliutunut, on aineistossani kolme (esimerkit 36–38): *pitäjärrihan* 'pitäjänrajaan', *luihan* 'lujaan' ja *läihin* 'läjiin'. Näistä jokaisen on tuottanut eri informantti.

- (36) *kaupalta ku viitisen kilometriä pitäjärrihan* (OK)
- (37) *käärithil luihan* (SKNA 4105: 1)
- (38) *ne limput [jäkälät] nostethij ja panthil läihin* (SKNA 4107: 1)

Kuviosta 1 on nähtävissä, että tapauksia, joissa *j* on *h*:n edellä assimiloitunut *h*:ksi, on aineistossani viisi (esimerkit 39–43): *marihhan* 'marjaan', *liinaharihhan*, 'liinaharjaan', *Valihhonki* 'Valioonkin', *avihhon* 'avioon' ja *kärähhin* 'käräjiin'. Kyseisistä muodoista kaksi on saman informantin tuottamia.

- (39) *me menimmä marihhan* (AV)
- (40) *menimmä sitte, Liinaharihhan* (MH)
- (41) *panima Valihhonki [Valioonkin] maito(a)* (AY)
- (42) *se meni uushin, avihhon sitte jälkhin* (AY)
- (43) *se meni kärähhin, meniki kauppa kumhon* (AK)

Geminaatta-*h*:llisiä asuja esiintyy nominien illatiiveissa kaksi (esimerkit 44 ja 45), kuten kuviosta 1 on nähtävissä. Mantilan (1992: 80) mukaan koko peräpohjalaisella *rikhat*, *seiphäille* -tyypin esiintymisalueella yleinen edustus on *puhhe(e)t*, *keihhä(ä)t*, *touhhuin*, *riihhe(e)n*.

- (44) *me valmistimma sem pirtin, sata markkaa miehhen* (AH)
- (45) *se kävi piirhhan, ku se nousi suorhan taivhale [luoti osui metsoon]* (SKNA 4092:2)

Kuten kuvio 1 osoittaa, nominien illatiivien edustuksessa on havaittavissa yksi tapaus, jossa siirtymä-äänne *j* on osittain säilynyt (esimerkki 46). Illatiivimuotoja, joissa *j* on säilynyt, tavataan useimmin Kemin murrealueella. Kyseisen muodon tuottanut informantti (TH) on kotoisin Alakylästä, kunnan eteläosista.

- (46) *se on tutustunus sielä niihin hoitaihin, hoitajathan sielä on hyvä* (TH)

Kuviosta 1 voi nähdä, että aineistosta ilmenee myös kolme eri informanttien tuottamaa monikkotapausta, joissa *h* esiintyy alkuperäisessä asemassaan vokaalien välissä sivupainollisen *i*-loppuisen diftongin jäljessä (esimerkit 47–49). Mantilan (1992: 51) mukaan *h*:n

metateesi tapahtuu peräpohjalaismurteissa viimeisimpänä juuri sivupainollisen *i*-loppuisen diftongin jäljessä.

- (47) *ne oli nuoret ko methin **kihloihin*** (AY)
- (48) ***asti**oihij ja sittet talvem piethin asti_oissa [marjat]* (FS)
- (49) *mie en tainnup panna näihim **perunoihin** suolaa* (SaA)

Pitkävokaaliseen *seen, siin* -asuun kehittynyt illatiivin *s*:llinen pääte on kuulunut alkujaan pelkästään *h*:llisiin vartaloihin. Suurimmassa osassa suomen murteita *seen, siin* -pääte esiintyy aina supistumavokaalin tai -diftongin jäljessä. Pääte esiintyy myös peräpohjalaisissa murteissa yleensä aina supistumavokaalin ja -diftongin jäljessä *she(e)n, shi(i)n* -asuisena. Tornion ja Ruijan murteelle ovat tyypillisiä tapaukset, joissa *h*:n jälkeinen vokaali pidentyy (*vanha(a)sheen*). Näissä tapauksissa *h* on usein vielä assimiloitunut *ss*:ksi (*vanha(a)sseen*). Kemin murteelle on tyypillisempi muoto *vanhaan*. Assimilaatiota esiintyy Tornion, Jällivaaran ja Ruijan murteessa, mutta Kemin murteessa sitä tavataan vain harvoin. (Mantila 1992: 122–123.)

Kittilässä *she(e)n, shi(i)n* -pääte esiintyy suurimmaksi osaksi odotuksenmukaisessa *venheshen, venheishin* -tyypin mukaisessa muodossa. Esimerkkeihin (50–60) olen koonnut aineistossa esiintyviä *she(e)n, shi(i)n* -pääteellisiä illatiiveja:

- (50) *ja jos sattuu tuisku_a, pittää tuhatat **toishej** kerthan* (AK)
- (51) *mie tuln sem porukan matkassa tännek **Kaukoshen*** (KR_a)
- (52) *semmonem puu viehäm methäj ja pol'jethan **kinokshen**, ja siihen sijothan kiini, irtopuu [liekkapuu porolle]* (KR_a)
- (53) *laitoimma kulthev **venheshen** hyviv valamhiksi* (AK)
- (54) *panthin nuin **huonheshen*** (FS)
- (55) ***pärheshen** sytytethin tuli ja se seinärrakhon* (SKNA 4105:1)
- (56) *se meni **uushin** [naimisiin], avihhon sitte jälkhin [sotaleski]* (AY)
- (57) *panna vähäj jauhoja kerrala ettei tulek **kokkareishin**, puuro* (AJ)
- (58) *se mennee kahem poron koivet **säpäkheishin*** (SKNA 4085:1)
- (59) *paniv **vaatheishin**, kaikkip päälle* (SKNA 4086:1)
- (60) *setä om menny **naimishin** sieltä Rauti_olta ottanu vaimon* (TH)

Aineistossa on havaittavissa yksi Kemin murteelle harvinainen assimilaatiotapaus (esimerkki 61). Kyseisen variantin tuottanut informantti (EK) on kotoisin Kaukosen kylästä, kunnan eteläosista.

- (61) *sillä oli semmonen tapa että rohkeutta vallaas siihen hään alashen **tilanthes-sen** (EK)*

Aineistosta ilmenee myös mielenkiintoinen muoto, jossa *shen*-pääte on liitetty *maailma* -substantiiviin. Kyseinen kiteymä on huomionarvoinen, sillä *maailma* -substantiivin vartalo ei kuulu vartalotyyppeihin, joihin *seen*, *siin* -pääte yleensä liitetään. Kiteymä on nähtävissä esimerkissä (62):

- (62) *mutta en ole ennäm monhen **mailmashen** aikhan ollu (SKNA 4117:1)*

Edellä esitettyjen tapausten lisäksi aineistossa esiintyy myös kaksi monikkomuotoa, joissa odotuksenmukainen pääte olisi *shi(i)n* (esimerkit 63 ja 64). *h* on voinut säilyä sellaisissa monikon illatiiveissa, joissa edelliseen tavuun on kehittynyt *i*-loppuinen diftongi supistumateitse (esim. *korkeihin*). Aikaisemmin kirjakielessä suosittiin kyseisiä monikon illatiivityyppejä, mutta puhekielen siirryttyä yleisesti *siin*-päätteen kannalle *korkeihin*, *lampaihin* -tyyppi hyväksyttiin tasavertaiseksi rinnakkaismuodoksi. (Rapola 1966: 254.)

- (63) *ne veätti aikoinhan **kauheihil** läihin (SKNA 4110:1)*

- (64) *savothoinki siit om pitkä matka, niihin **hakkuu(alu)hhein** (SKNA 4097:1)*

Jälkitavujen vokaalienvälinen *h* esiintyy tutkimusaineistoni jokaisessa illatiivimuodossa. Myöhemmin kerätyn aineiston pohjalta tehdyssä Koskelaisen (1990) tutkimuksessa on tarkasteltu *h*:n säilymistä Kittilän murteessa muotoryhmittäin. Hänen tutkimustuloksensa osoittavat, että jälkitavujen vokaalienvälinen *h* on Kittilän murteessa säilynyt erityisen hyvin juuri illatiivimuodoissa. Koskelaisen mukaan illatiivimuodot ovat puheessa suuri-*taajuisia*, mikä voi osaltaan vaikuttaa myös piirteen säilymiseen. Hänen tutkimuksensa osoittaa, että korkein keskimääräinen säilymäprosentti illatiivimuodoissa on vanhoilla puhujilla (98,6 %), toiseksi korkein nuorilla puhujilla (92,3 %) ja kolmanneksi korkein keski-ikäisillä puhujilla (88,5 %). Vanhojen ja nuorten puhujien ryhmissä ei merkittävästi esiinny sukupuolten välistä eroa, mutta keski-ikäisten puhujien ryhmässä *h* on säilynyt paremmin miesten kuin naisten puheessa. (Koskelainen 1990: 39, 44–47.)

4.2. MA-infinitiivin illatiivi

MA-infinitiivin illatiivi edustuu Kittilän murteessa vanhastaan sisäheittoisena MA-tunnusellisenä muotona (*tulemhan*) tai tunnuksettomana (*tulhe(e)n*). Tunnuksettomuus on huomattavasti yleisempää Tornion murrealueella verrattuna Kemin murrealueeseen. 12,9 % aineistoni MA-infinitiivin illatiiveista on tunnuksettomia. Mantilan (1992: 127) mukaan tunnuksettomuus on Kemin murrealueella huomattavasti harvinaisempaa, mikä voi osaltaan mahdollisesti selittää Kittilän aineiston tunnuksettomien muotojen vähäisen määrän. Tunnuksettomia variantteja voi nähdä esimerkeissä (65–71):

- (65) *mie sanon, 'enkä ala riesakseni **laithan**', ei ne saanhet, 'laittakaa jos tahotta' [puolueosasto] (EK)*
- (66) *panthin turskaa **kuivhan** (SKNA 4088:1)*
- (67) *nuorethal lähtee töitä **hakhe** (OK)*
- (68) *karhu laukko **menhev** vain (SKNA 4114:1)*
- (69) *se alako sitä **imethän** (EJ)*
- (70) *ja siihen alethin sitten **suunnittelhel** lautoja (SKNA 4116: 1)*
- (71) *se ei lähteny **perräyhänkhän** [perääntymäänkään tallista] (AK)*

Tunnuksettomien tapausten joukossa on myös kaksi MA-infinitiivin illatiivimuotoa, joissa ei esiinny jälkitavujen vokaalienvälistä *h*:ta. Nämä muodot ovat saman informantin tuottamia, ja ne ovat nähtävissä esimerkeissä (72) ja (73). Sama Kaukosen kylästä kotoisin oleva informantti (AK) on esimerkkien lisäksi tuottanut myös muita tunnuksettomia muotoja. *h*:ttomien tapausten niukkuuden perusteella voidaan päätellä *h*:n olevan elinvoimainen myös MA-infinitiivin illatiiveissa.

- (72) *ei pystynyk ku jollakilaila **heittään** sitte [loukkaantunutta jalkaa] (AK)*
- (73) *se olis pitämys sieltä lähtejä **löysään** ensiksi [jäitä] (AK)*

Myös MA-infinitiivin illatiivissa Tornion murteelle tyypillisen toisen asteen metateesin esiintyminen on mahdollista (*tulehma(a)n*) (Mantila 1992: 118, 125–127). Sisäheittoista varianttia esiintyy aineistossani kuitenkin eniten. *h*:n jälkeinen vokaali on lyhyt kaikissa MA-infinitiivin illatiivitapauksissa lukuun ottamatta yhtä tapausta (esimerkki 74): *tav-vaamhaal* 'tavaamaan'. *h*:n jälkeinen pitkä vokaali on yleisempi Tornion murteessa, lyhyt vokaali puolestaan on yleisempi Kemin murteessa. Kyseisen variantin tuottanut informantti (AJ) on kotoisin Jeesiöjärvestä, joka sijaitsee lähellä Kittilän kunnan itärajaa.

(74) *se panthin ythen äänhen **tavvaamhaal** lapset [kiertokoulussa] (AJ)*

Tornion murteelle tyypillisiä toisen asteen metateesitapauksia on aineistossa yhteensä kolme (esimerkit 75–77):

(75) *ne pääsi sieltä jokku **tulehman** [evakosta] (KR)*

(76) *ja se lähti **tulehmaj** ja tuli Ounasjoke(a) ylös (EJ)*

(77) *kevät alako **olehmaj** ja jäät oli niin - - (AK)*

Kuten esimerkit (75–77) osoittavat, kaikki kolme tapausta ovat eri informanttien tuottamia. Kyseiset informantit (KR, EJ ja AK) ovat kaikki kotoisin Kittilän kunnan eteläosista, Kaukosen ja Alakylän suunnilta. Esimerkeissä on myös nähtävissä, että *h*:n jälkeisen vokaalin kvantiteetti on kaikissa kolmessa tapauksessa lyhyt.

Aineistosta löytyy myös yksi tapaus, jossa *h* on alkuperäisellä paikallaan vokaalien välissä (esimerkki 78):

(78) *ei tartte ihmisten kans höpissä eikä käski/ä **oikoohan** nuita puita [savotassa] (AH)*

Mantilan mukaan kyseisiä muotoja tavataan kaikissa peräpohjalaisissa murteissa. Koska muodot ovat levinneet murremaantieteellisesti, eivätkä ne osallistu yhteen murrealueen keskeisimmistä ääntenmuutoksista, niiden voidaan olettaa olevan hyvin vanhoja. (Mantila 1992: 56–57.)

4.3. Passiivin preesens

Passiivin preesensin edustus on aineistossani säännöllinen. Toisen asteen metateesin esiintyminen on tässä muotoryhmässä mahdollista, ainoastaan *tAAn*-suffiksiaineksen yhteydessä ja lyhyen pääpainollisen tavun jäljessä toisen asteen metateesia ei voi esiintyä. (Mantila 1992: 129–130.) Cannelinin (1888: 3) mukaan passiivin preesensissä on Kemin ja Tornion murteiden välillä eroa ainoastaan *h*:n jälkeisen vokaalin kvantiteetissa, minkä tutkimista vaikeuttaa Harju-Auttin merkintätapa (ks. luku 1.3.). Passiivin preesensin edustus on nähtävissä esimerkeissä (79–89):

- (79) *ja nyt ku alethin siltaa tekemhän, **alethaj** kivi,ä ajamhan sinne että (AK)*
 (80) *se on ko Taapajärven seuvuilta **lähethäm** Pelhon (EJ)*
 (81) *semmonen puu viehäm methäj ja **pol'jethaj** kinokshen, ja siihen **sijothan** kiini, irtopuu [liekkapuu porolle] (KR)*
 (82) *kelvottomat **saunothan** torstaina, joita pittää saunottaa [puhuja ei kuulu heihin] (AY)*
 (83) *sanoin sillep pojav vaimole että **kattothampa** varsin, että tulisko niistä hyvä soppa (SP)*
 (84) ***teurastethan** että, se päähän **tyrmistethän** [poro] (AK)*
 (85) *tässähän sitä **käpistelhäj** ja **kattelhan** (UK)*
 (86) *højka, joskus **halakasham** päästä lyhän (EJ)*
 (87) *sanoki [johtaja] että jos häntä **tarviathan**, saapi häntä tahto(a) (KRo)*
 (88) *Kaukoser Reeta lähi(aikoina **hauvathan** (AK)*
 (89) *että konhella **koothan** niin se lähte [marjat metsästä kokonaan] (FS)*

Kuten esimerkeistä (79–89) käy ilmi, kaikki variantit ovat sisäheittoisia, minkä vuoksi toisen asteen metateesia ei aineistoni passiivin preesensmuodoissa esiinny. Vähäistä variaatiota esiintyy ainoastaan yksitavuisissa vartaloissa. Yksitavuisissa vartaloissa passiivin preesensmuodot esiintyvät Tornion ja Jällivaaran murteissa asussa *viehä(ä)n*, *tuoha(a)n*, kun Kemin murteessa diftongin paikalla onkin pitkä vokaali *viihän*, *tuuhan* (Airila 1912: 2; Kettunen 1930: 89; Mantila 1992: 130). Yksitavuisen vartaloiden passiivin preesensmuotojen variaatio on nähtävissä kokonaisuudessaan esimerkeissä (90–101):

- (90) *ne laitethin että net **tuuhan** sieltä joskus sieltä tänne (KR)*
 (91) *semmonem puu **viehäm** methäj ja pol'jethaj kinokshen (KR)*
 (92) *se [lohi] vilikole myyhäj jos **saahan**, meilä ei ole ythän (AK)*
 (93) *sittet täälä oli omat, nyk **käyhän**, helekkari Sinetässä asti myllyssä (AK)*
 (94) *toinel lyyhän toishem päähäm puuta [puomista] (TK)*
 (95) *ja taas **viihän**, joita ei käytetä, **viihän** [ruoka] (AKo)*
 (96) *ja joilekki **viihäj** joka ei pääse, syömhän (KRo)*
 (97) *että sieni,äki **syyhän** (SP)*
 (98) *ku aina lomala **käyhän** (AY)*
 (99) *ei niin hoppu, **juuhaj** kahvit (UK)*
 (100) *jos nähthin että on kuivat elot ja huomena riihi **puihan** (SKNA 4096:1)*
 (101) *puimakonhela se mitä **puihanjki** (SKNA 4110: 1)*

Kuten esimerkit (90–101) osoittavat, Kemin murteelle ominainen *viihän*, *tuuhan* -tyyppi on vallitseva variantti aineistossani, sillä kahdeksasta yksitavuisesta variantista seitsemän on sen mukaisia. Ainoastaan yksi informantti on tuottanut Tornion ja Jällivaaran murteen mukaisen diftongin sisältävän muodon, jossa *h:n* jälkeinen vokaali on lyhyt (*viehäm*).

4.4. Passiivin imperfekti

Passiivin imperfekti edustuu peräpohjalaisissa murteissa vanhastaan sisäheittoisena varianttina (*laitethin*) ja tämä pätee myös Kittilän murrealueella. Koska *h* esiintyy kyseisessä muotoryhmässä samalla tavalla sekä Kemin että Tornionkin puhekielessä, murteiden välisiä eroja on mahdollista vertailla ainoastaan *h*:n jälkeisen vokaalin kvantiteetin osalta. Tätä kuitenkin vaikeuttaa se, ettei Harju-Autti ole kertomansa mukaan merkinnyt *h*:n jälkeisiä pitkiä vokaaleja (ks. luku 1.3.). Passiivin imperfektissä *h*:n edustus on säännöllinen, sillä se esiintyy pitkää tavua lopettavan *t*:n jälkeisessä asemassa. Tämän vuoksi passiivin imperfektissä esiintyy aina sisäheittoinen variantti. (Mantila 1992: 128.) Aineistosta havaitsemiani passiivin imperfektimuotoja on nähtävissä esimerkeissä (102–114):

- (102) *lanta lapethij* kärhöij ja *viethim* pellole (KR)
- (103) *kokkia ei ollus se ittek keitethij ja paistethin*, kotoa *viethin* sapuskat [savottaan] (KR_a)
- (104) *kiiluksi sanothin* semmosta oikheim pikkusta jossa *piethiv* valkeaa (AY)
- (105) *leivät leivothij ja kuivatethij ja panthin* - - . (KR)
- (106) *hevosia keñjitethim* monta päivässä (TK)
- (107) *se auvasthin*, että lähtee huilaamhan, aukes joki (SKNA 4084:1)
- (108) *poristhin* sielä ja *ilakoithin* (SKNA 4079:1)
- (109) *se oli kaikista hanjalinta, se ku piti, ku tervehithin*, piti minunki sanoa 'jumalan tervheksi' [seuroissa] (EK)
- (110) *em mie uinu, mutta kattoij ku toiset uithin* (LM)
- (111) *ne oli nuoret ko menthij* kihloihin [tytär ja vävy] (AV)
- (112) *keväihin asti, sittek ku pakkaset loputhin* (AKo)
- (113) *kyllä net imehelthin* siinä sitte (SKNA 4086:1)
- (114) *ne [jäätyneet lihat] sulathiv* vishinki, ja *happanethinki* (LM)

Kaikki aineistoni passiivimuodot ovat *h*:llisiä, mistä voi päätellä *h*:n olleen elinvoimainen kyseisessä muotoryhmässä. Koskelaisen sociolinguistisessä murteen muuttumiseen keskittyvässä tutkimuksessa *h* on säilynyt passiivimuodoissa vanhimalla ikäryhmällä lähes sataprosenttisesti, eikä sukupuolten välillä ilmene eroavaisuuksia. Keski-ikäisten ryhmässä *h*:n säilymämuotoja on 85,8 % passiivimuodoista ja *h*:n kato on hieman yleisempää naisten kuin miesten keskuudessa. Nuorten ryhmässä *h* on säilynyt paremmin kuin keski-ikäisten ryhmässä, sillä *h* on säilynyt 93,3 % kaikista ikäryhmän tapauksista. Naisvastaajat ovat nuorten ryhmässä yleiskielisempiä kuin miehet, minkä lisäksi myös yksilölliset erot ovat huomattavia. (Koskelainen 1990: 169–170.) Kaiken kaikkiaan *h* on säilynyt hyvin kittiläläisessä puhekielessä myös Koskelaisen tutkimuksen mukaan, vaikka jokaisesta ikäryhmästä *h*:ttomia muotoja on löytynytkin.

4.5. Kolmannen persoonan possessiivisuffiksi

Kittilän murteessa kolmannen persoonan possessiivisuffiksi *-hVn* edustuu sisäheittosena tai metateettisena varianttina (*tavalhan*, *puolilhen*). Mantilan mukaan kaikissa peräpohjalaisissa murteissa on tavattavissa itäinen possessiivisuffiksityyppi *An ~ en* (< **hAn*, **hen*), joka voi esiintyä obliikvisijoissa *A:n* ja *e:n* jäljessä. Myös toisen asteen metateesi on tässä muotoryhmässä mahdollinen. Esimerkkejä aineistossa esiintyvistä kolmannen persoonan possessiivisuffikseista (esimerkit 115–128):

- (115) *se kel'jahti sel'jälhen*, kinokshen (AK)
- (116) *ois ne hajalhan* [vanhukset kodeissaan] (AY)
- (117) *me tuon [pojan] kans asuima erilhän* (KRo)
- (118) *no, mikäpä siinä, se jäi sikshen* (MH)
- (119) *mie olen niin terve ollu myöthän* (MH)
- (120) *se [kotitalo] on aivan tyhyjlhän* (SA)
- (121) *pohja erikshe*, sitte laijat *erikshej* ja kauto *eriksehej* ja tämä ruojus *erikshen* (SKNA 4103:1)
- (122) *se huilelee ittekshem menhen* (SKNA 4116:1)
- (123) *jos poronkuun kuivaa sitä kyllä syöpi pal'jalthan'ki* (AK)
- (124) *yöpaitasilhaj* juoksin Uunon tykö (SA)
- (125) *saatara, sielä om miesjoukko, ja päishän* (AK)
- (126) *ne niim palijo häpes toisiuhan* että, ei ne ainakhaj julukisesti niitä tehny [taikoja] (TH)
- (127) *om myynhet yhtiöile, mainhem päivinhen* [talot] (AH)
- (128) *kymmenkunta kilometri(ä) sitä on kaikkiihan* (EJ)

Aineistossa on myös yksi yleiskielinen kolmannen persoonan possessiivisuffiksivariantti, jossa *h* olisi mahdollinen. Kyseinen variantti on nähtävissä esimerkissä (129):

- (129) *ne keskenään kärjöttivät [sähköyhtiöt]* (AK)

Mantila on väitöskirjassaan todennut läntisen kolmannen persoonan possessiivisuffiksin *nsA* (esim. *yksiksensä*, *paikoillansa*) esiintyvän aineistossaan obliikvisijoihin liittyneenä ainoastaan Tornion ja Jällivaaran murrealueilla. Kittilästä hän on havainnut loppuheittoisia *ns*-variantteja (esim. *selällens*), joita esiintyy myös omassa aineistossani. (Mantila 1992: 132–133.) Esimerkkeihin (130–166) olen koonnut kaikki aineistossa esiintyvät kolmannen persoonan possessiivisuffiksit, joissa myös variantti *hVn* olisi mahdollinen variantin *nsA* sijaan. Mukana ovat myös loppuheittoiset *ns*-variantit:

- (130) *toinen aika, tavallans on tullu (UK)*
 (131) *ja järjeläns tuskimpa moni, eipä taija olla (AY)*
 (132) *net tulevat aina omala autollans tänne (LM)*
 (133) *kyllä yhem mutkan kerralansa, peren (AY)*
 (134) *kotonans oli kauppa (SP)*
 (135) *kyllä ne vanhukseksi mielelläns [kuuntelevat musiikkia] (UK)*
 (136) *kyllä sielä sai hermojans leppäyttää [metsässä] (UK)*
 (137) *Jauhojärvi, sehän kuuluu tavallansa niij ku Kalloj kylhän (OK)*
 (138) *mie myin merkkienens päivinens, nel'jää merkkiä [porot ja poromerkit] (MH)*
 (139) *se on kotonans sielä ollu (MH)*
 (140) *nek [lapset ja lastenlapset] kyllä kauheam mielelläns sinne [vanhaan koti-
paikkaan] lähettäs ja (AY)*
 (141) *niin että se oli selällens laatti,alle menny ja (AJ)*
 (142) *ottavat toisel lpsen hoitaaksens aina päiväksi [päivähoitajat] (AJ)*
 (143) *sittes se, koitti niitä pyörryttää ittestäns pois [lehmiiä metsässä] (AJ)*
 (144) *kyllä joessa tarvihan, vähintäns semmonen nel'jäm metrin sauvvon (RL)*
 (145) *ei, itteksens jokea myöjen, vettä myöjen (SKNA 4084:1)*
 (146) *otat takka selkhäj ja lähe, kaikkienens päivinensä, pitkiv vuomi(a) (SKNA
4090:1)*
 (147) *niin se oli jäneski, ei sitä mielelläns [syöty] (AH)*
 (148) *kissoja ja koiri(a) joka paikka täynä, ne oli irrallans myöthän. (AH)*
 (149) *niin hyvilläns on (AH)*
 (150) *sielähän oli oikeastans halavempi vaate markkinoilla (AJ)*
 (151) *ku ne sielä olit veitallans [irrallaan] (SKNA 4084:1)*
 (152) *no, paras lehmä poikimaltansa, viistoista kilo^wa (SKNA 4093:1)*
 (153) *se [karhu] oli niij ku luonnoissansa [vihaisena] vähän silloj ja (SKNA
4118:1)*
 (154) *perkele, se pirras yölä yhtenäns (UK)*
 (155) *ne saavat aivav valloillans ellää nyt [lapset] (AH)*
 (156) *sielä on elukka kyl'jelläns (AH)*
 (157) *se ei kasunu oikeastans oike'aa niij ku kartanoruoho pittää kasutakki (RL)*
 (158) *se lensi selällens, niij ku annakan tekijä (SKNA 4092:2)*
 (159) *lammashavetta oli eriksens (SKNA 4089:2)*
 (160) *kyllä se lujimuksillans siinä on [perhepäivähoitaja] (TJ)*
 (161) *kuka se ei kyllästy aikanans [avioliitossa] (SM)*
 (162) *mie memem mutta yhtä hyvilläns sieltä pois tulen [entisestä kotipaikasta] (AY)*
 (163) *sielä oli koululaisi(a) aikanansa, ylittikhän se saan, onkhan niitä kymmentä
[nyt] (OK)*
 (164) *sitä aivan kummaksens kuuntelee (SKNA 4083:1)*
 (165) *ja se oli polvillans (SKNA 5267:1)*
 (166) *maalaisliitto se oli nimeltäns (AH)*

Kuten esimerkit (130–166) osoittavat, loppuheitoista *ns*-varianttia esiintyy enemmän kuin *nsA*-varianttia niissä kolmannen persoonan possessiivisuffikseissa, joissa voisi esiintyä myös *hVn*-variantti. Harju-Auttin keruukertomuksesta ilmenee, että hän on havainnut loppuheittoisia variantteja ainakin kolmella Kittilän pohjoisosista kotoisin olevalla kielenoppaallaan. Omat tutkimustulokseni tukevat Harju-Auttin tekemää havaintoa, sillä 50

% edellä esitetyistä loppuheittoisista muodoista on kunnan pohjoisosista kotoisin olevien kielenoppaiden tuottamia. Kyseiset kielenoppaat ovat kotoisin Hanhimaasta (AH), Sirkasta (AY, RL ja SP), Könkäältä (SM, SKNA 4084:1) ja Rauduskylästä (SKNA 4083:1). Harju-Auttin havainnoista poiketen loppuheittoisia muotoja esiintyy myös useamman kunnan itäosista kotoisin olevan kielenoppaan puheessa, sillä noin 34 % loppuheittoisista muodoista on kunnan itäosista kotoisin olevien kielenoppaiden tuottamia. Kyseiset kielenoppaat ovat kotoisin Kuivasalmesta (SKNA 4089:2), Vesmajärvestä (UK), Jeesiöjärvestä (AJ ja TJ) ja Kelontekemästä (LM). Kunnan eteläosista kotoisin olevien kielenoppaiden puheessa ei näiden esimerkkien perusteella loppuheittoisia muotoja esiinny. Samaa yleistystä ei voida tehdä kunnan läntiseltä puolelta, sillä länsiosista on kotoisin ainoastaan yksi aineiston kielenopas.

Mantilan (1992: 133) mukaan Tornion murteessa *kokonaan* on melkein aina tavattavissa pleonastisessa asussa *kokõnhansa ~ kokõhnansa*. Myös omassa aineistossani esiintyy tällaisia kontaminaatiomuotoja, joissa esiintyvät molemmat variantit, sekä *hVn* että *nsA*. Olen koonnut kaikki kyseiset muodot esimerkkeihin (167–171), joista käy ilmi, että yhdessä kontaminaatiomuodossa (esimerkki 167) variantit esiintyvät toisin päin kuin muissa esimerkeissäni:

- (167) *se on kans ollu vyötä [yöpynyt] melkein **kotinsahan**ki [kotinsa] näkösilä (EJ)*
- (168) *sieltä **myöthäns** kivet alas tulevat (SKNA 4086:1)*
- (169) *se on asi*a* **erikshensä** (TJ)*
- (170) *se **myöthänsä** oli kalastus tärkeä, meilä (AK)*
- (171) *semmonen hevonen, se meni omil **lupinhensa**, jos ei antanu mennä (AK)*

4.6. NUT-partisiipin vokaalivartaloiset muodot

NUT-partisiipin vokaalivartaloiset muodot edustuvat Kittilän murteessa vanhastaan sisäheittoisina (esim. *maksanhet*). Kyseisistä muodoista on loppu-*t* usein kadonnut (esim. *maksanhe*). Mantilan (1992: 133) mukaan hyvin harvinaisia *n*-loppuisia asuja (esim. *maksanhen*) on tavattavissa Tornion ja Kittilän murteissa. Myös toisen asteen metateesin esiintyminen on tässä muotoryhmässä mahdollista.

Omassa aineistossani esiintyy säännöllisesti sisäheittoinen variantti. Loppu-*t:n* kato on myös aineistossani yleinen. Tornion murteelle tyypillistä toisen asteen metateesia ei puolestaan esiinny ollenkaan. Esimerkkejä aineistossa esiintyvistä NUT-partisiipin vokaalivartaloisista muodoista (esimerkit 172–188):

- (172) *on ne sitte jälistä käynhet* tutkimassa (AK)
- (173) *sitte, ne om pikkusem maksanhe* nuile (AK)
- (174) *ja kyläl lamphaita oli keittänhet* (KR)
- (175) *ei ne tienhet, eikä ymmärtänhet* (MP)
- (176) *ne on olhet* täälä (TH)
- (177) *ne on aivam poroissa olhe* (EJ)
- (178) *tännehän on kaikkip pahantekijät tulhet* tännep pakhon (KR_a)
- (179) *ne on kuolhe* (AK_o)
- (180) *ne oli tulhe* sieltä porola (EJ)
- (181) *on kuolhet* ne kasvattipojakk (FS)
- (182) *kaikki ne on oppinhet* kirjottamhan_{ki} kuiten nimens, vaiikkei enemppää (AJ)
- (183) *niittej* jotka on kirjottanhet (KR)
- (184) *jokka ol lehthin kirjottanhe* ropakantaa (AK)
- (185) *tuliki etelästä aina semmosi_a sivistynhej_ä* ihmisi_ä [lomalle] (UK)
- (186) *pillaintunheja* särki_ä (SKNA 4101:1)
- (187) *karhu toisen kuusen alla kuolhena, ja se tappaja toisen kuusen alla kuolhena* (SKNA 5266:1)
- (188) *vastasyntynhej_ä* vasa_{ja} kyttää kesäkau_{et} (SKNA 5266:1)

Harvinaisia *n*-loppuisia asuja esiintyy aineistossani yhteensä kahdeksan ja ne ovat saman informantin tuottamia (esimerkit 189–196):

- (189) *pyöreistä hirsistä lyönhej* kämpän (EJ)
- (190) *ne oli sielä antanhen* evhäitä (EJ)
- (191) *se on aivan ku ne om porohommissa olhen* niin (EJ)
- (192) *ja ne on olhen* sielä heinäntevossa (EJ)
- (193) *se on vain niin että se on lappi_a puhunhenki* (EJ)
- (194) *olit ne kärryilhen* [vastustelleet] nuok kulukumiehet (EJ)
- (195) *oravamiehet* Kallostä tulhe ja hakanhen silles semmose_n kämpän (EJ)
- (196) *ei olhe* sotilhakhan arvanhem mithän (EJ)

Kyseinen informantti (EJ) on kotoisin kunnan eteläosista. Hän on syntynyt Alakylässä, mutta muuttanut lapsena Maunuvaaraan, joka sijaitsee Kaukosen ja Alakylän välillä. Koska kaikki *n*-loppuiset muodot ovat saman informantin tuottamia, voi kyseessä olla Harju-Auttin mukaan vain yhteen idiolektiin kuuluva ominaisuus.

4.7. *Us-* ja *UttA*-johdokset

Kittilän murteessa *Us*-nomineista voivat *h*:llisinä esiintyä **eh-*, **ek-* ja *s : h* -nomineista johdetut ominaisuudennimet (esim. *terveys*, *rakkaus*) sekä *vapaus*, jonka taivutusvartalo on Mantilan mukaan poikkeuksetta *h*:llinen. *htA-* ja *htU-*verbijohdoksista johdetut nominat (esim. *hurhaus* < **hurahδus*) kuuluvat myös tähän ryhmään. Supistumakantaiset teonimet (esim. *hyppäys*), ei-supistumanomineista johdetut *Us*-nominat (esim. *hienous*) ja **eda*-adjektiivikantaiset johdokset (esim. *korkeus*) puolestaan esiintyvät yleensä *h*:tto-mina. (Mantila 1992: 135, 221.) Toisen asteen metateesi on tässä muotoryhmässä mahdollinen. Esimerkkeihin (197–203) olen koonnut aineistossa esiintyviä *Us*-nomineja:

- (197) *tervheyski oike_asthan sannoo toista* (AY)
- (198) *ja kaikki puhtha_{us} piethän* (UK)
- (199) *nuita jotka on sairhauven tähän tai sillä laila [asuu vanhustentalossa]* (OK)
- (200) *rakhauvev* vaunut lykäthän, mie kuttur *rakhauvev* vaunuiksi nuita [lasten-vaunuja] (SKNA 4094:1)
- (201) *eihän sitä yksiv voi jäähä, jos vaikka sairhaus eli muu tullee* (AH)
- (202) *eihän täälä mithär rikhautta ole ollu* (SKNA 4109:1)
- (203) *hevoset, ne löysäthin kevväilä sinne vapa_{uthen}* (SKNA 4084:1)

UttA-johtimellisista verbeistä esiintyy aineistossani kahdenlaisia variantteja: alkuperäisiä ja sisäheittoisia/metateettisia. Airilan mukaan niissä tapauksissa, joissa *h* erottaa kaksi erilaista vokaalia, metateesi on jäänyt tapahtumatta. Tällaisissa tapauksissa *h*:n erottamat kaksi vokaalia ovat sellaisia, että ne eivät aina muodosta diftongia. Näitä metateesittomia muotoja on tavattavissa Tornion murrealueen pohjoisosissa. (Airila 1912: 143–144.) Mantila (1992: 55) on väitöskirjassaan vielä todennut, että *unehuttaa-* ja *säikähyttää-*tyyppiset verbit ovat yleistäneet *h*:n myös muihin kuin *htA*-johtimellisesta johdettuihin verbeihin. Esimerkkeihin (204–213) olen koonnut aineistossa esiintyviä alkuperäisiä *UttA*-verbien variantteja, joissa *h* on vokaalien välissä. Kyseisiä variantteja on suurin osa aineistoni *UttA*-johdoksista.

- (204) *hetik kohta kun uin nostahutan, sillon se pamahtaa* (SKNA 4092:2)
- (205) *se on suopun_{ki}, jolla nuin hurahutethan* (SKNA 4092:2)
- (206) *lämmähytethin* illala (SKNA 4092:2)
- (207) *[sanoi] ja ku hän navahutti, se kyllä kuoli* (SKNA 4089:1)
- (208) *sitä ei saanu hopussa vain husahuttaa ja tehä* (UK)
- (209) *se tosin unehuttaa niitä nimi_ä* (TH)
- (210) *uitto teheny huono_a jo_{essa}, ja meni se_η kalli_{on}, räjähyttäm_{hän}* (AK)
- (211) *poltahuttaa vattasta, poltahuttaa* sivusta [ennen synnytystä] (AV)

- (212) *se [ruoho] **tukehuttaa** nuok kukat (RL)*
 (213) *löi sitä suopuñkivihelä, **rasahutti** naamhan (SKNA 4116:1)*

Esimerkkejä (214–222) aineistossa esiintyvistä sisäheittoisista/metateesillisistä *UttA*-verbien varianteista:

- (214) *ne **soithauttaa** että soppiiko yöksi (TJ)*
 (215) *vähän viinä hyppäski, päätäki **näythäytti** (AK)*
 (216) *ja niin se [keitintanko] **pyörhätethin** siihen, leikim pääle (SKNA 4096:2)*
 (217) *se **painhauttelee** vain (SKNA 4098:1)*
 (218) *huusi, että minnep päin nyk **käänhätethän** (SKNA 4105:1)*
 (219) *isävaina sano että se **karskhautti** ja (SKNA 4108:1)*
 (220) *ja moottorisahala **rapshauttelevat** poikki (SKNA 4117:1)*
 (221) *ja vähä **lämhäytti** tuohta (SKNA 4114:1)*
 (222) *vittasta se **pyörhätethin** (SKNA 4116:1)*

UttA-verbien joukossa on havaittavissa yksi Tornion murteelle tyypillinen toisen asteen metateesitapaus (esimerkki 223). Variantin tuottanut informantti (MP) on kotoisin Ounasjokivarren Palovaarasta, joka sijaitsee Kaukosen ja Alakylän välillä.

- (223) *mie **nyrihäytij** jalakani (MP)*

4.8. Kolmannen persoonan imperatiivi

Kolmannen persoonan imperatiivi esiintyy Kittilän murteessa tavallisesti sisäheittoisen *menkhö(ö)t, sanokho(o)n* -tyypin mukaisesti. Tässä muotoryhmässä *h* esiintyy aina *k:n* jälkeisessä asemassa, minkä vuoksi toisen asteen metateesi ei ole mahdollinen. (Mantila 1992:137.) Vertailu Kemin ja Tornion murteen mukaisten muotojen välillä ei myöskään ole tässä muotoryhmässä mahdollista, sillä kummallakin murrealueella edustuu sama variantti. Kolmannen persoonan imperatiivin variaatio on nähtävissä kokonaisuudessaan esimerkeissä (224–229):

- (224) ***käykhöm** miteñ käypi, em pölänny mithän (AH)*
 (225) *[parannustaika] sanothan että liha **liuvvaktakhon**, veri **siuvvahtakhon**, ja sinne **kavokhon** (SKNA 4088:1)*
 (226) *siinä **kärsikhöm** papit ja muut (SKNA 4088:1)*
 (227) *[sanoi] **kaatukhom** minne halavaa (SKNA 4096:2)*
 (228) *[sanoi] yks mies **jääkhöv** venheshej ja toineñ **kuljettakhon** narun (SKNA 4101:1)*

- (229) *se varmasti lähti [heinäntekoon], **kasukhon, olokhon** heinä millä rajala hyvänsä (SKNA 4114:1)*

Kuten esimerkit (224–229) osoittavat, suurin osa aineiston kolmannen persoonan imperatiiveista on yksikössä. Aineistossa esiintyy yksi monikon kolmannen persoonan imperatiivi, kuitenkin *n*-loppuisessa muodossa (esimerkki 226): *siinä **kärsikhöm** papit ja muut. n*-loppuisen muodon esiintyminen Kittilän murteessa ei ole tavatonta, sillä Manti-
lan (1992: 137) mukaan *kho(o)n*-loppuista asua käytetään peräpohjalaisissa murteissa toisinaan myös monikossa.

4.9. *hinen-* ja *hAinen*-nomininit

hinen, hAinen -nomininit edustuvat Kittilän murteessa vanhastaan sisäheittoisina (esim. *aikhainen, joukhainen*). Toisen asteen metateesin esiintyminen on myös mahdollista. Esimerkkejä *hinen*-johdoksista Kittilän murteessa (esimerkit 230–242):

- (230) *mie olen niiv **vanhanaikhainen** (SM)*
 (231) *oli **likheiset** hälle, ensimmäiset serkut (AH)*
 (232) *sano, hän ei saanu **mielheistä** (AKo)*
 (233) *isot hommat, **uuen, aikhainen** navetta (AY)*
 (234) *no ne [lehmät] oli **perhäisilä** kiini, vittoista tehty **perhäiset**, ja vielä **kaulhainen**, joskus sujutethin nuista kuusen-, oksista semmoset **kytkyset**, sanothin (SKNA 4089:2)*
 (235) *niir **ruostheinen** että paat ja kaikki or ruosthessa [vesi] (SKNA 4094:1)*
 (236) *se oli **yhtheinem** mylly (SKNA 4095:1)*
 (237) *ei se ollu **monipäivhäine** [uitto] (SKNA 4097:1)*
 (238) *se oli **siihaisena** lytyikäisellä (SKNA 4100:1)*
 (239) *sielä sait **häthäiset** käyäk ku (SKNA 4115:1)*
 (240) ***huonohamphaisela** tulevat usiastip piettiönä (SKNA 4115:1)*
 (241) *ei olluk kethän **omhaisiä**, sukulaisiä (SKNA 5268:1)*
 (242) *se oli **ylheinen**, semmonen oikein [suuri porokato] (SKNA 4113:1)*

Aineistossa esiintyy myös yksi *hinen*-johdoksen *h:*ton variantti (esimerkki 243):

- (243) *tekevät ne sitä **yhteistäki** nypläystä (AY)*

Varsinaisia *hAinen*-johdoksia edustavat aineistossani ainoastaan *joukhainen* 'joutsen' ja *muurhainen* 'muurahainen'. Esimerkeissä (244–248) voi nähdä *hAinen*-johdosten variaation kokonaisuudessaan:

- (244) *karhu syöpii tietekki **muurhaisi**a, siinä käyny **murhaismäthässä**, kymmenem metriä siitä **muurhaismäthästä** (AH)*
 (245) *se oli **poikajoukhainen** (SKNA 4085:1)*
 (246) *sittet tuli **muurasmätänen**, ne menit sen tykö, alethim **muutasmäthässä** puli-semhaj ja kusettamhan silimiä (SKNA 4088:1)*
 (247) *multaa tuota sinne eli **muurasmätästä** sinnep päälet tuolta (SKNA 4114:1)*
 (248) *ja **muurasmäthäjä** ne kaivoit aina, ne vishin syövät **muurhaisi**a ku ne hajotit aina, se kaikki **muurasmäthät** repi (SKNA 4118:1)*

hinen-johdosten joukossa esiintyy myös johdoksia, joiden kantasana on painon-, arvon- tai ajanmitta. Tällaiset *hinen*-johdokset ovat tuntemattomia kaikissa muissa paitsi peräpohjalaismurteissa. (Mantila 1992: 139.) Esimerkeissä (249) ja (250) ovat nähtävissä kyseiset variantit:

- (249) *heikkilävvinön **ikhäisi**ä, niitä on samavvuotisi*a (AH)
 (250) *ei se **ainhainen** ollu (SKNA 4106:1)*

4.10. *kAAn*-liitepartikkeli

Kemijärveä lukuun ottamatta *kAAn*-liitepartikkeli esiintyy kaikissa peräpohjalaississa murteissa asussa *khA(A)n*, minkä vuoksi Kemin ja Tornion murteiden mukaisia eroja ei ole mahdollista verrata. Heikkoasteiset muodot esiintyvät *mithä(ä)n*, *kelhä(ä)n* ja *kelhe(e)n* -asujen mukaisesti. (Mantila 1992: 140.) Esimerkkeihin (251–260) olen koonnut esimerkkejä vahva-asteisista muodoista, jotka ovat aineistossani säännöllisesti *h*:llisiä:

- (251) *ja net ei **tietekkhän** sev vertaa arvannu että olis menny nuotiole (EJ)*
 (252) *nykysin ei sitä sovi moitti(at tuota, **ainakhan** sitä [että nuoret käyvät koulua] (KR_a)*
 (253) *sille ei voinu **mikhänj** kelevata, äiti pakkas tuskaantumhan [vaativaiseen vie-raaseen] (EK)*
 (254) *niim pystö törmä oli, autopa ei **päässykhäm** pääle (AK)*
 (255) *pal'joko niitä oli viimi kesänä **käynykhäv** väkeä [Särestöniemessä]? (TK)*
 (256) *semmosi(a räikeitä juttuja, että Ro(aniemestä ylöskäsin ei oles siika **noussukhan** (AK)*
 (257) *ei net **mitetkhän** että net väññälä [myy] (SP)*
 (258) *ei se ollu **enneñkhäm** matoja niissä [kuivissalihoissa] (FS)*
 (259) *no ei se **sunghan** tainnus **sekhän** sem pitemphän [sairastaa] (OK)*
 (260) *ei haluta viinaa **ollenkhan** (MH)*

Esimerkkeihin (261–265) olen koonnut aineiston kaikki *kAAn*-liitepartikkelin heikkoasteiset muodot, joita on huomattavasti vähemmän kuin vahva-asteisia muotoja. Kaikki aineistoni heikkoasteiset muodot ovat *h*:llisia:

- (261) *vähinhän* nel'jä viikko_a tehthin [heinää] (FS)
 (262) *ei se tuntunu milhen* (SKNA 4093:1)
 (263) *ei tehenyk kelhen testamentti_a, ei tullut tehyksi* (SKNA 4095:1)
 (264) *se ei iham milhem* maistu (SKNA 4098:1)
 (265) *ja tietä ei ollu minhen* (SKNA 4081:2)

Harju-Autti on jostain syystä sijoittanut variantin, jossa esiintyy *kAAn*-liitepartikkelin heikkoasteinen muoto, samaan signumiin kolmannen persoonan possessiivisuffiksien kanssa. Kyseinen variantti luokitellaan kuitenkin *kAAn*-liitepartikkeleihin (esimerkki 266):

- (266) *mie ev voinu milhän* sitä tehä [tervehtiä lapsena seuroissa] (EK)

4.11. *alahalla*-tyyppiset adverbit

Adverbit *alhaalla* ja *ylhäällä* esiintyvät yleiskielessä metateettisessa asussa ja käyttäytyvät peräpohjalaisissa murteissa jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n systeemin mukaisesti. Kaikissa peräpohjalaismurteissa esiintyy siis metateettinen variantti lukuun ottamatta Kemijärven murretta, jossa esiintyy tyyppi *alahalla*. *alahalla*-tyyppisiä variantteja on Mantilan mukaan tavattu myös Tornion murteen pohjois- ja luoteisosissa. (Mantila 1992: 142.) Omassa aineistossani esiintyy ainoastaan metateettisiä variantteja, joten minkäänlaista vertailua ei tässä muotoryhmässä ole mahdollista tehdä. Esimerkeissä (267–273) on nähtävissä aineiston *alhaalla*, *ylhäällä* -adverbien variaatio kokonaisuudessaan:

- (267) *tuothin tietenki ylhältä* (SKNA 4105:1)
 (268) *tuolta ylhältä* se on se Vuollim paikka (TV)
 (269) *huilas ylhältäpäiv* vene (SKNA 4085:1)
 (270) *kahem penikuormam päässä tuola ylhällä* (SKNA 5268:1)
 (271) *alhalta* [etelästä] niitä tuothin (SKNA 4095:1)
 (272) *ja nek kävit itte alhalta* [etelästä] viinat (SKNA 4096:1)
 (273) *alhaltapäin* [etelästä] ei ole mithän saatu (SKNA 5266:1)

4.12. Adverbit *oikein* ja *melkein*

Adverbi *oikein* vaihtelee Kemin murrealueella (mukaan lukien Kittilässä) seuraavanlaisesti: *oiken* ~ *oikèn* ~ *oikhen*. Tornion murteen koillislaidoilla, Jällivaarassa ja Länsi-Ruujassa adverbi *oikein* puolestaan on tavattavissa aina *h*:llisessä asussa (*oikhe(e)n*, *oikhein*). (Mantila 1992: 225.) Esimerkkeihin (274–285) olen koonnut aineistosta kaikki *oikein*-adverbin *h*:lliset asut:

- (274) *oikhen* ylpe_a pappi (AY)
- (275) meilä on *oikhen* hyvä kellari (AY)
- (276) kiiluksi sanothin semmosta *oikheim* pientä jossa piethiv valke_{aa} (AY)
- (277) sielä oli *oikheim* mukava (UK)
- (278) ne vain tansas, vaikka se ei olis menny *oikhein* [soittajalla] (UK)
- (279) sielä ei kunnon tervettä, ei nävy *oikhen* (LM)
- (280) ei ne olhet *oikher* riitasi_a (AJ)
- (281) poro on *oikhen* hyvä oppimhaj ja kessuintumhan (SKNA 5265:1)
- (282) minusta oli sieläki *oikhein* soma olla (AY)
- (283) jotka *oikhein* tuhansi_a panthin (SKNA 4084:1)
- (284) ku oli *oikhem* pakkanen (SKNA 4095:1)
- (285) viimeen lopulta oli *oikhen* tomunen se paita (SKNA 4079:1)

Kuten esimerkeistä (274–285) voi havaita, seitsemän 12:sta *h*:llisestä *oikein*-adverbeista esiintyy Kemin murrealueelle ominaisessa muodossa *oikhen*. Kaikissa näissä muodoissa esiintyy *h*:n jälkeen lyhyt vokaali, mikä myöskin on ominaista Kemin murteelle. Loput viisi *h*:llistä *oikein*-adverbia esiintyvät puolestaan Tornion koillislaitojen, Jällivaaran ja Länsi-Ruujan murteiden mukaisessa muodossa *oikhein*. *h*:llisiä muotoja ovat tuottaneet useat eri informantit. Huomionarvoista kuitenkin on, että neljä *h*:llisistä asuista on tuottanut sama informantti (AY), jonka puheessa esiintyvät molemmat edellä mainitut variantit.

Hieman enemmän kuin *h*:llisiä asuja, esiintyy aineistossani *h*:ttomia *oikein*-adverbeja. Kaikki *h*:ttomat variantit olen koonnut esimerkkeihin (286–299):

- (286) em mie tohis sano_a, ku mie em muista *oikeen* tarkoin (KR)
- (287) Savi_oja, siellähäm meilä oli *oikein* hyvä niittypirtti, niin sielähän asuthin (TH)
- (288) muistihan se mennee ihmisellä ensimmäisenä, mulla on sitä *oikeim* pal'jo (TH)
- (289) minusta se oli *oikein* niskantakasta [vastenmielistä] hommaa, mie ev voinu milhän sitä tehä [tervehtiä seuroissa] (EK)

- (290) *Kynnentörmä se on oikein olemassa [niityn nimi] (KR)*
 (291) *keitethämpä nyt oikeen [hyvää kahvia pula-aikana] (AK)*
 (292) *mulla ei ole ollu oikeen suurta vetoa hautajaishij ja - - (KR_a)*
 (293) *ei oikeev vikkaa tietty tarkom mutta leikko tehthin (AK)*
 (294) *olen oikein kova lemputtelemhan täälä kyllä [kylässä] (FS)*
 (295) *oikein teit (LM)*
 (296) *horma [horsma] ku oli punanen, ku se on oikein kukassa (SKNA 4104:1)*
 (297) *oikeim pöly siitä lensi (SKNA 4107:1)*
 (298) *sielä nuorten ihmisten perässä mie kans laukoin että oikein (AS)*
 (299) *sylttyä, ja se oli oikein hyvää (SKNA 4100:1)*

Kuten esimerkit (286–299) osoittavat, yleiskielinen variantti *oikein* on *h*:ttomista variantteista yleisin. Neljässä 14:sta *h*:ttomasta *oikein*-adverbista esiintyy pitkävokaalinen variantti *oikeen*. Kyseinen variantti tavallisesti vaihtelee *oikehen*-variantin kanssa Kemijärvellä, Sallassa ja Pelkosenniemellä (Mantila 1992: 225).

Mantila (1992) toteaa tutkimuksessaan adverbien *melkein* esiintyvän aineistossaan lähes aina *h*:ttomana. Sama pätee myös omassa aineistossani, sillä kahdeksan kaikista kymmenestä aineistosta löytyneestä *melkein*-adverbista on *h*:ttomia. *h*:llisen variantin rinnalla voivat esiintyä variantit *melkèn*, *melkeen*, *melkein* ja joskus jopa *melkään*. Mantila toteaa adverbien *oikein* ja *usein* vaikuttaneen mallillaan *melkein*-adverbien *h*:llisuuteen. *h*:llisen asun hän on omassa aineistossaan havainnut ainoastaan Jällivaaran murrealueella. (Mantila 1992: 227–228.) Esimerkeissä (300) ja (301) on nähtävissä aineistossani esiintyvät *h*:lliset *melkein*-adverbit:

- (300) *maitoila peitetty minula kuitenkin se huone melkhein (SP)*
 (301) *se [susi]ullaa melekhein samal laila ku koira (SKNA 4090)*

Esimerkeistä (300) ja (301) käy ilmi, että ne ovat eri informanttien tuottamia. *melkhein*-variantin (esimerkki 300) tuottanut informantti (SP) on kotoisin Sirkasta, kunnan pohjoispuolelta, ja svaavokaalisen *melekhein*-variantin (esimerkki 301) tuottanut informantti (SKNA 4090:1) puolestaan on kotoisin Ala-Kittilästä, Kirkonkylän eteläosasta. Svaavokaalin (esim. *melekein*) esiintyminen ei ole odottamatonta, sillä se voi esiintyä Kemin ja Kemijärven murrealueilla (Mantila 1992: 227). Aineistossani yleisempiä *h*:ttomia *melkein*-adverbeja olen koonnut esimerkkeihin (302–309). Niistä suuressa osassa (esimerkit 302–306) esiintyy myös svaavokaali:

- (302) *semmonem mettämakkaaja että se reivattut tuli, aivam **melekein** näkösilte ja juro [pysähtyi] siihen [lehmä] (TH)*
 (303) *se sano aina, että jos hän vähän aikaa saapi kattoa, kylläpä hän **melekein** tietää kairak kaikki (EJ)*
 (304) *se kuulemma om **melekein** on ku liha, ku rasvassa käristää hyvin [sieni] (AY)*
 (305) *ne yhtenä [samana] syksynä **melekein** peräkkäim menthin [veljekset kuolivat] (UK)*
 (306) *meni **melekein** tarkoim päiv', ku meilä käythin saukkojala (SKNA 4104:1)*
 (307) ***melkein** yhtä aikaa kuolivat, Alma ensinä, ei kom pitkää, Mattiki (AKo)*
 (308) *oli **melkein** niij ku sammaa perettä ku, samassa asuthin (KRo)*
 (309) *yks niin tiheä [verkko] että, siihen olis **melkein**, rautunenki jääny*

Kittilän murteen säilymistä tutkinut Koskelainen (1990) on perehtynyt täysin eri tyyppisessä tutkimuksessaan jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n säilymiseen myös adverbeissa. Hän ei kuitenkaan ole eritellyt adverbeja samalla tavalla kuin minä olen ne tässä tutkimuksessani eritellyt. Korkein keskimääräinen *h*:n säilymäprosentti (97 %) on vanhemmilla informanteilla, toiseksi korkein (86,8 %) ja matalin (83,7 %) keski-ikäisillä. (Koskelainen 1990: 52–55.) Koska omassa aineistossani *oikein*-arverbeja esiintyi enemmän *h*:ttomina kuin *h*:llisina, olisi mielenkiintoista tietää tarkemmin siitä, mitkä kaikki adverbis ovat mukana Koskelaisen tutkimuksessa.

4.13. **eh-* ja **ek-*nominien vokaalivartaloiset muodot

Tähän mennessä olen tutkimuksessani keskittynyt siihen, millä tavoin *h* esiintyy erilaisten taivutuspäätteiden vaikutuksesta. **eh-* ja **ek-*nominien sekä *s : h* -nominien tarkastelussa minun on kiinnitettävä huomiota taivutuspäätteiden sijaan sanan vartaloon. Tässä ja seuraavassa luvussa (4.14.) keskityn aineistossani esiintyviin **eh-* ja **ek-*nomineihin ja *s : h* -nomineihin lukuun ottamatta monikon partitiivimuotoja. Käsittelenkin monikon partitiivimuodot myöhemmin omassa luvussaan (4.15.).

**eh-* ja **ek-*nominien vokaalivartaloiset muodot edustuvat Kittilän murteessa vanhastaan sisäheittoisina tai metateettisina (esim. *venhen*, *konhet*). Vaikka toisen asteen metateesin esiintyminen tässä muotoryhmässä olisi mahdollista, sitä ei esiinny aineistossani lainkaan. Esimerkkejä **eh-* ja **ek-*nominien vokaalivartaloisista muodoista (310–318):

- (310) *se piti Herva semmosem **puhhen** että (AK)*

- (311) *tuo Eero om **mathen** saanu (AK)*
- (312) *että se ei lennä **huonhej** kathon, sitä mustikkamehu(a) (SP)*
- (313) *otiṅ kaksi rieskapalasta ja **voinokarhen** ettei kukhan nähäny (AV)*
- (314) *ottaak kynäṅ käthej ja **paperikappalhej** ja laske(a) että (UK)*
- (315) *nykki ol **lääkhet** ja hyvät (AK)*
- (316) ***kamphet** muutethin [asuntoon] (FS)*
- (317) *niilä oṅ **konhet** ja **vehkhet** (AK)*
- (318) *sitte lyöhäm parkhin, **amheishim** parkhin (SKNA 4103:1)*

Perhe-sana on peräpohjalaisissa murteissa säilynyt usein metateesittomana (Mantila 1992: 95). Tämän todistaa myös aineistoni, sillä kaikki *perhe*-sanat esiintyvät aineistossani metateesittomina (esimerkit 319–328). Muita saman metateesityypin piiriin kuuluvia sanoja ovat aineistossani *kare*, *virhe*, *vale* ja *vene* (esimerkit 329–333):

- (319) *yks **peres** siinä oṅ kasvatettu [nyt autiossa kotitalossa] (AY)*
- (320) *oli yheksänhenkinen **pere** niin (AY)*
- (321) *viimi pyhän aikana tuola Maunujärvelä, tämä **pere**, avovaimons kansa (LM)*
- (322) *oli melkein niij ku sammaa **perettä** ku, samassa asuthin (KRö)*
- (323) *isä soitti, näittel lasten, kyseli **perettä** (LM)*
- (324) *sitä ajatteli **perettäns** (AH)*
- (325) *ei ollut suurta **perettä** vielä (SKNA 5267:1)*
- (326) *om **pere** vain jääny (SKNA 4103:1)*
- (327) *ei muuta ku lautam päälle koko **peres** siinä oli pienet lapset ja (SKNA 4109:1)*
- (328) *kolme, neljä **perettä** tuli (KR)*
- (329) *se on ohus se **kare**, mitä tuolta luonnoniitystä tulee (AJ)*
- (330) *saathin se koko **kare** vastatuksi (SKNA 4098:1)*
- (331) *meilä on tehty, **vire**, yks **viret** tässä, nyk ku remontti tehthin (AK)*
- (332) *ropakantaa tulee, **valetta**, ihmiskansan houkutus [televisio] (AH)*
- (333) *kaks **venettä**, keskeltä väylää lähethin (AK)*

Kun edellä mainitun metateesityypin piiriin kuuluvissa sanoissa nominatiivit ja konsonanttivartalot ovat *h*:ttomia, vokaalivartalot ovat luonnollisesti *h*:llisia. Esimerkkejä (334–344):

- (334) *tyär tuli **perhens** kans eilen (SKNA 4103:1)*
- (335) *se om **perheittem** perkelet tuo viina (SKNA 4096:1)*
- (336) *mieki olen käynys sen nuorimmam pojam **perhhej** kansa (AY)*
- (337) *ennej ku miekhän sain seṅ **karhev** vastuksi (SKNA 4098:1)*
- (338) *tai ryhmä tehny jonku **virhen** (SKNA 4098:1)*
- (339) *mie lähen sitä avustusta hakemhan, että panev **virheiles** sen hakemuksen (AJ)*
- (340) *ja lohet **venheshej** ja verkko **venheshen**, niin se piti (AK)*
- (341) *ja pannu **venhen** alle maata [taikuri] (KRä)*
- (342) *mie juoksin sinne **venhein** tykö (SKNA 4092:2)*
- (343) *oli juuri **imheksi** joku oli semmonej joka oli pal'jo kulukenu niin (SKNA 4117:1)*

(344) *se piethin ihmhenä, kerran̄ki ko maaherra tuli (SKNA 4109:1)*

Aineiston *-eh ja *-ek-nominien vokaalivartaloisten muotojen joukosta on havaittavissa yksi tapaus, jossa *h* on säilynyt alkuperäisellä paikallaan. Tällaisessa tapauksessa *h* esiintyy fonotaktisessa jonossa (C)VCVhV- lyhyen painottoman vokaalin jäljessä, jos edellä on lyhyt painollinen tavu. Tällaisia muotoja on tavattavissa Kemijärvellä, Torniossa, Jämskissä ja Riihimäellä, mutta Kemijärven murrealueelta havaintoja ei Mantilan mukaan ole lukuun ottamatta Rovaniemen muoto-opin kokoelmaa. (Mantila 1992:47.) Esimerkissä (345) on nähtävissä kyseinen variantti:

(345) *oli valas meinannuk kaataa venehen, se olis kaatanu venehen (SKNA 4088:1)*

Mantilan (1992: 47) mukaan on hyvin harvinaista, että *h* esiintyy alkuperäisessä asemassaan tässä rakennetyypissä, sillä vain noin 5 % hänen aineistonsa kaikista (C)VCVhV-jonoista on saman tyyppisiä.

4.14. *s* : *h* -nominien vokaalivartaloiset muodot

s : *h* -vartaloisten nominien vokaalivartaloiset muodot edustuvat Kittilän murteessa vanhastaan sisäheittoisina tai metateettisina (esim. *lamphat*, *kaunhija*). Myös toisen asteen metateesin (esim. *kauhnija*) esiintyminen on tässä muotoryhmässä mahdollista. Esimerkkejä (346–361) sisäheittoisista varianteista:

- (346) *evhät selekhän, vikathet, viethim mennessä (SKNA 4104:1)*
- (347) *vierhan silimhän se suku näkky (TJ)*
- (348) *piti lamphan selästä ottaa villa (AY)*
- (349) *se oli mennyk kiukhan taka (LM)*
- (350) *sitte menthim porthat päälle (SaA)*
- (351) *sapilhat, oli pitkät sapilhat (AJ)*
- (352) *ei lähe, vaikka porthat tehtäs, ei lähe nousemhan [lohi] (AK)*
- (353) *ja vaaraimi(a) oli penshat (KR)*
- (354) *tämmösissä paikoissa, ku on sairhat ihmiset (LM)*
- (355) *me valmistimma sem pirtin, sata markkaa miehhen (AH)*
- (356) *tyttäret juosthin sinnek kiukhanj taka ja ne säilythin (AH)*
- (357) *semmoshih kykhäishim panthin (SKNA 4087:1)*
- (358) *se oli sotilhaittev viltissä ja niissä net tait (AKo)*
- (359) *varas varastaa varkhaj ja piru piru pettää perkelhen (AH)*
- (360) *siltä rajalta että ei varphaim päälle, ei ku (SKNA 4086:1)*
- (361) *parhat, kaikki, siskot veivät (AKo)*

Harju-Autti on jostain syystä merkinnyt *s : h* -nominien vokaalivartaloisten muotojen joukkoon myös muodon *piirhhan* 'piiraan' (esimerkki 362). Kyseessä on kuitenkin linnun lihasmaha eli *piira*, eikä *piiras*, kuten Harju-Autti vaikuttaa tulkinneen. Kyseinen muoto ei siis kuulu *s : h* -nomineihin.

(362) *se kävi piirhhan, ku se nousi suorhan taivhale [luoti osui metsoon] (SKNA 4092:2)*

s : h -nominien vokaalivartaloisten muotojen joukossa on ainoastaan yksi Tornion murteelle tyypillinen toisen asteen metateesitapaus. Kyseisen muodon tuottanut informantti on kotoisin Jeesiöjärvestä, Kittilän itäosista. Tapaus on nähtävissä esimerkissä (363):

(363) *läniḡkivaathen, se oli minusta niḡ kaunis, se oli taihvaansininen (AJ)*

iAs-loppuisissa nomineissa (esim. *kauppias*) sisäheittoa ei ole aina tapahtunut, sillä *h* esiintyy *iA*-vokaalilyhtymän edellä. Mantilan mukaan sisäheittoisissa muodoissa *h:n* edellä on tavattavissa joko selkeä siirtymä-äänne *j* tai vokaali, jonka kvantiteetti vaihtelee (esim. *kauppi(i)ha(a)t*, *kauppijha(a)t*). (Mantila 1992: 144). Omassa aineistossani esiintyvät tähän ryhmään kuuluvista *kauppias*, *utelias* ja *vuotias*. Esimerkkeihin (364–372) olen koonnut *iAs*-loppuisia *s : h* -nomineja:

- (364) *sielä oli kauppiihaita, tietenḡki (AH)*
- (365) *viethin sinnek kauppiihaile ja (SKNA 4089:2)*
- (366) *samat kauppiihat tuothin se ryyni (SKNA 4089:2)*
- (367) *kauppihakko, niitä oli niim pal'jo? (SKNA 4089:2)*
- (368) *sitä oli kauppiihaita tälä (SKNA 4093:1)*
- (369) *mykät on uteliihat (SKNA 4096:1)*
- (370) *osti ne vishin ne, kauppiihat (SKNA 4105:1)*
- (371) *ei täälä olluk kauppiihaja sillo (SKNA 4114:1)*
- (372) *kymmevvuotiiham minun käsi (KR)*

Kuten esimerkeistä (364–372) käy ilmi, siirtymä-äänne *j:n* säilymistä ei aineistossani ole havaittavissa. Sen sijaan *h:n* edellä tavataan Kittilän murteessa suurimmaksi osaksi pitkä vokaali. Aineistossa esiintyy ainoastaan yksi *iAs*-loppuinen nomini, jossa *h:ta* edeltää lyhyt vokaali (esimerkki 367). Esimerkeistä on myös huomattava, että kolme yhdeksästä tapauksesta on saman informantin (SKNA 4089:2) tuottamia. Informantti on kotoisin Jeesiöjärvestä, kunnan itäosista.

Kuten edellä esitetyt esimerkit osoittavat, jälkitavujen vokaalienvälinen *h* on elinvoimainen myös aineistoni *s : h* -nomineissa. Koskelainen (1990) on kittiläläisen puhekielen muuttumista tutkiessaan kiinnittänyt huomiota *h*:n säilymiseen *s*- ja *h*-loppuisissa nomineissa. Korkein säilymäprosentti on hänen tutkimuksensa mukaan vanhoilla informanteilla (98,6 %), toiseksi korkein nuorilla (92,8 %) ja matalin keski-ikäisillä (72,7 %). Yleiskielistymistä on nähtävissä eniten keski-ikäisten naisten keskuudessa. (Koskelainen 1990: 48–51.)

4.15. **eh*- ja **ek*-nominien ja *s : h* -nominien vokaalivartaloisten muotojen monikon partitiivityyppi *lääkhejä*, *lamphaja*

Mantila (1992) tuo väitöskirjassaan esille Kemijärven ja Sallan murteessa esiintyvät *pärehejä*-tyyppiset muodot, joissa hän olettaa olevan kysymys vartaloiden yhdenmukaistumispyrkimyksestä. Tällaisissa muodoissa *h* on alkujaan esiintynyt kahden erilaisen vokaalin välissä. Supistumanominien yksikön ja monikon taivutuksessa esiintyy siis muuttumaton vartalo *pärehe*-. Yleisintä kyseinen vartalonmuodostus on juuri supistumanominien monikon partitiivissa. (Mantila 1992: 35.)

Kemin murrealueen itäosissa, Rovaniemen seudulla ja sitä pohjoisempana esiintyy kemijärveläistä asua edellyttävä partitiivityyppi *vierhaja*, *lamphaja*. Tornion murteelle ovat ominaisempia *vierhaita*, *lamphaita* -tyyppiset monikon partitiivimuodot, joita tavataan myös Kemin murteessa. (Kettunen 1930: 86–87; Mantila 1992: 36). Omassa aineistossani esiintyy runsaasti *lamphaja*-tyyppisiä monikon partitiivimuotoja. Esimerkkejä (373–395) **eh*- ja **ek*-nominien ja *s : h* -nominien monikon partitiiveista:

- (373) *tullee niitä virhejä* nuorisolle (AK)
- (374) *tuli kirihhejä ja, kirihhejä* alako tulemhan (AK)
- (375) *ei mithäl lääkkejä* minula ole (TJ)
- (376) *onko sulla vielä kaunhiimpi(äki) vaatheja* (SM)
- (377) *sillähän ne on ihmiset niin tervhejä* (UK)
- (378) *mie että mitä, luu(ansithej)äkö* ne on (UK)
- (379) *ov vaij kulukenhe asi(oila ja, ruokatarphejaki) kantanhet* (KRo)
- (380) *näitä huonheja*, remonteraaavat (LM)
- (381) *ku on, ra(e-), sathejaki* kulukenuk kuiten, nykysten (LM)
- (382) *no vaatheja* tietenki, kaikke(a semmosta välttämätöntä) (AJ)
- (383) *ja sitte ohojake, se kasvaa tuon korkukaiseksi ja on se korkeampiki, oikhem piikkinen, ohojakheja* ne on (RL)

- (384) *ku tehhän nuita yläkertoja, nuita **porthaja**. (AK)*
 (385) ***vierhaja** lapsi_a on hoijossa (TJ)*
 (386) ***lamphaja** oli kyllä (AY)*
 (387) *ei voinu olla niitä sukkija ja **vanthujakhan** tarpheksi (AY)*
 (388) ***ylioppilhaja** niitä nyk kyllä, ennen oli harvinaisuus (AY)*
 (389) *enämpihän tuola toisela puolen on **asukhaja**, pitkin tiev vartta (AY)*
 (390) *ne on aika huonoja **potilhaja**, sairhaloisi_a (UK)*
 (391) *sinne ei menep **pylyvhäjä** [sähköpylväitä] (AK)*
 (392) *jokka **palihhaja** Jääsköjä on [sukunimistä] (EJ)*
 (393) ***saaphaja** ja kenki_äki (TK)*
 (394) *siinäki kylässä **asukhaja** neljäkymmentä hejke_ä parhala kerrala (AY)*
 (395) *sielä oli kauhe_asti nuita **parhaja** sieni_ä (AY)*

Kuten esimerkit (373–395) osoittavat, suurin osa edellä mainituista muodoista on kunnan itä- ja pohjoisosista kotoisin olevien informanttien (TJ, SM, AY, UK, KRo, LM, AJ ja RL) tuottamia. Voisi siis olettaa, että myös Kittilän, kuten Keminkin murrealueella piirre korostuu erityisesti kunnan itäisissä ja pohjoisissa osissa. Tässä yhteydessä tulee kuitenkin huomioida myös yksittäisen idiolektin vaikutus, sillä useampi informantti on tuottanut monta samantyyppistä muotoa.

**eh*- ja **ek*-nominien ja *s* : *h* -nominien monikon partitiivimuotojen joukossa on aineistossani myös Tornion murteelle tavallisempia *lamphaita*-tyyppisiä muotoja (esimerkit 396–401):

- (396) *me höyläsimmä **pärheitä** ja panimma pärekkatto_a (SaA)*
 (397) *kaikki_a nuita **tanssikappalheita** [esittänyt] (AS)*
 (398) *ne on niin kauhe_an **sairhaita** täälä (AS)*
 (399) *sinne ei menep **pylyvhäitä** [sähköpylväitä] (AK)*
 (400) *ja kyläl **lamphaita** oli keittänhet (KR)*
 (401) *ne oli sielä antanhen **evhäitä** (EJ)*

Esimerkeistä (396–401) voi nähdä, että kunnan itäosista kotoisin oleva informantti (AS) on tuottanut niistä kaksi. Muut kyseisiä muotoja tuottaneet kielenoppaat ovat kaikki kotoisin kunnan eteläosista. Tästä voi päätellä muotojen olevan tuttuja ainakin kunnan eteläosissa, mutta mahdollisesti myös muualla, ellei kyse sitten ole itä-kittiläläisen informantin kohdalla yksittäiseen idiolektiin kuuluvasta ominaisuudesta.

4.16. Yhteenveto jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n analyysistä

Tutkimustulokseni osoittavat, että kaikista *h*:n muotoryhmistä eniten variaatiota esiintyy nominien illatiiveissa. Yleisin on sisäheittoinen tai metateettinen variantti, jota tavataan Kemin murteessa (esim. *saunhan* 'saunaan', *aishoin* 'aisoihin'). Torniolaiselle puhekielille tyypillinen toisen asteen metateesi (esim. *sauhnaan* 'saunaan') esiintyy tässä muotoryhmässä ainoastaan kerran. Näiden lisäksi illatiivien joukossa on havaittavissa Kittilän murteelle tyypillisiä sisäheittoisia muotoja, joissa vokaaliyhtymän välissä ollut siirtymääänne on vokaaliutunut (esim. *Torniihon* 'Tornioon'). Myös *j*:n vokaaliutumisesta *h*:n edellä on aineistossani esiintymiä (esim. *luihan* 'lujaan'). Lisäksi aineistossa on havaittavissa geminaatta-*h*:llisia asuja (esim. *miehhen* 'mieheen') sekä tapauksia, joissa *j* on *h*:n edellä assimiloitunut *h*:ksi (esim. *marihhan* 'marjaan'). Kemin murteelle tyypillisiä illatiivimuotoja, joissa *j* on säilynyt siirtymä-äänteenä, esiintyy aineistossani yksi (esim. *hoita'hin* 'hoitajiin'). Tässä tapauksessa siirtymä-äänne on säilynyt vajaasti äännettynä. Alkuperäisellä paikallaan vokaalien välissä *h* on puolestaan säilynyt kolmessa illatiivimuodossa. Illatiivin *s*:llinen pääte esiintyy suurimmaksi osaksi odotuksenmukaisessa *venheshen*, *venheishin* -tyypin mukaisessa muodossa, minkä lisäksi aineistossa on yksi Tornion murteelle tyypillinen assimilaatiotapaus (esim. *tilanthessen* 'tilanteeseen'). Useista eri varianteista huolimatta jälkitavujen vokaalienvälinen *h* esiintyy nominien illatiivissa kuitenkin enimmäkseen Kemin murteen mukaisessa muodossa, sillä Tornion murteen mukaiset esiintymät ovat yksittäisiä.

MA-infinitiivin illatiiveissa Kemin murteelle ominaista sisäheittoista varianttia (esim. *tulemhan*) esiintyy selkeästi eniten, sillä toisen asteen metateesitapauksia (esim. *tulehman*) on kyseisessä muotoryhmässä ainoastaan kolme. Lisäksi Tornion murteelle ominaisia tunnuksettomia muotoja (esim. *laithan* 'laittamaan') on vain noin 12,9 % kaikista MA-infinitiivin illatiiveista, joiden joukossa on myös kaksi *h*:tonta tapausta (esim. *heittää* 'heittämään').

Passiivin preesensmuodoissa esiintyy aineistossani säännöllisesti Kemin murteen mukainen sisäheittoinen variantti (esim. *lähethän* 'lähdetään'). Kaikissa esiintymissä *h*:n jäljessä tavataan Harju-Auttin merkitsemä lyhyt vokaali. Vähäistä variaatiota esiintyy ainoastaan yksitavuisissa vartaloissa, joissa on tavattavissa enimmäkseen Kemin murteen mu-

kainen variantti (esim. *viihän* 'viedään'). Joukossa on vain yksi Tornion murteelle tyypillinen diftongin sisältävä variantti (*viehäm*). Passiivin imperfektissä *h*:n edustus on säännöllinen (esim. *menthin* 'mentiin'), eikä Kemin ja Tornion murteiden mukaisia eroja ole mahdollista vertailla, koska pitkiä vokaaleja ei *h*:n jälkeen ole aineistoon säännöllisesti merkitty.

Kolmannen persoonan possessiivisuffiksi *-hVn* esiintyy aineistossani sisäheittoisena tai metateettisena (esim. *hajalhan* 'hajallaan'). Toisen asteen metateesia, joka liittäisi murteen Tornion suuntaan, ei näissä esiinny. Mielenkiintoista kuitenkin on, että läntinen kolmannen persoonan possessiivisuffiksityyppi *nsA* esiintyy aineistossani usein loppuheittoisena *ns*-variantillisena (esim. *selällens*). Harju-Autti kertoo keruukertomuksessaan havainneensa loppuheittoisia *ns*-variantteja kunnan pohjoisosista kotoisin olevien kielenoppaiden puheessa. Tätä päätelmää vahvistavat myös omat tutkimustulokseni, sillä noin puolet kaikista loppuheittoisista varianteista on kunnan pohjoisosista kotoisin olevien kielenoppaiden tuottamia. Lisäksi noin kolmasosa kaikista loppuheittoisista varianteista on peräisin kunnan itäosista kotoisin olevilta informanteilta. Tästä voi päätellä, että *ns*-variantteja esiintyy vähiten kunnan eteläosista kotoisin olevien kielenoppaiden puheessa, sillä kielenoppaita on sieltä runsaasti. Koska kunnan länsiosista on kotoisin vain yksi informantti, ei samanlaista yleistystä ole mahdollista tehdä kyseiseltä alueelta. Edellä mainittujen varianttien lisäksi aineistossa on havaittavissa myös yksi yleiskielinen variantti.

Kaikki NUT-partisiipin vokaalivartaloiset muodot esiintyvät aineistossani Kemin murteen mukaisessa sisäheittoisessa muodossa (esim. *käynhet* 'käyneet'), eikä toisen asteen metateesia ei ole havaittavissa. Hyvin harvinaisia *n*-loppuisia asuja (esim. *antanhen* 'antaneet'), joita on aikaisemmin tavattu Kittilän lisäksi myös Torniossa, on tuottanut yksi kunnan eteläosista kotoisin oleva informantti. Kyseessä voikin olla yksittäiseen idiolektiin kuuluva ominaisuus, kuten Harju-Auttikin on keruukertomuksessaan todennut.

Us-nomineissa variaatiota ei aineistossani esiinny, sillä kaikki esiintymät ovat Kemin murteen mukaisia (esim. *tervheys* 'terveys') lukuun ottamatta yhtä yleiskielistä varianttia. *UttA*-johdoksista sen sijaan esiintyy aineistossani sekä alkuperäisiä (esim. *soitahuttaa*) että sisäheittoisia/metateettisiä variantteja (esim. *soithauttaa*). Tornion murrealueen pohjoisosissa tavattavia alkuperäisiä muotoja, joissa *h* esiintyy kahden eri vokaalin välissä,

on aineistossani eniten. Näiden lisäksi aineistosta ilmenee yksi toisen asteen metateesitapaus, joka myös yhdistetään Tornion murteeseen. Tästä voidaan päätellä, että *UttA*-johdokset esiintyvät aineistossani enimmäkseen Tornion murteen mukaisessa muodossa.

Kolmannen persoonan imperatiivi esiintyy aineistossani säännöllisesti sisäheittoisen *menkhö(ö)t*, *sanokho(o)n* -tyypin mukaisesti, eikä edustuksessa ole eroa Kemin ja Tornion murteiden välillä. Sama pätee myös *kAA*n-liitepartikkelin kohdalla. *hinen-* ja *hAinen-*nomineissa ei myöskään esiinny eroavaisuuksia, vaikka toisen asteen metateesin esiintyminen olisikin muotoryhmässä mahdollista.

alahalla-tyyppiset adverbit esiintyvät kaikki metateettisina, minkä vuoksi vertailu jää tässäkin muotoryhmässä puuttumaan. Adverbi *oikein* esiintyy suurimmaksi osaksi *h:tt*-mana. *h:*llisista *oikein*-arverbeista yli puolet esiintyy Kemin murteelle ominaisessa muodossa *oikhen* ja loput Tornion murteelle ominaisessa muodossa *oikhein*. *h:tt*omien *oikein*-arverbien joukossa esiintyy myös Kemijärven murrealueelle tyypillinen *oikeen*-variantti. *h:tt*omuus on yleistä myös *melkein*-adverbeissa, sillä aineistossani esiintyy ainoastaan kaksi *h:*llistä *melkhein*-varianttia.

**eh-* ja **ek-*nominien vokaalivartaloiset muodot esiintyvät kaikki Kemin murteen mukaisella tavalla (esim. *lääkhet* 'lääkkeet', *paperikappalhen* 'paperikappaleen'), vaikka toisen asteen metateesi olisikin mahdollinen. Sen sijaan aineistosta on havaittavissa tapaus (*venehen*), jossa *h* esiintyy alkuperäisellä paikallaan, mikä on ominaista Kemijärven, Tornion, Jällivaaran sekä Ruijan murteille. Kemin murteessa vastaavanlaisia tapauksia on tavattu ainoastaan Rovaniemen alueella, minkä vuoksi kyseisen muodon esiintyminen Kittilässä ei ole täysin odottamatonta. *s : h* -nominien vokaalivartaloiset muodot esiintyvät aineistossani Kemin murteen mukaisesti sisäheittoisina/metateettisina (esim. *porthat* 'portaat', *sairhat* 'sairaat') lukuun ottamatta yhtä toisen asteen metateesitapausta (*taihvaansininen*). **eh-* ja **ek-*nominien sekä *s : h* -nominien monikon partitiivit esiintyvät suurilta osin Kemin murteelle tyypillisessä *vierhaja*, *lamphaja* -tyyppisessä asussa. Näitä monikon partitiivimuotoja on tutkimustulosteni mukaan tavattavissa Kittilän itä- ja pohjoisosissa.

Toisen asteen metateesi näyttää muotoryhmästä riippumatta esiintyvän enimmäkseen kunnan eteläosissa, sillä melkein kaikki aineistoni toisen asteen metateesitapaukset ovat

kunnan eteläosista kotoisin olevien informanttien tuottamia. Ainoastaan yhden tapauksen on tuottanut Kittilän itäosista kotoisin oleva informantti. Tapauksia on kuitenkin koko aineistoon nähden hyvin vähän, minkä vuoksi variantin alueellista esiintyvyyttä on haastavaa paikantaa.

Näyttää siis siltä, että jälkitavujen vokaalienvälinen *h* on ollut kittiläläisessä puhekielessä elinvoimainen yli 30 vuotta sitten. Kaikissa muotoryhmissä, joissa on mahdollista vertailla eroavaisuuksia Kemin ja Tornion murteiden välillä, vallitsee Kemin murteelle ominainen variantti. Poikkeustapauksen muodostavat *UttA*-johdokset, joita esiintyy enemmän Tornion murteen mukaisessa alkuperäisessä muodossa. Toisen asteen metateesitapaukset ovat tutkimissani muotoryhmissä yksittäisiä ja siten vähäisiä koko aineistossani. Oletan, että Tornion murteelle ominaisia *h*:n jälkeisiä pitkiä vokaaleja on todellisuudessa esiintynyt informanttien puheessa enemmänkin, vaikka Harju-Autti onkin jättänyt ne osittain merkitsemättä. En kuitenkaan usko, että pitkien vokaalien merkitseminen olisi vaikuttanut analyysiini niin merkittävästi, että tutkimustulokset olisivat täysin toisenlaisia.

5. JÄLKITAVUJEN *eA*-YHTYMÄN MUOTORYHMITTÄINEN ANALYYSI

Seuraavaksi esittelen jälkitavujen *eA*-yhtymän variaation muotoryhmittäin. Muotoryhmät, joissa jälkitavujen *eA*-vokaaliyhtymä esiintyy, ovat *e*-vartaloisten verbien *A*-infinitiivit (*lukea*), **eδA*-vartaloiset supistumaverbit (*rupeaa*), *eA*-nomininit (*kauhea*) ja niistä johdetut adverbit (*oikeastaan*, *kauheasti*) sekä *e*-vartaloisten nominien yksikön partitiivi (*jokea*) (ks. Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 56; Kunnas 2007: 174). Taulukkoon 1 olen koonnut jälkitavujen *eA*-yhtymän muotoryhmittäisen variaation sekä määrällisesti että prosentuaalisesti.

TAULUKKO 1. Jälkitavujen *eA*-yhtymän variaatio muotoryhmittäin.

	<i>eA</i> (%)	<i>iA</i> (%)	yhteensä
<i>e</i> -vartaloisten verbien <i>A</i> -infinitiivit	13 (81,3 %)	3 (18,7 %)	16
<i>*eδA</i> -vartaloiset supistumaverbit	6 (100 %)	-	6
<i>eA</i> -nomininit ja -adverbit	46 (80,7 %)	11 (19,3 %)	57
yksikön partitiivimuodot	17 (85 %)	3 (15 %)	20
yhteensä	82 (82,8 %)	17 (17,2 %)	99

Kuten taulukosta 1 käy ilmi, aineistossani on yhteensä 99 jälkitavujen *eA*-vokaaliyhtymätapausta, joista 82 (82,8 %) on *eA*-variantillisia ja 17 (17,2 %) *iA*-variantillisia muotoja. Yleiskielinen *eA*-variantti saa valtaedustuksen jokaisessa muotoryhmässä, mistä voi päätellä piirteen edustuvan Kittilässä enimmäkseen Tornion murteen mukaisesti.

5.1. *e*-vartaloisten verbien *A*-infinitiivit

e-vartaloisten verbien *A*-infinitiivejä (*lukea*) on aineistossani yhteensä 16, minkä voi havaita taulukosta 1. 13 (81,3 %) kaikista *A*-infinitiiveistä on *eA*-variantillisia ja loput 3 (18,7 %) *iA*-variantillisia, mistä voidaan todeta Tornion murteen mukaisen variantin olevan muotoryhmässä vallitseva. Esimerkkejä (402–410) aineiston yleiskielisistä *eA*-varianteista:

(402) *piti viikoksi tietetjki viikkoreishul lähteä* (KR)

(403) *semmonen nainej joka ruukas jalkasiñ kuluke_{ak} kylässä* (AK)

- (404) *tuossa lossi oli, se ruukas siinä **kuluke_a** (AK)*
 (405) *ja puuvasara **hake_a**, pehmeäksi [mäntyköyden hakkauksesta] (AK)*
 (406) *se oli pakko **lähte_ä**, päässä [evakkoon] (LM)*
 (407) *ja semmonen muuri piti meiläki **särke_ä** (AK)*
 (408) *ei tarvinnu **hake_a**, ei niij ku nykysin (AY)*
 (409) *ei se haluta **lähte_{ät}** tuonek kirkole (AY)*
 (410) *pittää osata **nylyke_ä** ja puhistaa, se on tärke_ä (AK)*

Kemin murteelle tyypillisiä *iA*-variantillisia A-infinitiivejä esiintyy aineistossani yhteensä kolme kappaletta (esimerkit 411–413):

- (411) *om mielheisempi **lähti_ä** se on tietty (AH)*
 (412) *porotham piti **luki_a** ja (SKNA 4112:1)*
 (413) *hyviv varotellen piti **kuluki_{akki}** (SKNA 4112:1)*

Kuten esimerkeistä (411–413) on havaittavissa, kaksi näistä on tuottanut sama informantti (SKNA 4112:1), joka on kotoisin Kittilän kaakkoisosissa sijaitsevasta Molkojärvestä. Toinen *iA*-variantillisen A-infinitiivin tuottanut informantti (AH) on kotoisin kunnan pohjoispuolella sijaitsevasta Hanhimaasta. Koska variaatio kyseisessä muotoryhmässä on kuitenkin vähäistä, on mahdotonta tehdä yleistystä muotoryhmän alueellisesta variaatiosta.

5.2. **eδA*-vartaloiset supistumaverbit

Kuten taulukko 1 osoittaa, yleiskielistä varianttia esiintyy prosentuaalisesti eniten supistumaverbeissä, sillä kaikki aineistossani esiintyvät supistumaverbit ovat *eA*-variantillisia. Supistumaverbien määrä aineistossani on kuitenkin vähäinen, sillä niitä on yhteensä kuusi. Tämänkin muotoryhmän osalta voidaan siis todeta piirteen esiintyvän Kittilässä enimmäkseen Tornion murteen mukaisesti alueesta riippumatta. Esimerkkejä (414–417) aineistoni supistumaverbitapauksista:

- (414) *ottaa veet pois, putket **halke_a** [talvella] (TH)*
 (415) *se heti **auke_{aa}** niij ku semmonen jänkä, harvassa puita (AS)*
 (416) *alappa syömhän että **kerke_{ät}** authon tässä [haastattelijalle ennen postiauton tuloa] (AM)*
 (417) *lähe aamula, kyllä sie tältä hevosela **kerke_{ät}** (AK)*

Supistumaverbien joukossa on myös kaksi varianttia, joissa esiintyy vajaasti ääntyvä siirtymä-äänne *j*. Kyseiset variantit ovat kunnan eteläosista kotoisin olevien informanttien (AK ja EJ) tuottamia ja ne ovat nähtävissä esimerkeissä (418) ja (419):

(418) *lanta pittää aijjaa, varmasti niin aikusin että **kerke^jää** ennen Erkki_a veltata*
(AK)

(419) *sielähän **kerke^jää** kaikki* (EJ)

5.3. *eA*-nomininit ja niistä johdetut adverbis

Taulukosta 1 on havaittavissa, että kaikista muotoryhmistä eniten jälkitavujen *eA*-vokaaliyhtymätapauksia esiintyy *eA*-nomineissa (*kauhea*) ja niistä johdetuissa adverbeissa (*kauheasti*). Tapauksia on yhteensä 57, joista 46 (80,7 %) on *eA*-variantillisia ja loput 11 (19,3 %) *iA*-variantillisia. Tästä voidaan päätellä, että muotoryhmässä vallitsee Tornion murteen mukainen variantti. Esimerkkejä (420–433) *eA*-variantillisista muodoista:

(420) *tukkireessä **kauhe_a** kuorma* (TK)

(421) ***valake_{aa}** koivuhalak_a* (AK)

(422) *käytävät, semmonen, suunile metri_a **leve_a*** (AK)

(423) *oikhen **ylpe_a** pappi* (AY)

(424) *tämä on **oike_{am}** päältä han_a [poromerkistä]* (EJ)

(425) *semmonen **rape_a** kilometri, ei metej_{khän} kahta* (OK)

(426) *tuntee **make_{an}**, vaikka ei se kyllä kahvi_a juonu* (LM)

(427) *siinä lähellä om matikoja **kauhe_asti*** (VH)

(428) *ja vishiv **vire_ammästäkki** [siivooja useammin kuin kahdessa kuukaudessa]*
(AY)

(429) *tästä joke_a, kymmenen [kilometriä] vähär **rape_asti**, Kuusansuuhun* (AK)

(430) *isä kävi **tihe_asti** sisarens tykönä* (SP)

(431) *äiti_{em}päiväruusu on kukkinuk **kome_astik** kaks kertaa* (AY)

(432) ***use_astik** tulthin suorhan* (LM)

(433) *kyllä se täälä **vire_astik** [usein] käypi* (AY)

eA-nominien joukossa esiintyy sisäheittoisia illatiivimuotoja, joissa tavunrajalla olevan siirtymä-äänteen ajatellaan vokaaliutuneen (esim. *tihe_jähän* ~ *tihe^jähän* > *tihe_jhän* > *tihe_hhän*). Näissä tapauksissa jälkitavujen vokaalienvälinen *h* on säilynyt. Esimerkkejä (434–440):

(434) *täälähän se kuluki meleko **tihe_hhän** aina, oli yötäki* (UK)

(435) *aina sitte, johon_{ki} **korke_{eham}** paikhan_a koitethim panna [heiniä kuivumaan, kun tulva uhkasi]* (AKo)

- (436) *onko se ehejä? niitä huilas lauttoja tihejhhän* (SKNA 4084:1)
 (437) *mie jouvvin sielä säkkipimehhän* (SKNA 4086:1)
 (438) *semmonen että se oli oikeehañ käthem myötäselle* (SKNA 4081:3)
 (439) *sillon se lähti oikeehañ käthen* (SKNA 4083:1)
 (440) - - ja pimehän saakka oilthin sitte illala (SKNA 4096:1)

Kuten esimerkit (434–440) osoittavat, yli puolet edellä esitetyistä varianteista on kunnan pohjoisosista kotoisin olevien informanttien (SKNA 4084:1, SKNA 4086:1, SKNA 4081:3 ja SKNA 4083:1) tuottamia. Tästä voi päätellä variantin esiintyvän runsaimmin Kittilän pohjoisosissa.

Aineistossani on havaittavissa myös *eA*-nomineja ja -adverbeja, joissa kaikissa vokaa-
 liyhtymän rajalla esiintyy vajaasti ääntyvä siirtymä-äänne *j*. Siirtymä-äänteellisiä variant-
 teja tuottaneet kielenoppaat ovat kotoisin eri puolilta kuntaa. Esimerkkejä (441–450) siir-
 tymä-äänteellisistä varianteista:

- (441) *se pittää ollak kore^ja* (SKNA 4085:1)
 (442) *pime^jässä se lähethin - -* (SKNA 4096:1)
 (443) *porompunanen, se on tuota niin, sake^jaa* (SKNA 4100:1)
 (444) *taas missä oli väle^jämmät veet* (SKNA 4117:1)
 (445) *pitkä kome^ja mies* (SKNA 4091:1)
 (446) *aivan ehe^jäk keñjät* (SKNA 4092:2)5
 (447) *[luki] use^jastis se joka puhu* (SKNA 4093:1)
 (448) *viitiseñkymmentä metri^jä leve^jästi* (SKNA 4097:1)
 (449) *se otethin use^jastik kuorma* (SKNA 4095:1)
 (450) *lamphannahsta tehtin use^jasti, nuita kinthaja* (SKNA 4106:1)

Esimerkkeihin (451–460) olen koonnut kaikki *iA*-variantilliset muodot. *iA*-varianttia ei
 kuitenkaan esiinny aineistoni *eA*-adverbeissa, sillä kaikki *iA*-variantilliset muodot ovat
eA-nomineja.

- (451) *sehän oli karkiⁱa ihhon, ku ei ollut tottunu [pihkainen paita]* (AH)
 (452) *mie olen niij kauhiⁱa ollup pitämhän ikävää* (KRo)
 (453) *ja pimiⁱä oli, ei ku päressoihtu käthen* (KRo)
 (454) *Jaska oli semmoneñ komiⁱa mies* (MH)
 (455) *Sotañkylähän onki kauhiⁱan suuri pitäjä* (AH)
 (456) *siikaa, siitä tullee makiⁱaa velliⁱä* (SKNA 4100:1)
 (457) *toisilet tullee kauhiⁱan sievät net sarvet* (SKNA 4112:1)
 (458) *sillon ei ole vielä oikeem pimiⁱä* (SKNA 4117:1)
 (459) *lipiⁱävesi tehthin* (SKNA 5268:1)
 (460) *kyllä se oli surkiⁱa* (SKNA 5267:1)

iA-variantillisten muotojen joukossa on myös yksi sisäheittoinen muoto, jossa siirtymäänne on vokaaliutunut (esimerkki 461):

(461) *lapset siinä näkyvät **tihihän** kulukevan (KRo)*

Kuten esimerkit (451–461) osoittavat, *iA*-variantti edustuu usean eri informantin puheessa. Informanteista yksi (KRo) on kuitenkin tuottanut yhteensä kolme *iA*-variantillista muotoa. Kyseinen kielenopas on kotoisin Tepsasta, läheltä Kittilän kunnan itärajaa. Muut *iA*-variantteja tuottaneet kittiläläiset ovat kotoisin eri puolilta kuntaa: Hanhimaasta, Kiistalasta, Kelontekemästä, Kittilän kirkonkylältä, Molkojärvestä ja Helpistä. Koska kyseisessä muotoryhmässä variaatio on vähäistä, kyseessä voi ainakin tepsalaisen kielenoppaan kohdalla olla yksittäinen idiolekti.

5.4. *e*-vartaloisten nominien yksikön partitiivi

Taulukosta 1 on nähtävissä, että *e*-vartaloisten nominien yksikön partitiivimuotoja esiintyy aineistossani yhteensä 20, joista 17 (85 %) on *eA*-variantillisia ja loput 3 (15 %) *iA*-variantillisia. Tässäkin muotoryhmässä siis vallitsee odotuksenmukainen yleiskielinen variantti. Esimerkkeihin (462–471) olen koonnut *eA*-variantillisia yksikön partitiivimuotoja:

(462) *tässähän oli palijov **väkeä** tietenki, ku kolome perettä tuli [evakosta] (KR)*

(463) *se lähti **nimeä** kysymhän että Rantajääsköhän - - . (TH)*

(464) *ei ollu **jäläkeä** ku suksilaju tuossa [jouluna 1944] (EJ)*

(465) *sej kans mie olin sitte vishin kaks kolome **talavea** [savotassa] (KR_a)*

(466) *irtanaista **kiveä** huilaa kaivoksessa (SKNA 4086:1)*

(467) *menthij **jokea** pitkin, alas (SKNA 4102:1)*

(468) *neljä **hejkeä** ja kolme autoa (AY)*

(469) *välistä viiskymmentäki **leskeä** (AY)*

(470) *kävin äitile nelijä **tuomea** istuttamassa (SA)*

(471) *sitte on soassa kaatunuk kolme **veljeä** (FS)*

Yksikön partitiivimuotojen joukossa on myös yksi siirtymäänneenteellinen *eA*-variantti, jonka tuottanut informantti on kotoisin Kittilän kirkonkylältä. Kyseinen variantti on nähtävissä esimerkissä (472):

(472) *em muistas sen **nimeä** (MH)*

iA-variantillisia yksikön partitiivimuotoja on aineistossani kolme ja ne kaikki ovat eri informanttien tuottamia. Informantit ovat kotoisin Maunuvaarasta (EJ) sekä Tepsan (KRo) ja Hanhimaan (AH) kylistä, jotka kaikki sijoittuvat eri puolille kuntaa. Muodot ovat nähtävissä esimerkeissä (473–475):

(473) *mie aina sitä pölökäsin että kö siinä **kaikki**a oli sitä juoppo_a [Sahanperällä] (EJ)*

(474) *kymmenen **henkiä** aina huonhessa, tuota talossa (KRo)*

(475) *tuota **järviä** lähen hihtamhan (AH)*

5.5. Yhteenveto jälkitavujen *eA*-yhtymän analyysistä

Tutkimustulokseni osoittavat jälkitavujen *eA*-yhtymien esiintyvän kaikissa muotoryhmissä suurimmaksi osaksi Tornion murteen mukaisessa yleiskielisessä muodossa. Variaatio Kemin ja Tornion murteiden mukaisten muotojen välillä on kaikissa muotoryhmissä vähäistä. Joukosta erottuvat erityisesti supistumaverbit, joissa variaatiota ei esiinny ollenkaan. Prosentuaalisesti eniten *iA*-variantti edustuu *e*-vartaloisten verbien A-infinitiiveissä sekä *eA*-nomineissa ja niistä johdetuissa adverbeissa, joista jälkimmäisissä *iA*-variantillisia tapauksia esiintyy myös määrällisesti eniten.

Aineistoni *iA*-varianttien vähäisen kokonaismäärän vuoksi alueellisen variaation tutkiminen on haastavaa. Tutkimani aineiston perusteella *iA*-variantti edustuu tasaisesti eri puolilla kuntaa. Lisäksi ainakin joidenkin kielenoppaiden kohdalla voi tulla kyseeseen yksittäiseen idiolektiin kuuluva ominaisuus.

Myös siirtymä-äänteellisten varianttien alueellinen hahmottaminen on haastavaa. Vajaasti ääntyvä siirtymä-äänne *j* on tavattavissa aineistoni jälkitavujen *eA*-vokaaliyhtymissä kolmessa eri muotoryhmässä: supistumaverbeissä, *eA*-nomineissa ja -adverbeissa sekä *e*-vartaloisten nominien yksikön partitiivimuodoissa. Supistumaverbeissä siirtymä-äänteellisiä variantteja ovat tuottaneet kunnan eteläosista kotoisin olevat informantit, kun *eA*-nomineissa ja -adverbeissa niitä ovat tuottaneet tasaisesti eri puolilta kuntaa kotoisin

olevat informantit. Yksikön partitiivimuodoissa siirtymä-äänteellisen variantin on puolestaan tuottanut Kittilän kirkonkylältä kotoisin oleva informantti.

eA-nominien joukossa esiintyviä sisäheittoisia variantteja, joissa siirtymä-äänne on voakaaliutunut, ovat runsaimmin tuottaneet kunnan pohjoisosista kotoisin olevat kielenoppaat. Myös näiden tapausten määrä on kuitenkin suhteellisen vähäinen, minkä vuoksi yleistykseen tarvittaisiin enemmän näyttöä.

Myös vertailukohteena käyttämässäni Koskelaisen (1990) sosiolingvistisessä tutkimuksessa jälkitavujen *eA*-yhtymän yleiskielisten varianttien osuus on suurin jokaisessa tutkitavassa informanttiryhmässä. Kaikista eniten (94,2 %) *eA*-varianttia esiintyy nuorten informanttien keskuudessa, vähiten (80,4 %) puolestaan vanhojen informanttien keskuudessa. Tämä tarkoittaa sitä, että murteellinen *iA*-variantti korostuu eniten (19 %) vanhimpien ja vähiten (5,9 %) nuorten informanttien puheessa. Koskelainen myös toteaa, että kunnan länsiosissa korostuu Tornion murteen mukainen edustus ja itäosissa puolestaan Kemin murteen mukainen edustus. Yleiskielen mukainen *eA*-yhtymä on siis yleistynyt 1990-luvulla tehdyn tutkimuksen perusteella ja jättänyt varjoonsa murteellisen *iA*-variantin. Koskelaisen tutkimuksessa on havaittavissa myös monoftongiutuneita *ee*-variantteja, joita ei omassa aineistossani esiinny. Näitä ovat eniten tuottaneet keski-ikäiset (erityisesti naiset), toiseksi eniten nuoret ja vähiten vanhimmat informantit. (Koskelainen 1990: 86–90.)

Uskon yleiskielistymisen vaikuttaneen piirteeseen nykypäivänä entistäkin vahvemmin, sillä oman kokemukseni mukaan *iA*-variantilliset muodot ovat Kittilän murteessa nykyisin hyvin harvinaisia. Todennäköistä on myös se, että tuoreessa aineistossa esiintyisi enemmän monoftongiutuneita variantteja etenkin, jos informantteina olisi nuoria puhujia.

6. JÄLKITAVUJEN OA-YHTYMÄN MUOTORYHMITTÄINEN ANALYYSI

Seuraavaksi esittelen jälkitavujen *OA*-yhtymän variaation muotoryhmittäin. Muotoryhmät, joissa jälkitavujen *OA*-vokaaliyhtymä esiintyy, ovat *O*-vartaloisten verbien *A*-infinitiivit (*sanoa*), **OδA*-vartaloiset supistumaverbit (*kokoaa*) sekä *O*-nominien ja niihin mukautuneiden *oi*-nominien yksikön partitiivi (*poroa*) (ks. Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 59; Kunnas 2007: 207). Olen jättänyt tarkastelun ulkopuolelle **ainoγa*-nominin, sillä kaikki aineistoni **ainoγa*-nominit ovat *UA*-variantillisia (esim. *ainua*). *ainua* -asua tavataankin laajalti sellaisillakin alueilla, missä *oa* > *oo* (Mantila & Pääkkönen 2010: 209; Virtaranta 1957: 632–633). Taulukkoon 2 olen koonnut jälkitavujen *OA*-yhtymän muotoryhmittäisen variaation sekä määrällisesti että prosentuaalisesti.

TAULUKKO 2. Jälkitavujen *OA*-yhtymien edustus muotoryhmittäin.

	<i>OA</i> (%)	<i>UA</i> (%)	yhteensä
<i>O</i> -vartaloisten verbien <i>A</i> -infinitiivit	18 (90 %)	2 (10 %)	20
<i>*OδA</i> -vartaloiset supistumaverbit	6 (100 %)	-	6
yksikön partitiivimuodot	44 (95,7 %)	2 (4,3 %)	46
yhteensä	68 (94,4 %)	4 (5,6 %)	72

Taulukosta 2 käy ilmi, että aineistossani esiintyy yhteensä 72 jälkitavujen *OA*-vokaaliyhtymätapausta, joista 68 (94,4 %) on *OA*-variantillisia ja loput 4 (5,6 %) *UA*-variantillisia. Myös *OA*-yhtymissä, kuten *eA*-yhtymissäkin, yleiskielinen variantti on vallitseva jokaisessa muotoryhmässä.

6.1. *O*-vartaloisten verbien *A*-infinitiivit

Kuten taulukosta 2 on nähtävissä, aineistossani on yhteensä 20 *O*-vartaloisten verbien *A*-infinitiivitapausta. Kaikista tapauksista 18 (90 %) on *OA*-variantillisia ja loput 2 (10 %) *UA*-variantillisia, mistä voidaan päätellä *A*-infinitiivien esiintyvän Kittilässä Tornion murteen mukaisessa yleiskielisessä muodossa. Esimerkkejä (476–484) *OA*-variantillisista *A*-infinitiiveistä:

- (476) *kaivavat ja tietävät, mutta ei saas **sano**_a (AK)*
 (477) *kaikista nuista piti ottaa, **ratko**_a, nuistaki sotilasmantteleista (SP)*
 (478) *koko yön pittää **valvo**_a (SP)*
 (479) *ei tartte itte **auko**_a ovi_a [kaupassa] (MH)*
 (480) *ja ov vähän seinäkki nytkähelhet, se pitäs **oiko**_a niitä (AH)*
 (481) *ja kuuta **leikko**_{as} siihen sitte (SKNA 4100:1)*
 (482) *mie ev voinu jaksaa **usko**_a että hevosta ei oteta matkhan (VHi)*
 (483) *ne paikat pitäs sielä **katto**_a (TH)*
 (484) *sittes sem piti **halako**_a, se juuri **halko**_{as} sievästi [köyden valmistuksessa] (AK)*

OA-variantillisten A-infinitiivien joukossa on havaittavissa myös kolme tapausta, joissa tavunrajalla esiintyy siirtymä-äänteenä v. Esimerkkejä (485–487) siirtymä-äänteellisistä OA-varianteista:

- (485) *ei sitä voinu **uskova**, oikein tojeksi [evakkoon lähtemistä] (LM)*
 (486) *pitäs ollak kirja ja sittek **kattova** että, mistä ne alkaa [laulut] (AS)*
 (487) *vähempi nes sitäki saatethiv **vil'jova** [käyttää viinaa] (SKNA 4102:1)*

Kuten esimerkit (485–487) osoittavat, kaikki kolme tapausta ovat eri informanttien tuottamia. Kyseiset informantit ovat kotoisin kunnan itäosista, Kiistalasta ja Kelontekemästä, mistä voisi olettaa siirtymä-äänteen esiintyvän ainoastaan Kittilän itäosissa. v:n esiintyminen siirtymä-äänteenä onkin tavallista Sodankylässä puhuttavalle murteelle, mikä selittää variantin itäisen keskittymän (Kettunen 1930: 87).

UA-variantillisia A-infinitiivejä on aineistossani kaksi ja ne ovat eri informanttien tuottamia. Toisen muodoista on tuottanut Kaukosesta kotoisin oleva informantti (AKo) ja toisen on puolestaan tuottanut Kallosta, läheltä kunnan länsirajaa kotoisin oleva informantti (OK). Variantit ovat nähtävissä esimerkeissä (488) ja (489):

- (488) *en mie ossaak kyllä sen enempi **sanu**_a näistä (OK)*
 (489) *voi sitä yksistäki [samoista] paikoista kerätä [marjoja], eikä **laukku**_a (AKo)*

6.2. *OδA-vartaloiset supistumaverbit

Kuten taulukko 2 osoittaa, yleiskielistä varianttia esiintyy prosentuaalisesti eniten supistumaverbeissä, sillä kaikki aineistossani esiintyvät viisi supistumaverbiä ovat OA-varian-

tillisia. Näiden tapausten perusteella supistumaverbit esiintyvät Kittilässä Tornion murteen mukaisesti. Supistumaverbien määrä on kuitenkin myös *OA*-yhtymien kohdalla vähäinen, sillä tapauksia on yhteensä viisi. Esimerkkeihin (490–494) olen koonnut aineiston supistumaverbitapaukset:

- (490) *pitäs harkita, ensimmäisestä ku **erovaa** [avioerosta] (TJr)*
 (491) *katajan_{oksasta} ne ristikot teki, että se **kokovaa** ne heinät [siipi viikatteessa] (AJ)*
 (492) *näkevät että se yksi **putovaa**, se sinne rientävät toiset avuksi (SKNA 4084:1)*
 (493) *nyt **katovaa** kala, nyt **katovaa** lintu (SKNA 4089:1)*
 (494) *eihän näitä saanu enää **paatova** (SKNA 4103:1)*

Kuten esimerkeistä (490–494) käy ilmi, kaikissa supistumaverbitapauksissa esiintyy myös siirtymä-äänne *v*. Kyseisiä variantteja tuottaneista kielenoppaista kolme on kotoisin kunnan itäosissa sijaitsevasta Jeesiöjärvestä, yksi myöskin itäosissa sijaitsevasta Kiistalasta ja yksi kunnan pohjoispuolella sijaitsevasta Könkään kylästä. Tähänastisen analyysin valossa näyttää siis siltä, että *v* esiintyy siirtymä-äänteenä enimmäkseen juuri Kittilän kunnan itäosissa (ks. luku 6.1.).

6.3. *O*-nominien ja niihin mukautuneiden *oi*-nominien yksikön partitiivi

Taulukosta 2 on havaittavissa, että kaikista muotoryhmistä eniten jälkitavujen *OA*-vokaa-liyhtymätapauksia esiintyy yksikön partitiivimuodoissa. Yksikön partitiivitapauksia on aineistossani yhteensä 46. Niistä 44 (95,7 %) on *OA*-variantillisia ja loput 2 (4,3 %) *UA*-variantillisia, mistä voidaan päätellä, että tässäkin muotoryhmässä vallitsee Tornion murteen mukainen variantti. Esimerkkejä (495–506) *OA*-variantillisista yksikön partitiivimuodoista:

- (495) *ja sitte maitopänttärei että, saathiv viikoksi, **kahvimaito_a** (KR)*
 (496) *ei niile ole annettu niin **arvo_a** [metsille] (KR)*
 (497) *kaksi poikaa, jotka asuvat minu_n kansa tätä suurta **talo_a** (KR)*
 (498) *eikä sieltä löyvä **vaimo_a** (AV)*
 (499) *valake_{aa} **koivuhalako_a**, kuka piru sinne nyt halakoja (AK)*
 (500) *sitä toiseksi vanhinta **tyttö_ä**, se on isän näkönen (TJr)*
 (501) *kolmes **sa_nkk_o_a** saathin (SP)*
 (502) *om **perintö_ä** senthän annettu (TH)*
 (503) *ennen ei ollu minkhällaista **asunto_a** (KR_a)*

- (504) *no sitä olthin, sitä **lähtöä** laitethij ja laitethij ja niij kö koskaki **lähtöä** [evak-
koon] (KR)*
 (505) *vähän ennen **evakko(a)** mie kävin (SKNA 4102:1)*
 (506) *sillon ei olluk **kätilöäkhän** (SKNA 4080:3)*

OA-variantillisten yksikön partitiivimuotojen joukossa esiintyy muotoja, joissa yksikön partitiivin päätettä aloittava *t* on Kemin murteessa usein kadonnut monitavuisissakin sanoissa (Cannelin 1888: 59). Esimerkkejä (507–511):

- (507) *eihän sitä **ansi(a)** ollu (SaA)*
 (508) *se on **kalli(a)**, ei se olek kumma että se on kestäny (SaA)*
 (509) *montako täälä on nuita **kaksi(a)**? (SaA)*
 (510) *sitä ku vanhana kuuntelee **televisi(a)** ja **rati(a)** (UK)*
 (511) *ei uitto-, **yhti(ä)** ollukhan (SKNA 4109:1)*

OA-variantillisten yksikön partitiivimuotojen joukossa esiintyy tapauksia, joissa tavunrajalla on siirtymä-äänteenä *v* (yhdessä myös vajaasti ääntyvä *w*). Näitä tapauksia on yhteensä 13 ja niistä kuusi on läheltä kunnan itärajaa kotoisin olevien informanttien tuottamia. Samanlaisia variantteja ovat tuottaneet myös Könkäältä, Kaukosesta ja kirkonkylältä kotoisin olevat informantit. Tässäkin muotoryhmässä on siis nähtävissä Sodankylässä puhuttavan murteen vaikutus kunnan itäosissa. Esimerkkejä (512–524) siirtymä-äänteellisistä OA-varianteista:

- (512) *olen tänäki kevänä vielä kuton **verkkova** (SKNA 4113:2)*
 (513) *sillä oli kaksi **enova** (KRo)*
 (514) *eikä ole Maunujärvelä ythäm poltettuk kyllä, **talova**, ei (LM)*
 (515) *kaksi, veljeä ja, kaksi **siskova**, ei olek ku kaksi siskova (LM)*
 (516) *montako siinä tulee **tyttövä**, kuusko? (LM)*
 (517) *ei se kahvi(a) juonu, elikkä mitä **sörrövä** siihen aikhan oli (LM)*
 (518) *jäneksiä ja, ja kaikke(a), kaloja ja **juustova** (LM)*
 (519) *meni kaks **viikkova** (SKNA 4084:1)*
 (520) *sitte on ollu, neljä **tyttövä** (SKNA 4092:2)*
 (521) *kolomeksi **viikkova** viethin (SKNA 4094:1)*
 (522) *se oli nostanuk kivet kaikkik kaatanup pois, ku oli **pelto^wa** tehny [suvun esi-
isä] (FS)*
 (523) *siitä hän on [poiminut], kaks **sajkkova** (AKo)*
 (524) *ei olluk ku kaksi, perästälääjattavaa **haulikkova** (SKNA 4085:1)*

UA-variantillisia yksikön partitiivimuotoja on aineistossani kaksi ja ne ovat eri informanttien tuottamia. Informantit ovat kotoisin Jeesiöjärvestä (HS) ja Kittilän kirkonkylältä (MH). Muodot ovat nähtävissä esimerkeissä (525) ja (526):

- (525) *sillä yhellä siskolla ku on kolomet **tyttyä**, häneläki tyttäret on (HS)*
 (526) *tuommosen satakunta **poru**a oli (MH)*

6.4. Yhteenvedo jälkitavujen *OA*-yhtymän analyysistä

Tutkimustulokseni osoittavat myös jälkitavujen *OA*-yhtymien esiintyvän kaikissa muotoryhmissä suurimmaksi osaksi Tornion murteen mukaisessa yleiskielisessä muodossa. Variaatio Kemin ja Tornion murteiden mukaisten muotojen välillä on kaikissa muotoryhmissä vähäistä. Joukosta erottuvat myös *OA*-yhtymien kohdalla supistumaverbit, joissa variaatiota ei esiinny ollenkaan. Kemin murteen mukaiset variantit ovatkin selkeästi yleisempiä *eA*-yhtymissä kuin *OA*-yhtymissä, sillä 17,2 % kaikista aineiston jälkitavujen *eA*-yhtymistä on *iA*-variantillisia ja 5,6 % kaikista *OA*-yhtymistä *UA*-variantillisia. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomioitava myös, että jälkitavujen *eA*-yhtymiä esiintyy koko aineistossa enemmän kuin *OA*-yhtymiä.

Koska *UA*-variantteja esiintyy vähemmän kuin *iA*-variantteja, alueellisen variaation tutkiminen on entistäkin haastavampaa, miltei mahdotonta. Kaikki neljä *UA*-variantillista muotoa on eri informanttien tuottamia ja jokainen informantti on kotoisin eri puolilta kuntaa. Täten voisi siis olettaa, ettei *UA*-variantti korostu missään tietyssä osassa kuntaa asuvien informanttien puheessa.

Sodankylässä puhuttavalle murteelle ominainen siirtymä-äänne *v* esiintyy jokaisessa tutkimassani muotoryhmässä. Näyttääkin siltä, että siirtymä-äänteellinen variantti edustuu juuri Kittilän kunnan itäosissa, sillä suurin osa kyseisiä muotoja tuottaneista informanteista on kotoisin Kittilän ja Sodankylän välisen rajan lähetyviltä.

Koskelaisen (1990) Kittilän murteen muuttumiseen keskittyvässä tutkimuksessa murteen kahtiajakoinen edustus on nähtävissä myös jälkitavujen *OA*-yhtymän edustuksessa. Yleiskielinen variantti on kaikissa kolmessa ikäryhmässä vallitseva. Eniten (98,2 %) *OA*-variantti edustuu keski-ikäisten puheessa ja vähiten (90,1 %) puolestaan vanhimpien informanttien puheessa. Kemin murteen mukainen *UA*-variantti sen sijaan on säilynyt parhaiten (7,7 %) vanhojen ja huonoiten (1,2 %) nuorten informanttien puheessa. Monoftongiedustuksen mukainen *OO*-variantti, jota omassa aineistossani ei esiinny, onkin nuorten

(erityisesti naisten) keskuudessa yleisempi kuin murteellinen *UA*-variantti. Koskelaisen tutkimuksessa, kuten myös omassani, on selkeästi havaittavissa *OA*-yhtymien vähäisyys verrattuna *eA*-yhtymiin. (Koskelainen 1990: 91–94.)

Uskon, että yleiskielistyminen on vaikuttanut vahvasti myös *UA*-variantin esiintymiseen nykypäivänä. Koska *UA*-variantilliset muodot ovat olleet vähäisiä jo yli 30 vuotta sitten, on mahdollista, ettei niitä esiinny kittiläläisessä puhekielessä enää ollenkaan. Myös *OA*-yhtymien, kuten *eA*-yhtymienkin tapauksessa monoftongiedustus on voinut yleistyä ainakin nuorten puhujien keskuudessa.

7. INESSIIVIN PÄÄTTEEN VARIAATIO

Inessiivin pääte esiintyy aineistossani säännöllisesti geminaatta-s:llisenä, mikä on ominaista yleiskielen lisäksi Tornion murteelle. Loppuheittoisia inessiivin päätteitä ei aineistossani esiinny, kuten etukäteen jo oletinkin. Loppuheittoiset muodot ovatkin yleisiä nuorten keskuudessa ja pääkaupunkiseudulla, ja koska käyttämäni aineiston informantit ovat iäkkäitä, ei loppuheittoisia inessiivin päätteitä heidän puheessaan esiinny. Esimerkkeihin (527–543) olen koonnut aineistossa esiintyviä inessiivimuotoja:

- (527) *se on ensi kerran käyny **maissa Pahtajovensuussa** (EJ)*
- (528) *kyllä siinä niin suututhin ihmiset siinä **juhulassa**, että aivan [yleisö suuttui eräälle puhujalle] (EK)*
- (529) *se pittää pittääs **salassa** (AK)*
- (530) *ku **rasvassa** käristää hyvin (AY)*
- (531) *meijeri ov vanhan tiev **varressa** (KR_a)*
- (532) *nyt om puhelij joka **talossa** (TH)*
- (533) *se ittek kyllä tiesi sen että on lähtö **eessä** (KR)*
- (534) *se oli nelivuotinen, ja miehän kävin sen **kolomessa vuoessa** läpi [koulun] (KR_a)*
- (535) *minulaki on kolomet tyvältä tuola **etelässä** (AM)*
- (536) ***leilissä** oli nahkanen toinem puoli, jolta puolen kaajethim piimä (FS)*
- (537) *on yksiki, piti **narussa** keñjittää (TK)*
- (538) *tässä Kittiläm **pitäjässä** (SKNA 4096:2)*
- (539) *ja niitä oli paljo sielä **kellarissa** (SP)*
- (540) *olthin niin **sovinnossa** (KR_o)*
- (541) *se ov vihriäisessä **homhessa** [ruoka] (AV)*
- (542) ***paljouessa**, kyllä se om mennyp pilalet tämä [elämä yleensä] (UK)*
- (543) *haavoja näkky **seinissä** [pärevalon jäljiltä] (LM)*

Inessiivin tutkimustulokset tukevat aiempien tutkimusten tuloksia, sillä sekä Airila (1912: 6) että Kettunen (1930: 91) ovat todenneet Kittilässä esiintyvän geminaatallisen variantin. Ennen aineistoon tutustumista kuitenkin oletin, että inessiivin päätteissä esiintyisi enemmän variaatiota aiemmista tutkimustuloksista huolimatta. Pelkästään yleiskielisen variantin esiintyminen aineistossa ei kuitenkaan ole odottamatonta, sillä se on levinnyt laajasti puhuttuun suomeen ja on muutenkin tavattavissa pohjoisissa peräpohjalaismurteissa.

8. *st*-YHTYMÄN VARIAATIO INFINITIIVIMUODOISSA

Kuten jo kielenpiirteistä kertoessani olen maininnut (ks. luku 2.4.), Kittilässä esiintyvät vanhastaan Kemin murteen mukaiset *juossa*, *pessä* -infinitiivimuodot. Esimerkkeihin (544–559) olen koonnut aineistossa esiintyvät *st*-yhtymän assimilaatiotapaukset:

- (544) *se pittää noussas se ahjosta se lämpö* (TK)
- (545) *sielä on, laajat vaini ot että sais juossa ja olla* (AY)
- (546) *se pittää päässä sitä Sari(a kattomhan [serkkujen]* (KR)
- (547) *nep pesthin, kaikkip piti pessä ja laittaa [suolet]* (KR)
- (548) *noussa mäem pääle* (AK)
- (549) *porohomma, minum pittää päässä sinne* (MH)
- (550) *se oli pakko lähteä, päässä [evakkoon]* (LM)
- (551) *ainaki noussak kuu(en aikana* (SaA)
- (552) *ei tarttek ku pannu pessä ja alkaak kahvi(a keittämhän* (AY)
- (553) *ja pienessä vessassa pessä* (AKo)
- (554) *kotona pittää haissa ruoka* (SaA)
- (555) *töihin pitäs päässä ja sitä rahha tienamhan no* (AJ)
- (556) *niim mek kussah honottamhan siitä reijästä ulos [koulupoikina]* (AH)
- (557) *sitähäm piti noussa aina hevosen tykö, ruokkimhan sitä* (AH)
- (558) *sielä hyviv vähäm peshän* (SP)
- (559) *päivä mennee ennen ku pääshäm perile* (SKNA 4098:1)

A-infinitiivien joukossa on havaittavissa yksi yleiskielinen ja Tornion murteelle ominainen variantti (esimerkki 560). Kyseisen variantin tuottanut informantti on kotoisin Sir-kasta, kunnan pohjoisosista.

- (560) *tulvaki jokhen alkanu nousta, vettä niin* (AY)

Myös *st*-yhtymän tutkimustulokset tukevat aikaisempia tutkimustuloksia, sillä jo Airila (1912: 6) ja Kettunen (1930: 91) ovat havainneet *st*-yhtymän assimiloituvan kemiläiseen tapaan Kittilässä puhuttavassa murteessa. Tämänkin kielenpiirteen kohdalla odotin variaatiota esiintyvän enemmän, sillä yleiskielinen variantti esiintyy suurimmassa osassa suomen murteita.

9. PÄÄTÄNTÖ

Pro gradu -tutkielmassani olen tutkinut neljän eri kielenpiirteen variaatiota kittiläläisessä puhekielessä eli Ounasjoen välimurteessa. Tutkimani kielenpiirteet ovat jälkitavujen vokaalienvälinen *h*, jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymät, inessiivin pääte sekä *st*-yhtymän assimilaatio. Kyseiset piirteet ovat valikoituneet tutkittaviksi, koska Kettunen (1930) on nimenyt ne Ounasjoen välimurteen erottaviksi piirteiksi. Olen tutkimuksessani selvittänyt, millaisia eri variantteja kyseisten kielenpiirteiden edustuksessa esiintyy ja vertaillut, mitkä variantit viittaavat Kemin ja mitkä puolestaan Tornion murteeseen. Olen kartoittanut myös varianttien alueellista variaatiota Kittilän kunnan alueella. Tutkimuskysymykseni ovat olleet seuraavat:

- Millaisia muotoryhmittäisiä eroja jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n variaatiossa on nähtävissä?
- Millaisia muotoryhmittäisiä eroja jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymien variaatiossa on nähtävissä?
- Miten inessiivin päätteet varioivat Kittilän murteessa?
- Miten *st*-yhtymä varioi infinitiivimuodoissa kittiläläisessä puhekielessä?
- Millaisia äänneopillisia eroja tutkittavien kielenpiirteiden variaatiossa on nähtävissä?
- Millaisena kielenpiirteiden alueellinen variaatio näyttäytyy Kittilän kunnassa?
- Esiintyykö Kittilän murteessa enemmän Kemin vai Tornion murteen mukaisia piirteitä?
- Mikä on Kittilän murteen luonne Kemin ja Tornion murteen välissä?

Tutkimukseni on teoreettiselta ja metodiselta viitekehykseltään perinteinen dialektologinen tutkimus, jonka aineisto on aikaisemmista tutkimuksista poiketen peräisin Muotoopin arkistosta. Tutkimani aineisto, Kittilän muoto-opin kokoelma, on kerätty vuosina 1984–1992 eri puolilla Kittilän kuntaa. Informanteiksi aineistoon on valikoitunut iäkkäitä syntyperäisiä kittiläläisiä. Lisäksi aineistoa on täydennetty 1960-luvulla äänitetyillä nauhoituksilla, jotka ovat peräisin Oulun nauhoitearkistosta.

Olen etsinyt tutkimuskysymyksiini vastauksia analysoimalla kielenpiirteitä niin äännekuin muoto-opillisestikin. Tutkimuksessani on käynyt ilmi, että variaatio yksittäisen piirteen sisällä on aineistossani vähäistä. Jälkitavujen vokaalienvälinen *h* esiintyy suurimmaksi osaksi sisäheittoisena/metateettisena. Lisäksi joidenkin *h*:n muotoryhmien kohdalla ei ilmene eroavaisuuksia eri varianttien välillä, minkä vuoksi näiden osalta vertailua ei ole ollut mahdollista tehdä. Alueellisen variaation tutkiminen on paljastanut sen, että vähäisetkin toisen asteen metateesitapaukset ovat suurilta osin kunnan eteläosista kotoisin olevien informanttien tuottamia ja harvinaiset *ns*-loppuiset kolmannen persoonan possessiivisuffiksit puolestaan kunnan pohjoisosista kotoisin olevien informanttien tuottamia. Alueellisesta variaatiosta kertovat myös **eh-* ja **ek-*nominien sekä *s : h* -nominien *vierhaja*, *lamphaja* -tyyppiset monikon partitiivimuodot, joita esiintyy suurimmaksi osaksi kunnan itä- ja pohjoisosissa.

Jälkitavujen *eA-* ja *OA-*yhtymien kaikissa muotoryhmissä vallitseva variantti on yleiskielen mukainen. Murteellisia *iA-*variantteja esiintyy kuitenkin hieman enemmän verrattuna murteellisiin *UA-*variantteihin. Murteellisten varianttien vähäisyys on vaikuttanut myös siihen, että niiden alueellista esiintyvyyttä on haastavaa hahmottaa, sillä niitä tuottaneet informantit ovat kotoisin eri puolilta kuntaa. Joissain tapauksissa sama informantti on tuottanut useamman murteellisen muodon, jolloin kyse voi olla myös yksittäiseen idiolektiin kuuluvasta ominaisuudesta. Jälkitavujen *eA-* ja *OA-*yhtymissä esiintyvistä siirtymääänteistä *j* on tavattavissa eri puolilla Kittilää ja *v* puolestaan Kittilän itäosissa, lähellä Sodankylän rajaa.

Inessiivin pääte esiintyy aineistossani säännöllisesti geminaatta-*s*:llisenä kuten yleiskielessäkin. Suurimpaan osaan Suomea levinneen yleiskielisen variantin esiintyminen kittiläläisessä puhekielessä ei ole odottamatonta, sillä se on varsin tavallinen pohjoisissa peräpohjalaismurteissa. *st-*yhtymän assimilatio puolestaan on Kittilässä yleistä, sillä kaikki aineistoni infinitiivimuodot ovat *juossa*, *pessä* -tyyppisiä assimiloituneita muotoja lukuun ottamatta yhtä yleiskielistä tapausta.

Etsin tutkimuksessani vastausta muun muassa myös siihen, esiintyykö tutkimissani kielenpiirteissä enemmän Kemin vai Tornion murteen mukaisia variantteja. Taulukkoon 3 olen sijoittanut tutkimani piirteet sen mukaan, edustuvatko ne aineistossani Kemin vai Tornion murteen mukaisesti.

TAULUKKO 3. Tutkimani kielenpiirteiden jakautuminen tutkimustulosteni perusteella.

piirre	Kemin murre	Tornion murre
jälkitavujen vokaalienvälinen <i>h</i>	x	
jälkitavujen <i>eA</i> - ja <i>OA</i> -yhtymät		x
inessiivin pääte		x
<i>st</i> -yhtymä infinitiivimuodoissa	x	

Kuten taulukosta 3 voi tulkita, tutkimustulokseni näyttävät tukevan aiempien tutkimusten tuloksia. Jokaisen tutkimani kielenpiirteen kohdalla vallitseva variantti on aiempiin tutkimuksiin verrattuna odotuksenmukainen. Jälkitavujen vokaalienvälinen *h* esiintyy suurimmaksi osaksi Kemin murteen mukaisesti, sillä Tornion murteen mukaiset variantit ovat *h*:n muotoryhmissä hyvin vähäisiä. Jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymät sekä inessiivin päätteet puolestaan esiintyvät suurimmaksi osaksi Tornion murteelle tyypillisessä yleiskielisessä muodossa. *st*-yhtymä sen sijaan esiintyy suurilta osin assimiloituneena, mikä on tyypillistä Kemin murteelle. Nämä neljä tutkimaani kielenpiirrettä näyttävät siis jakautuvan tasan Kemin ja Tornion murteen mukaisten muotojen välillä.

Kun näiden tutkimustulosten valossa pohtii sitä, mikä on Kittilän murteen luonne Kemin ja Tornion murteiden välissä, on tultava siihen tulokseen, että kyseessä tosiaankin on välimurre. Jos Kittilässä puhuttavassa murteessa esiintyisi vaihtelua, joka on peräisin täysin erilähtöisistä murrekomponenteista, kyseessä olisi törmäysmurre. Törmäysmurteessa esiintyykin usein myös täysin omia piirteitä, eikä tällaisia ole havaittavissa kittiläläisessä puhekielessä. Käsitystä Kittilän murteesta välimurteenä vahvistaakin ajatus siitä, että välimurre-termi viittaa ensisijaisesti alueellisuuteen. Vaikka Kittilä ei jääkään niin kutsuttujen ydinalueiden väliin, kunnan länsiraja kuitenkin sijoittuu Kemin ja Tornion murrealueiden väliselle rajalle.

Toisaalta tutkimustulosteni perusteella Kittilän murre paljastuu oikeastaan hyvin samantyyppiseksi kuin myös Kemin murrealueeseen kuuluva Sodankylän murre, sillä Sodankylän murteessa esiintyvät geminaatta-inessiivi, *juossa*, *pessä* -tyyppiset infinitiivimuodot, *kauhia*, *korkia* -tyyppiset *iA*-variantilliset jälkitavujen *eA*-yhtymät sekä *puuro(v)a* -tyyppiset siirtymä-äänteelliset jälkitavujen *OA*-yhtymät. Tällöin nykyinen murreraja voisi olla pe-

rustellumpi sittenkin vain Rovaniemen pohjoisrajalla, sillä Kittilän murre eroaa Sodankylän murteesta näiden piirteiden osalta ainoastaan siten, että Kittilässä jälkitavujen *eA*-yhtymän edustuksessa näkyy Tornion naapurimurteen vaikutus. Piirteitä olisi kuitenkin syytä tutkia vielä runsaammin, jotta ajatusta Kittilän murteesta välimurteena olisi mahdollista haastaa.

Tutkimusta aloittaessani odotukseni aineistossa esiintyvistä variaatiosta olivat korkealla. Koska Kittilän pitäjän laajaa muoto-opin kokoelmaa ei ollut aikaisemmin tutkittu, odotin tutkimukseni tuovan esiin mahdollisesti jotain uutta alueen murteesta. Vaikka variaatio tutkimissani piirteissä jäikin vähäiseksi, Ounasjoen välimurteessa riittää edelleen tutkittavaa. Tutkimuksia Kittilän alueella nykyään puhuttavasta murteesta ei tällä hetkellä ole olemassa, joten tutkimieni kielenpiirteiden variaatiota voisi hyvinkin tutkia myös nykypäivän Kittilässä. Mielenkiintoista olisi esimerkiksi kartoittaa, miten jälkitavujen vokaa-lienvälinen *h* edustuu kittiläläisessä puhekielessä tänä päivänä. Kuten jo aikaisemmin mainitsin, tutkittavaa riittäisi myös Kittilän ja Sodankylän murteita yhdistävissä piirteissä.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Muoto-opin arkisto. Helsingin yliopisto.

Harju-Autti, Marketta 1984–1992: Kittilän kokoelma ja keruukertomus.

Kirjallisuus

AIRILA, MARTTI 1912: *Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta*. Helsinki: Kirjapaino-osakeyhtiö Sana.

ALAPURANEN, PÄIVI 1997: Joidenkin yksittäisten ja suppea-alaisten piirteiden vaihtelusta. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 187–196. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja N:o 8.

ALARANTA, PÄIVIÖ 1949: *Kittilän murteen äännehistoria*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

CANNELIN, KNUT 1888: *Tutkimus Kemin kielenmurteesta*. Helsinki: SKS.

CHAMBERS, J.K. – TRUDGILL, PETER 1980: *Dialectology*. Cambridge University Press.

HÄYHÄ, LEILA 1991: *Mihinkäs välihin se h panhaan? Jälkitavujen vokaalienvälinen h ja sen sosiaalinen variaatio Tornion puhekielessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.

ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: Helsingin Liikekirjapaino Oy.

ITKONEN, TERHO 1964: *Nimestäjän opas*. Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja 1. TL 21. Helsinki: SKS.

JUUSELA, KAISU 1989: *Törmäysmurteen variaatiosta. Jälkitavun i-loppuisen diftongin edustus Töysän murteessa*. SKST 496. Helsinki: SKS.

KAUTTO, REETTA 2018: *Peräpohjalaismurteet maallikoiden imitoimana*. Kandidaatintutkielma. Oulun yliopisto.

KETTUNEN, LAURI 1930: *Suomen murteet II. Murrealueet*. SKST 188. Helsinki: SKS.

KOIVISTO, MIIA 1997: Jälkitavujen A-loppuiset vokaaliyhtymät. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 94–117. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja N:o 8.

- KOSKELAINEN, JOUKO 1990: *Variaatio periferiamurteessa: havaintoja Kittilän murteen muuttumisesta*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- KOTAJÄRVI, SANNA 2004: *Jälkitavujen vokaalienvälinen h Kemijärven nykypuhekielessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- KUNNAS, NIINA 2007: *Miten muuttuu runokyllien kieli. Reaaliaikatutkimus jäkitavujen A-loppuisten vokaalijonojen variaatiosta vienalaismurteissa*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 78. Oulun yliopisto.
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhanneet. Suomen kielen kehitys kantaauralista varhaisuomeen*. Tietolipas 215. Helsinki: SKS.
- LUOMA, MAIJA 2016: *Inessiivin päätteiden variaatio Kannuksen murteen puhujilla 1960- ja 2010-luvulla*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- LUOSUJÄRVI, IINA 2013: *Kuusamolaisnuorten puhekieli ja sen tiedostaminen*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- MANTILA, HARRI 1992: *Ei tääläkhän senthän jokkaishen sanhan hootakhan panna: jälkitavujen vokaalienvälisen h:n variaatio peräpohjalaisissa murteissa*. SKST 572. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- MANTILA, HARRI 1997: Johdanto. – Makkonen, Seija – Mantila, Harri (toim.), *Pohjoissuomalaisen kielen sosiolingvistinen variaatio* s. 1–23. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- MANTILA, HARRI 2000: Lapin rajat ja murrerajat. – *Virittäjä* 104 (2) s. 188–202. <https://journal.fi/virittaja/article/view/40001/28377>. (3.4.2020).
- MANTILA, HARRI – PÄÄKKÖNEN, MATTI 2010: *Oulun seudun murteen vokaalisto. Historia, muutos ja variaatio*. Suomi 198. Helsinki: SKS.
- MANTILA, HARRI 2015: Jälkitavujen vokaalienvälisen h:n katokehitys ja sen suhde assimilaatioon, geminaatiojärjestelmään ja h:n metateesikehitykseen nykyisessä peräpohjalaisessa puhekielessä. – *Virittäjä* 119 s. 249–265. <https://journal.fi/virittaja/article/view/46312>. (3.4.2020).
- MATIKAINEN, HELI 1997: Jälkitavujen vokaalienvälisen h:n edustus nykypuhekielessä. – Makkonen, Seija – Mantila, Harri (toim.), *Pohjoissuomalaisen kielen sosiolingvistinen variaatio* s. 147–161. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- MIELIKÄINEN, AILA 1982: Nykypuhesuomen alueellista taustaa. – *Virittäjä* 86 s. 277–294.

- MIELIKÄINEN, AILA 1991: *Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MIELIKÄINEN, AILA 1995: Morfologinen diffuusio. – *Virittäjä* 99 s. 321–336. <https://journal.fi/virittaja/article/view/38802/27218>. (3.4.2020).
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Suomi 203. Helsinki: SKS.
- MILLASKANGAS, LEA 2018: *Reaaliaikatutkimus Iin puhekielen muuttumisesta*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- NIEMELÄ, YRJÖ L. U. 1989: *Ounasjoen maa*. Kemijärvi: Lapin painotuote Oy.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2005: Haastattelu kielentutkijan aineistona. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* s. 242–263. Tampere: Vastapaino.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA 2005: *Miten kuvata muutosta. Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruuhankeeseen pohjalta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- OIKARAINEN, KAIJA 2002: *Posion rajamurteen muutos ja variaatio*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- PALANDER, MARJATTA 1996: *Vaihtelu Savonlinnan seudun välimurteissa*. SKST 648. Vaasa: Ykkös-Offset Oy,
- PALANDER, MARJATTA 2000: Puhekielen tutkimuksen uudet haasteet. – *Virittäjä* 104 (3) s. 436–441. <https://journal.fi/virittaja/article/view/40026/30418>. (3.4.2020).
- PALANDER, MARJATTA 2001: Välimurteiden idiolektit. Variaatio Savonlinnan seudun yksilömurteissa. – *Virittäjä* 1 s. 22–43. http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/palander1_2001.pdf. (3.4.2020).
- PAUNONEN HEIKKI 1987: De finska dialekterna på Nordkalotten och deras förhållande till de andra finska dialekterna – Kyösti Julku (toim.), *Nordkalotten i en skiftande värld – kulturer utan gränser och stater över gränser* s. 211–237. Tredje nordiska symposiet om Nordskandinaviens historia och kultur. Etnologica. Philologica. Studia Historica Septentrionalia Nr 14:2. Rovaniemi.
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1994: Oulun seudun murrekirja. Kotiseudun murrekirjoja 13. Helsinki: SKS.
- RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. SKST 283. Helsinki: SKS.

- RAPOLA, MARTTI 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. Tietolipas 4. Tampere: SKS.
- RAUTIOLA, MINNA 2002: *Kittilän Sirkan luontonimet*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- REKILÄ, ANTTI 2017: *Jälkitavujen vokaalienvälisen h:n edustus Pelkosenniemen ja Savukosken murteessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- SIIRTOLA, LEENA 1979: *Poronhoitosanasto kittiläläisten nuorten kielessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- SILVENNOINEN, LEENA 1981: a, ä-loppuiset vokaaliyhtymät Jyväskylän puhekielessä. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros*. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 3 s. 1–34. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- SUUTARI, TONI (toim.) 2003: *Muoto-opin arkiston opas*. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.
- TOIVANEN, RAUNI 1995: *Monikon 1. ja 3. persoonan muotojen vaihtelusta ja se-pronominin tehtävistä Kittilän murteessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Joensuun Yliopisto.
- UUSITUPA, MILLA – KOIVISTO, VESA – PALANDER, MARJATTA 2017: Raja-Karjalan murteet ja raja-alueiden kielimuotojen nimitykset. – *Virittäjä* 1 s. 67–106. <https://journal.fi/virittaja/article/view/53121/24614>. (3.4.2020).
- VAATTOVAARA, JOHANNA 1999: *Kaunhiista kauhniiseen, satheesta satteeseen: jälkitavuisia säilyneen h:n variaatiosta Pellossa vuoden 1995 aineiston valossa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua*. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena. SKST 1224. Helsinki: SKS.
- VILMUNEN, JENNI 2016: *k:n ja t:n radikaali astevaihtelu Raahen rajamurteessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- VIRRANKOSKI, PENTTI 1973: *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III. Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla*. Oulu: Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva.
- VIRTARANTA, PERTTI 1957: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria II*. Helsinki: SKS.
- WIIK KALEVI 2006: *Sano se murteella. Minkälaisia suomen murteet ovat ja missä niitä puhutaan?* Tampere: Pilot-Kustannus Oy.
- YLITALO, RIIKKA 1999: *Yli-Iin ja Pudasjärven välinen murreraja*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.

ZAMAN-ZADEH, MINNA 1995: *Jälkitavujen A-loppuisten vokaaliyhtymien variaatio Kuusamon nykypuhekielessä. Muutoksen suunta ja taajuushypoteesin testaus*. Lisensiaatintutkielma. Oulun yliopisto

Verkkolähteet

- HELSINGIN YLIOPISTO 2019: Helsingin yliopiston kotisivut (Muoto-opin arkisto). <https://www.helsinki.fi/fi/humanistinen-tiedekunta/tutkimus/tieteenalat/suomalais-ugrilaisten-seka-pohjoismaisten-kielten-ja-kulttuurien-tutkimus/suomen-kieli/muoto-opin-arkisto>. (3.4.2020).
- KITTILÄN KUNTA 2020: Kittilän kunnan kotisivut. <http://www.kittila.fi/tutustu-kittilan-alueeseen>. (3.4.2020).
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2008: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. <http://scripta.kotus.fi/visk> (3.4.2020).